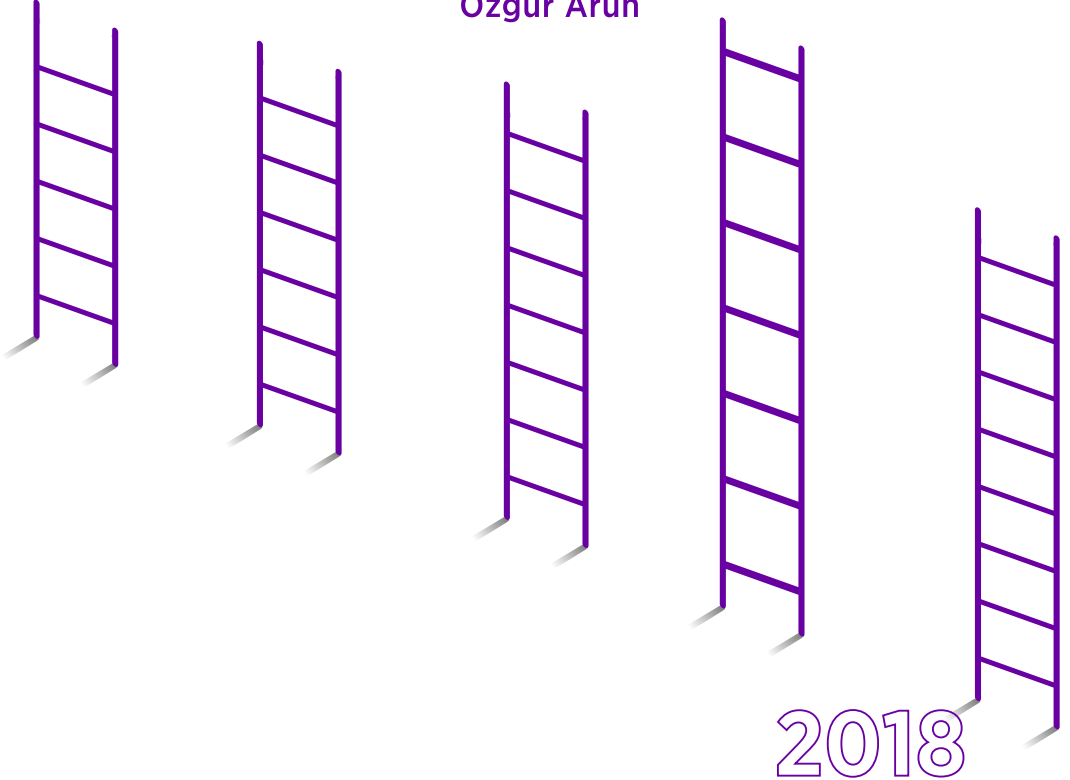

EŞİTSİZLİKLER ve YAŞLANMA

HIZLA YAŞLANAN BİR DÜNYADA DAYANIŞMA, MÜCADELE VE MÜDAHALELER

Editör
Özgür Arun

EŞİTSİZLİKLER ve YAŞLANMA

HIZLA YAŞLANAN BİR DÜNYADA DAYANIŞMA, MÜCADELE VE MÜDAHALELER

Editör
Özgür Arun

senex

Lisansüstü Yaşlılık Çalışmaları Kongresi Yıllığı
2018

Özgür Arun
Editör

Yayına Hazırlayan

Doğukan Durmuş Çobanoğlu

Kapak Tasarımı

Alper Erdem Turan

Redaksiyon

Işıl Demir Çarkacı
Banu Karademir Arun
Mine Çapkur

Birinci Baskı • Nisan 2020
ISBN: 978-605-80201-2-2

Yaşlanma Çalışmaları Derneği Yayınları

senexPUB

Yayıncı Sertifika No: 45477
Altınkale Mah. 4546 Sok. No:33
Döşemealtı/Antalya
Tel: 0 (530) 2017 242
E-Posta: senexdernek@gmail.com

Künye: Arun, Ö. (Ed.) (2020). *Eşitsizlikler ve Yaşlanma: Hızla Yaşlanan Bir Dünyada Dayanışma, Mücadele ve Müdahaleler*. Antalya: Yaşlanma Çalışmaları Derneği Yayınları.

Bu kitabın her türlü hakkı Yaşlanma Çalışmaları Derneği'ne aittir. Kaynak göstermek koşuluyla, özet kitabı içinde yayınlanan tüm yazılar kamu kullanımına açıktır. Yayıncının yazılı izni olmadan hiçbir şekilde ticari amaçla basılamaz, çoğaltılamaz ve dağıtılamaz. Tüm yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

EŞİTSİZLİKLER

ve

YAŞLANMA

HIZLA YAŞLANAN BİR DÜNYADA DAYANIŞMA, MÜCADELE VE
MÜDAHALELER

Senex

Lisansüstü Yaşlılık alıŐmaları Kongresi Yıllığı
2018

Editör

Özgür Arun

İçindekiler

Hızla Yaşlanan Bir Dünyada Dayanışma, Mücadele ve Müdahaleler

Türkiye'nin Yaşlanma Gündemi Riskler ve İmkanlar..... 3
Özgür Arun

1. Bölüm: Yaşlılığa İlişkin Algılar, İmgeler ve Söylem

Yaşlı Bireylerin Çevrimiçi Alışverişe Yönelik Metaforik Algıları:
gittigidiyor.com Reklamının Düşündürdükleri..... 20
Ebru Başer & Abdullah Koçak

Yaşlılığın Benlik Boyutu: Sembolik Etkileşimcilik Bağlamında Yaşlılık
Söyleminin Yeniden Üretilmesi..... 41
Aybike Ekinci

2. Bölüm: Teknoloji, Mimari ve Aktif Yaşlanma

Age Effect on Spatial Orientation 52
İrem Yumuşak & Yasemin Afacan

3. Bölüm: Siyaset, Sosyal Politika ve Yerel Yönetimler

Kentte Yaşlılık ve Yerel Yönetimlerin Sosyal Hizmetleri: İstanbul Örneği.... 76
Hamza Kurtkapan

HIZLA YAŞLANAN
BİR DÜNYADA DAYANIŞMA,
MÜCADELE ve MÜDAHALELER

Türkiye'nin Yaşlanma Gündemi

Riskler ve İmkanlar

Özgür Arun
Akdeniz Üniversitesi

Küresel düzeyde gerçekleşen yaşlanma sürecinde, toplumsal cinsiyet, yaş, etnisite ve sosyal sınıfa bağlı olarak yaşanan konvansiyonel eşitsizlikler ve hayli dijitalleşen bir dünyada çevrimiçinde ortaya çıkan eşitsizliklerin yeni görünümleri, bilim insanları, araştırmacılar, uygulayıcılar ve yaşlılar tarafından kaygıyla izlenmektedir. Hızla yaşlanan bir dünyada; dayanışma, iş birlikleri, mücadele ve etkin müdahaleler hangi zeminde gerçekleşebilir? Eşitsizliklere karşı, bulguya dayalı, kavrayışçı ve ilişkisel bir perspektif sunmak, disiplinler arasında iş birlikleri oluşturarak yaşlanma alanına etkin bir bakış geliştirme gereğini doğurmaktadır. Bilim insanları, araştırmacılar, profesyoneller ve ilgililer arasında kurulacak diyalogun, katılımcı ve rafine edilmiş entelektüel derinliği olan fikirlere yaslanması, 2018 yılı içinde Senex kongresinin ana hedefi olarak belirlenmiştir.

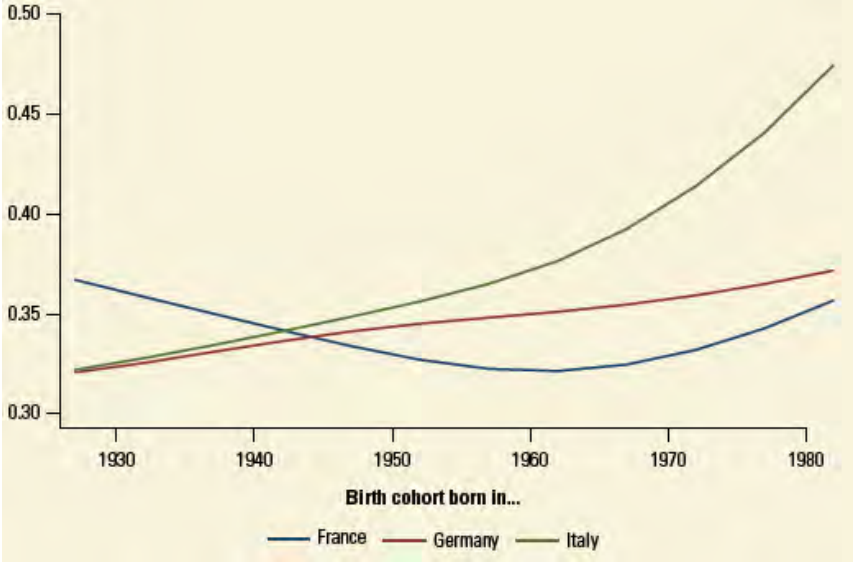
Günümüzde yaşlanma sürecinde daha fazla eşitsizlikle karşı karşıya olduğumuzu söyleyebilir miyiz? Hem kuşaklar arasında hem de kuşaklar içinde eşitsiz yaşlanma küresel düzeyde olduğu kadar Türkiye için de önemli bir risk oluşturmaktadır. Modern toplumlarda bir klişe olarak sınıfa ve etnisiteye dayalı eşitsizlikler sıklıkla dile getirilmektedir. Ne var ki, yaşlanma sürecinde, eşitsizliklerin nasıl ortaya çıktığı, toplumsal yaşamı nasıl etkilediği yaşam seyri perspektifiyle ele alınmamaktadır. Yaşamın erken evrelerinde ortaya çıkan eşitsizlikler, ilerleyen yaşlara miras bırakılmaktadır. Bu bakımdan, yaşlı yoksulluğu, çocuk yoksulluğundan ya da yetişkin yoksulluğundan ayrıştırılarak analiz edilemez.

Yaşlanma Dinamikleri: Genel Görünüm

OECD ülkelerinin genelinde yaşlı kuşaklar, kendilerinden önceki nesillere göre daha yüksek gelire sahiptir ve daha düşük yoksulluk riskiyle karşı karşıyadırlar (OECD, 2017). Ancak bu durum hızla değişmektedir. Ekonomik istikrarsızlık ve birbirini etkileyen ekonomik piyasalardaki yüksek düzeydeki işsizlik, çocuklar ve genç nesiller arasında eşitsizlikleri perçinlemektedir. Hükümetler, hem hali hazırdaki yaşlı kuşaklar arasındaki eşitsizliklerle mücadele etmek hem de gelecekteki yaşlı kuşakların eşitsiz yaşlanmalarını önleme için çaba sarf etmekle yükümlüdürler.

Yaşlanma sürecinin toplumun her kesimi tarafından eşit biçimde yaşandığı söylenemez. Yaşlanma sürecindeki çeşitlilik hayli çarpıcıdır. Kuşakların birbirinden farklılaşan yaşlanma pratikleri, toplumsal cinsiyet, sınıf ve etnisiteye göre hayli çeşitlenmektedir. Örneğin, günümüzde 50-64 yaş grubundakilerin istihdam oranları, eğitim düzeyi ve toplumsal cinsiyet temelinde muazzam biçimde farklılaşmaktadır. Türkiye'nin de içinde yer aldığı OECD ülkelerinde, en fazla ortaokul mezunu olan 50-64 yaş grubundakilerin istihdam oranı erkekler için %51 ve kadınlar için ise %36'dır. Ne var ki, bir üst kademe eğitim söz konusu olduğunda istihdam oranları erkeklerde %75'e ve kadınlarda ise %65'e yükselmektedir (OECD, 2017).

Yaş, toplumsal cinsiyet ve sınıf temelinde, muazzam biçimde çeşitlenmiş eşitsizliklerle nasıl başa çıkılabilir? Bu soru kısa bir süre içinde sadece hükümetlerin değil, akademi ve sivil toplumun da yüz yüze kalacağı temel meselelerden birisidir. Genç işçiler, kaybolmaya yüz tutan meslek sahipleri, yalnız yaşayan kimseler, geri kalmış bölgelerde yaşayanlar gibi gruplar arasındaki yatay eşitsizlikler, basitçe gelir düzeyine bakılarak yani dikey eşitsizlikleri izleyerek anlaşılabilir. İktisadi açıdan ölçülemeyen, otonomi ve bağımsızlık gibi değerler, istikrarlı olmayan iş piyasalarından, geçici ve mevsimlik istihdamdan etkilenmektedir. Eğitimsel kazanımlar ile orta sınıflar arasında yerini almaya başlayan gençler, istikrarsız iş piyasalarında, geri kalmış bölgelerde ve hayli dijitalleşen dünyada, düzenli bir gelir ve sosyal güvenlik kapsamında kalmak için mücadele vermektedirler. Orta sınıflar arasında yerini almaya çalışan bu kesimler, her ne kadar orta sınıfların gelir düzeyine erişmeler de orta sınıfların sahip oldukları iş güvenliği ve istikrara erişememektedirler. Onlar, eşitsiz yaşlananlar kervanına katılmaktadırlar. Örneğin, güney ve batı Avrupa'da 100 yıl öncesiyle kıyaslandığında, gelire dayalı eşitsizliklerin kuşaklar arasında hızla arttığı izlenmektedir.

Grafik 1. Kuşaklar arasında gelir adaletsizliği (Gini katsayısı)

Kaynak: Bussolo, Davalos, Peragine, & Sundaram, 2018a.

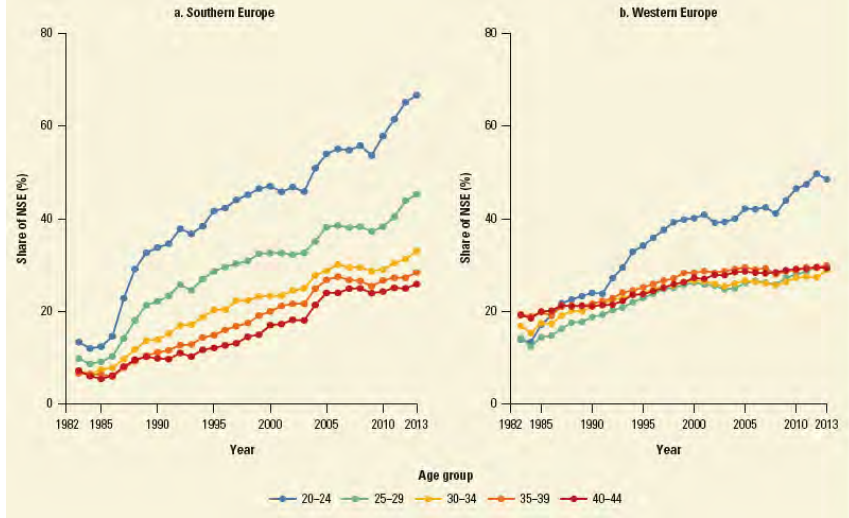
İtalya'da 1930'da doğanlar arasında gelire dayalı eşitsizlikler Japonya düzeyindeyken (Gini katsayısı 0,31), 1980'de doğanlar arasındaki eşitsizliklerin ise Şili düzeyinde (Gini katsayısı, 0,48) olduğu dikkat çekmektedir. Örnek olarak grafikte sayılan her üç ülkede de 1980 sonrasında doğanlar arasında gelire dayalı eşitsizlikler en yüksek seviyededir. Kuşaklararası gelir bakımında bu yarınmalar, eşitsiz yaşlanmanın ve yaşlılıkta karşı karşıya kalınacak eşitsizliklerin de göstergesidir.

Önümüzdeki 30 yıllık süre zarfında, dört mühim unsur, eşitsiz yaşlanmanın göstergesi olarak kuşaklar arasında paylaşımaya dayalı gerilimlere neden olabilir.

- Genç kuşakların daha fazla standart olmayan (geçici, mevsimlik ya da yarı zamanlı gibi) istihdam içinde yer almaları bu unsurlardan ilkidir.
- İkincisi, işinde yükselmek, kadro almak ya da bir işte kalabilmenin, yani iş güvenliğinin genç kuşaklar arasında hızla azalması bir başka sorun alanıdır.
- Üçüncüsü, genç kuşaklar arasında iş piyasalarında elde ettikleri kazançların hızla düşmesi gelecekteki önemli bir diğer riski doğuracaktır. Örneğin üni-

versite mezunlarının her geçen yıl daha düşük ücretlerle istihdam edilmeleri, yaşlanma sürecinde olumsuz etkilerden birisi olacaktır.

- Son olarak, geçtiğimiz 15 yıl içinde güney ve batı Avrupa’da, genç kuşakların, orta yaş ve yaşlılara nazaran iş piyasalarında konumlarının kötüleşmesi gelecekte kuşaklararası yaşanacak çatışmaların bir başka nedeni olabilir.

Grafik 2. Güney ve Batı Avrupa’da yaş gruplarına göre standart olmayan istihdam oranları
Kaynak: Bussolo, Jappelli, Nisticò, & Torre, 2018b.

Avrupa genelinde yaşanan eşitsiz yaşlanma sürecinde Türkiye’nin konumu nedir? Yaşlanma kategorik olarak bir risk oluşturmaz. Ancak son yıllarda gerçekleştirilen ulusal düzeydeki araştırmaların bulguları, Türkiye’nin zenginleşmeden yaşlanmasının önemli bir risk oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 1. Türkiye’ de hanelerin gelir dağılımı

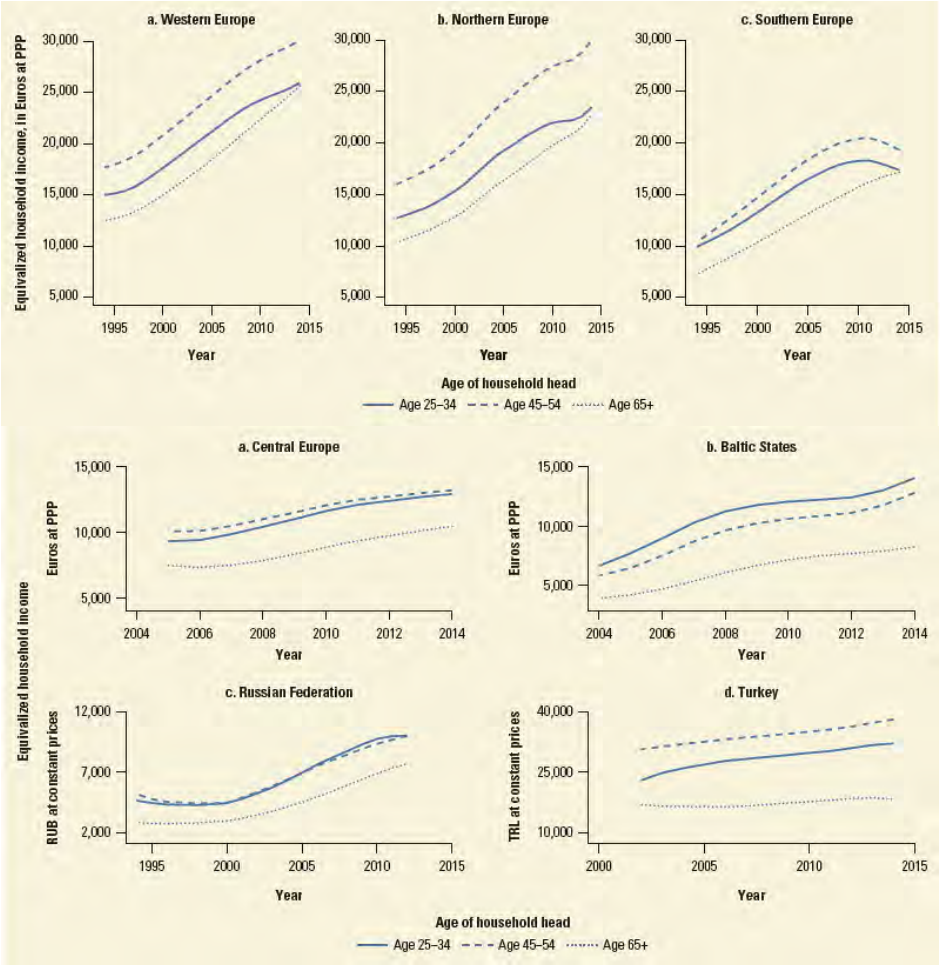
Göstergeler	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Yıllık Eşdeğer Kullanılabilir Fert Geliri (ortalama, \$)	6490	6062	6468	6451	6625	6974	6660	6061	6371	5952
En Yüksek (%20 grup)	%46,7	%47,6	%46,4	%46,7	%46,6	%46,6	%45,9	%46,5	%47,2	%47,4
En Düşük (%20 grup)	%5,8	%5,6	%5,8	%5,8	%5,9	%6,1	%6,2	%6,1	%6,2	%6,3
Gini Katsayısı	0.410	0.405	0.415	0.404	0.402	0.400	0.391	0.397	0.404	0.405

Kaynak: Arun, 2018.

Türkiye bilhassa son 10 yıllık süre içinde değerlendirildiğinde;

- Kişi başına düşen gelir dağılımı izlendiğinde, Türkiye'nin milli geliri değişmemektedir.
- Türkiye'de en varlıklı kesim, gelirin neredeyse yarıya yakınına (%47) ve en yoksul kesim ise %6'sına sahiptir. Gelir dağılımı bu bakımdan değişmemektedir.
- Yoksulluğun önemli göstergelerinden birisi olarak kabul edilen Gini katsayısı Türkiye'de 0,40 düzeyindedir ve son 10 yıl zarfında herhangi bir değişim eğilimi gözlenmemektedir. Bu bakımdan Türkiye OECD ülkeleri içinde gelirin en adaletsiz dağıldığı ülkelerden birisidir.

Eşitsizliklere ülkeler arasında ve kuşaklar içinde bakıldığında ise daha çarpıcı sonuçlar elde edilmektedir.

Grafik 1. Hanehalkı reisinin yaşına göre hanehalkı geliri

Kaynak: Bussolo et.al., 2018b.

Modern toplumlarda, genel olarak çocukların, daha iyi eğitim ve iş olanakları nedeniyle anne ve babalarından daha yüksek gelire sahip olması beklenmektedir. Bu beklenti, gelişmekte olan ekonomilerin de genel eğilimidir. Ancak gelire

dayalı analizlerin bulguları, son 10 yıl zarfında, iki ana başlıkta Avrupa genelinde çarpıcı biçimde farklılaşmaktadır;

- İlk olarak, genç kuşakların (25-34 yaş) gelirleri Avrupa genelinde yetişkinlerden (45-54 yaş) daha düşüktür. Batı Avrupa'da ve Kuzey Avrupa'da 45-54 yaş grubundaki yetişkinlerin gelirleri genç kuşaklardan daha yüksektir. Dahası, gençlerin gelirindeki artış eğilimi yavaşlarken, son yıllar içinde yetişkinlerin geliri artmaya devam etmektedir. Güney Avrupa'da son 15 yıl zarfında, yetişkinler gelir bakımından en varlıklı kesim olma özelliğini korusalar da son yıllarda gelir düzeyleri azalma eğilimindedir. Benzer eğilim genç kuşaklarda da gözlenmektedir. Orta Avrupa'da gençleri ve yetişkinlerin gelir düzeyleri, diğer kesimler kadar çeşitlilik göstermemekle birlikte, son yıllarda her iki kesimde de gelir artışında yavaşlama söz konusudur. Rusya Federasyonunda, Avrupa genelinden farklı olarak, genç ve yetişkinlerin gelirleri nispeten benzer düzeyde seyretmektedir. Baltık ülkelerinde ise, gençler istikrarlı biçimde diğer kesimlerden daha yüksek gelir elde etmeye devam etmektedirler. Öte yandan Türkiye'de de orta yaş grubu Avrupa genelindeki eğilime benzer olarak en yüksek gelire sahip olan kesimdir.
- Genç ve yetişkinlerin gelirleri arasındaki Avrupa genelinde çeşitlenen bu eğilimlerin yanında, önemli bir başka etki sadece Türkiye'de yaşanmaktadır. Öncelikle, grafiklerde gösterilen tüm bölgelerde ve ülkelerde, hanehalkı geliri bakımından en yoksul grubu yaşlılar (65+) oluşturmaktadır. Öte yandan, son 10 yıl zarfında toplumun diğer kesimlerine benzer olarak yaşlıların da gelirlerinde artış eğilimi izlenmektedir. Yaşlıların gelirindeki bu artış eğilimi de diğer kesimlerden farklı olarak yakın zamanda devam etmektedir. Ne var ki, bu bağlamda Türkiye'de bam başka eğilimler kendini göstermektedir;
 - a. Tüm bölgelerde ve ülkelerde, kuşaklar arasındaki gelire dayalı uçurum ya korunmakta ya da azalmaktadır. Türkiye dışında!
 - b. Tüm bölgelerde ve ülkelerde, son 15-20 yıl zarfında kuşakların gelir düzeyleri yaklaşık 1,5-2 kat artış göstererek ilerlemektedir. Türkiye dışında!
 - c. Tüm bölgelerde ve ülkelerde, yaşlılar (65+) en yoksul kesimlerden birisi olsa da hanehalkı gelirleri son 15-20 yıl zarfında kararlı bir artış eğilimi sergilemektedir. Türkiye dışında!

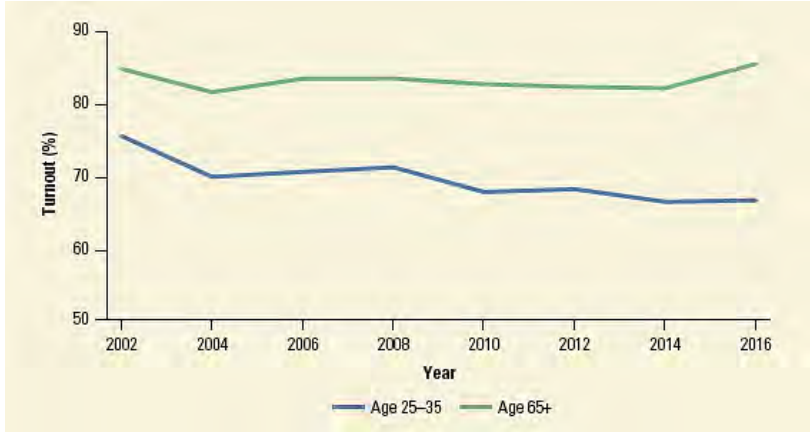
Tüm bu göstergeler, eşitsiz yaşlanmanın önemli işaretleridir. Avrupa genelinde yaşanan eğilim, eşitsiz yaşlanmanın, gelirin yanında başka faktörlere göre de incelenmesi gereğini ortaya koymaktadır. Sadece ve basitçe dikey olarak değil, önümüzdeki dönemde ortaya çıkabilecek riskleri etraflı bir biçimde analiz etmek, eşitsizlikleri yatay olarak da çözümleyerek kavrama gereğini ortaya koymaktadır.

Riskler, İmkanlar ve Yaşlanma Gündemi

Bulgular, kuşaklararası paylaşım ve kaynakların dağılımına ilişkin toplumsal sözleşmenin mühim bir risk altında olduğunu göstermektedir. Hem ülkeler arasında hem de toplum içinde kuşaklararası gözlendi eşitsiz yaşlanma dinamikleri, gelecek 30 yıl içinde Türkiye için hangi risklerin ortaya çıkmasına neden olabilir? Bu bağlamda, akademi, sivil toplum ve hükümetleri bekleyen zorluklar nelerdir? Hangi başlıklarda çalışmalar gerçekleştirilebilir?

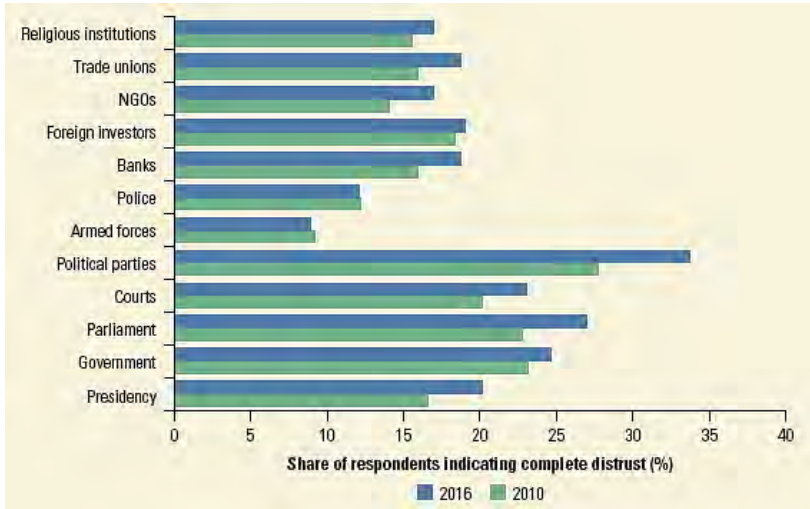
Öncelikle, bulgular, kaynakların paylaşımı ve dağıtımına ilişkin yeni bir sosyal politika gündemine ihtiyaç duyulduğunu işaret etmektedir. Ancak, yeni bir sosyal politikanın taşıyıcısı, ana aktörü kim olacaktır? Hali hazırdaki kurumlar, yeni bir sosyal politika gündeminin ana aktörü olabilir mi? Bu bakımdan, politik sisteme ilişkin atmosferin izlenmesi ve dikkatle değerlendirilmesi ilk önceliklerden birisidir.

Avrupa genelinde oy verme davranışlarında bazı önemli değişiklikler izlenmektedir. Genel olarak küresel düzeyde oy verme eğilimi azalsa da genç kuşaklar arasında oy verme oranları daha çarpıcı bir hızla düşmektedir. Oy verme davranışındaki kuşaklararasıdaki bu değişim, politik sisteme ilişkin memnuniyetsizliğe işaret etmektedir. Biraz daha derinlemesine analizler, yeni bir sosyal politika gündemine duyulan ihtiyacı ortaya koyarken, politik sisteme ilişkin memnuniyetsizlik, ihtiyaç duyulan değişimin adresinin meşruiyetini zayıflatmaktadır. Toplum içinde kurumlara ilişkin güvenin azalması, değişimin ana aktörlerinin meşruiyetlerini ve yapabilirliklerinin sınırını zorlayacaktır.

Grafik 2. Avrupa genelinde oy vermek eğilimi

Kaynak: Bussolo et.al., 2018b.

Grafik 3. Kurumlara ilişkin güvensizlik düzeyleri*

Kaynak: Bussolo et.al., 2018b.

* The countries included are Albania, Armenia, Belarus, Bosnia and Herzegovina, Bulgaria, Croatia, the Czech Republic, Estonia, FYR Macedonia, Georgia, Hungary, Kazakhstan, the Kyrgyz Republic, Latvia, Lithuania, Moldova, Montenegro, Poland, Romania, the Russian Federation, Serbia, Slovenia, Tajikistan, Turkey, Ukraine, and Uzbekistan. NGOs = nongovernmental organizations.

Önümüzdeki dönemde, ülkeleri bekleyen en önemli zorluk, hem genel olarak tüm kesimlerin ama bilhassa genç kuşakların politik sisteme ve kurumlara ilişkin yüksek düzeydeki güvensizliğidir. Toplumsal güven ve ekonomik performans arasındaki yakın ilişki, kaynakların adil biçimde yeniden dağıtımı ve paylaşımını da belirlemektedir. Kurumlara duyulan güven düzeyi, sosyal, ekonomik ve çevresel kalkınmayı da belirleyen önemli unsurlardan birisidir. Toplum içinde eşitsizliklerin çarpıcı biçimde artması, kurumlara duyulan güveni de azaltmaktadır. Daha eşitsiz bir toplum, daha güvensiz yurttaşlar demektir. Dolayısıyla, gelecekte Türkiye'yi de bekleyen önemli risklerden birisi, politik atmosfer içinde kuşakların çeşitlenen, farklılaşan güven düzeyleriyle ilgili olacaktır. Kurumlara duyulan güven azaldıkça, yeni bir toplumsal sözleşme, kapsayıcı bir sosyal politika ortaya koyma meşruiyeti de zayıflayacaktır.

Sektörel olarak ortaya çıkabilecek riskler ise 8 ana başlıkta ele alınabilir.

Şekil 1. Yaşlanan toplumlara bekleyen riskler

Kaynak: <https://www.aging2.com/grandchallenges/>

1. Toplumsal Katılım

İlk olarak, yaşam seyri içinde her yaşta toplumsal katılım önemli belirleyicilerden birisidir. Hem yaşlılar arasında hem de diğer kuşaklar arasında, toplumsal katılımın teşvik edilmesi aynı zamanda ayrımcılık (ageism) ile de mücadelenin ön koşullarından birisidir. Yaş ayrımcılığı nedeniyle, insanlar marjinalize edilebilir ve toplumsal yaşamın dışına itilebilir. Bu bağlamda, Türkiye'yi bekleyen önemli risklerden birisi yaş ayrımcılığıdır. Yaş ayrımcılığıyla mücadelede ve toplumsal yaşama katılımı ilgili olarak yaratıcı yollar geliştirilmelidir. Bu başlık altında, yaşlanma gündemi içinde, akademinin çalışabileceği sıcak konular; dijital eşitsizlik, yaşam boyu öğrenme, gönüllülük, sosyal içerme, yalnızlık, kuşaklararası ilişkiler olarak sıralanabilir. Bu başlıktaki temel yaklaşım şu soruda gizlidir; "Yaşlılar için ya da yaşlananlar için değil, ama yaşlılar ve yaşlananlarla birlikte ve onları inovasyon süreçlerine katarak yeni tasarımlar ortaya koyabilir miyiz?"

2. Finansal Dirlik

Yaşlanma sürecinde ortaya çıkan gelire dayalı eşitsizliklerin ilerleyen yaşlara miras kalmaması için, geleneksel istihdam ilişkileri dışında imkanlar sunulmalıdır. Emeklilikle birlikte ortaya çıkan yoksulluk nasıl önenebilir? Hem bir önceki kuşağa hem kendinden sonraki kuşağa bakım veren aile üyesi bakıcıların finansal dirliği nasıl sağlanabilir? Yaşlıları, yaşlanan kesimleri, emekli olduktan sonra tekrar çalışmak zorunda bırakacak ve ucuz işgücü olarak iş piyasalarına katılımını sağlayacak yollardan ziyade, finansal bakımı güçlendirecek, yeni istihdam biçimleri mutlak suretle değerlendirilmelidir. Bu başlık altında, çalışma konuları ve sıcak gündem maddeleri; finansal istismar, ekonomik özgürlük, sosyal güvenlik, istihdam, emeklilik, emeklilik planlaması, kuşaklararası finansal aktarım, yoksulluk olarak sıralanabilir.

3. Hareketlilik

Günlük olarak kullanılan eşyalar, konutlar ve mahalleler, yaşlanan bir toplum için tasarlanmamıştır. Halihazırdaki tasarım, hareket özgürlüğünü, bağımsızlığı, sosyalleşmeyi ve güvenliği tehdit eden unsurlar içermektedir. Bu bağlamda, tehditleri ortadan kaldıracak, yeni ürünler, programlar ve hizmetlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu başlık altında, ana meseleler ve araştırma gündemleri şöyle sırala-

nabilir; yaş dostu çevreler, fiziksel altyapı, güvenlik, düşme kazaları, demans dostu toplum ve hizmetler, ulaşım, egzersiz.

4. Günlük Yaşam ve Yaşam Tarzı

Yerinde yaşlanma, hızla yaşlanan toplumlardaki temel prensiplerden birisi olarak hem araştırmacıların hem de politika uygulayıcıların gündeminden olan önemli bir meseledir. Buna rağmen yaşlıların üçte biri günlük yaşam aktivitelerini yerine getirememekte ve desteğe ihtiyaç duymaktadırlar. Bu bağlamda, yeni program, ürün ve hizmetler, sadece desteğe ihtiyaç duyanların ihtiyacını karşılamakla kalmayacak, insanların yaşam tarzlarına uygun biçimde yaşlanmalarını sağlayacak biçimde geliştirilmelidir. Yerinde yaşlanmaya katkı sunacak yeni yaklaşımlar, evrensel tasarım unsurları, teknoloji, bakım modelleri gibi başlıklarda yaratıcı çözümler neler olabilir? Güvenlik, komşuluk, erişim, kişisel ve özelleştirilmiş bakım, sağlık yöntemi, kırsal yaşlanma, destek hizmetleri, moda ve tasarımı, beslenme, akıllı şehirler gibi başlıklar bu alandaki gündemi oluşturabilecek temel başlıklar olabilirler.

5. Bakım

Yaşlıların bakımı, aile üyesi bakım verenler ya da resmi/ücretli/formel bakıcılar tarafından üstlenilmektedir. Aile üyesi bakım verenler, bakım sorumluluklarından dolayı marjinalize olmakta, topluma katılımları engellenmektedir. Öte yandan, bakımı ücretli olarak üstlenen resmi bakıcılar içinde ve bakım sektöründe, insan kaynağı, teknoloji, altyapı, bakımın kalitesi gibi başlıklarda sorunlar yaşanmaktadır. Hükümetler, bakım desteklerini aile üzerinden sunmanın yanında, çeşitlenen bakım ihtiyacını karşılamak için ne tür tedbirler almalıdırlar? Tek başına yaşlananlar, konvansiyonel aile nosyonu dışındaki yaşam biçimlerine sahip olanlar, yetim yaşlılar gibi çeşitlenen kesimlere destekler nasıl sağlanacak? Göçmen bakıcılar bağlamında istismar ve suiistimaller nasıl engellenecek? Bakım meselesi, bugün ve gelecekte, hem sosyal politika geliştirenler, uygulayanlar, profesyoneller hem de sivil toplum ve akademinin önemli gündemlerinden birisini oluşturmaktadır. Bu başlıktaki sıcak konular şöyle sıralanabilir; hizmet içi eğitim, bakım yükü, sosyal destek, stres, iletişim, göçmenlik, bakım hukuku, sandviç kuşaklar, uzun dönemli bakım.

6. Sağlık Bakım Koordinasyonu

Sağlık bakımı, farklı kuşaklar için çeşitlenmiş, oldukça kompleks ve birbirinden ayrılmış olabilir. Küresel düzeyde sağlık bakım harcamalarının üçte ikisi kronik hastalıklar için harcanmaktadır. Aileler ve yararlanıcılar, kaliteli, ucuz, ulaşılabilir ve etkin biçimde planlanmış yeni model, araç ve hizmetlere ihtiyaç duymaktadırlar. Bakım hizmetini sunanlar, aileler ve hastalar arasında etkin bir diyalog nasıl tesis edilebilir? Sağlık bakımında yeni teknolojiler ve araçlar sayesinde uzaktan bakım nasıl etkin kılınabilir? Bu sorular etrafında, sağlık bakımı başlığı altında çalışılmayı bekleyen ana temalar; sağlık iletişimi, tele-sağlık, kronik sağlık bakımı, sanal destek, uzaktan bakım, güvenlik, giyilebilir teknoloji, hasta-hekim-aile etkileşimi olarak sıralanabilir.

7. Zihin Sağlığı

Bilişsel kabiliyeti artırmak ve zihin sağlığı yaşanan toplumların ana gündemlerinden birisidir. Yaşlanma ve bilişsel kapasite arasındaki ilişki tam olarak aydınlığa kavuşmamıştır. Demans/Alzheimer bir yaşlılık hastalığı mıdır? Her yaşanan Demans/Alzheimer hastalığına yakalanır mı? Zihinsel kayıplar yaşlılığın kaçınılmaz bir parçası mıdır? Bu ve benzeri sorular hala yanıt beklemektedir. Bilhassa demans/Alzheimer başta olmak üzere, bilişsel kayıpları erken teşhis etmek, önlemek ve tedavi etmek için, yeni araçlara, hizmet modellerine, teknolojilere ihtiyaç duyulmaktadır. Bununla birlikte, bu ana başlık altındaki sıcak araştırma alanları; Alzheimer, hafıza, bilişsel kayıp, tedavi, bakım veren destekleri, günlük yaşam aktiviteleri olarak sıralanabilir.

8. Yaşam Sonu Kararlar

Ölüm yaşamın kaçınılmaz bir sonudur. Ölüm hakkında araştırma yapmak, konuşmak ve ölüme hazırlık oldukça zor süreçlerdir. Bu konuda duyarlılık ve farkındalık oluşturmak için neler yapılabilir? Yaşam sonunu planlamak için hukuki açıdan olanaklar nelerdir? İnsan hakları bakımından ele alındığında, yaşam sonu kararlar hangi çerçevede verilebilir? Bu bağlamda, ağrı yönetimi, yoğun bakım, palyatif bakım, hospis, kültürel değerler, tercihler, beklentiler, aile destek mekanizmaları gibi başlıklar ana çalışma alanları olarak ele alınabilir.

Sekiz önemli alanda sıralanan çalışma başlıklarında araştırmalar gerçekleştirilmeli; sosyal politika gündemi oluşturulmalı, sağlık politikaları ve hukuki boyut birbiriyle etkileşimli biçimde ele alınmalıdır. Bu başlıklar aynı zamanda gelecek 30 yıl içinde Türkiye’yi bekleyen risklerin de neler olduğunu, imkanların hangi yaklaşımla tartişılması gerektiğini bizlere hatırlatmaktadır. Senex kongrelerinin, bugün ve sonraki yıllarda, bu başlıklarda ngrleri değerlendirerek, bulguya dayalı tartişmaların yapıldığı bir platform olma özelliğini taşıması en büyük hayalimdir.

Sonuç

Ben yaşlanma çalışan bir sosyoloğum. Bu salonda, yaşlanma çalışan mimar, yaşlanma çalışan gerontolog, yaşlanma çalışan psikolog, yaşlanma çalışan hekim, yaşlanma çalışan mühendis, yaşlanma çalışan tarihi, yaşlanma çalışan iktisatçı, hukukçu, sosyal hizmet uzmanı, kısacası yaşlanma çalışan araştırmacılar, ilgililerle buluşuyorlar. Sadece yaşlıları çalışanlarla yaşlanma çalışmaları arasında önemli bir farklılık bulunur. Yaşlanma alışmaları hem yaşlıları hem yaşlananları hem çocukları, gençleri ve yetişkinleri kapsayan meseleleri ele almaktadır. Yaşlanmaya sorun odaklı bakmazlar, yaşlananları kurbanlaştırmazlar. Bizler yaşlanma çalışan araştırmacılarız. Senex ise bizleri buluşturan, katılımcı biçimde ürettiğimiz bilgileri paylaşmamızı sağlayan, aramızdaki sosyal diyalğun gelişimine katkı sunmayı hedefleyen, bağımsız ve zgr bir platform.

KAYNAKÇA

- Arun Ö., (2018). Çağdaş Türkiye'de yaşlılık ve eşitsizlik. In L. Sunar (Ed.), *Türkiye'de toplumsal tabakalaşma ve eşitsizlik* (pp. 255-281). Ankara, Nobel Yayın.
- Bussolo, M., Davalos, M.E., Peragine, V., & Sundaram R. (2018a). *Toward a new social contract*. Washington, DC, World Bank.
- Bussolo, M., Jappelli, T., Nisticò, R., & Torre, I. (2018b). *Inequality across generations in Europe*. Washington, DC, World Bank.
- OECD (2017). *Preventing ageing unequally*. Paris, OECD. <https://doi.org/10.1787/9789264279087-en>

1. BÖLÜM
YAŞLILIĞA İLİŞKİN ALGILAR,
İMGELER ve SÖYLEM

Yaşlıların Çevrimiçi Alışverişe Yönelik Metaforik Algıları: gittigidiyor.com Reklamının Düşündürdükleri

*Ebru Başer
Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Abdullah Koçak
Selçuk Üniversitesi, İletişim Fakültesi*

ÖZET

Son yıllarda, toplumda birçok açıdan dezavantajlı olarak değerlendirilen yaşlılar üzerine yapılan çalışmaların hem sayısında hem de konu çeşitliliğinde önemli ölçüde artış olduğu görülmektedir. Gündelik hayatımız içerisinde teknolojik gelişmeler her kesimden bireyin yaşantısının pek çok alanına nüfuz etmektedir. Özellikle internet kullanımındaki artış bireylerin pek çok konudaki davranışlarında da değişimler meydana getirmektedir.

TÜİK'in Hanehalkı Araştırması'ndaki bilgi toplumu istatistikleri, yaşlıların internet ve teknolojik cihazları kullanım oranlarının yıllara göre artışta olduğunu göstermektedir. Yaşlıların teknoloji ve internetle temas halinde olması markalar ve çevrimiçi alışveriş platformları için önem arz etmektedir. Markalar ve çevrimiçi alışveriş platformları tüketici olarak önemli bir hedef kitlesi olan yaşlılar için birtakım özel içerikler tasarlayarak çeşitli iletişim stratejileri geliştirmektedirler.

Bu bağlamda, bu çalışma "gittigidiyor.com" adlı çevrimiçi alışveriş platformunun yaşlı bireylerin internet üzerinden çevrimiçi alışveriş gerçekleştirme üzerine tasarlanmış olduğu reklam filmini temel alarak, yaşlıların çevrimiçi alışverişe yönelik deneyim, tutum ve düşüncelerini keşfetmeyi amaçlamaktadır.

Bu amaçla öncelikle gittigidiyor.com'un reklam filminin göstergebilimsel analizi yapılmış ve daha sonra yaşlılarla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilerek çalışmanın verileri elde edilmiştir. Nitel bir araştırma olarak kurgulanan çalışmada, olasılıklı olmayan örneklem türlerinden uygun (convenient) örneklem kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yaşlı Bireyler, Teknoloji ve İnternet, Çevrimiçi Alışveriş, Reklamlar.

ABSTRACT

In recent years, it is seen that there are a significant increase in both the numbers and the subject diversity of the studies on elderly people considered disadvantaged in many aspects of the society. Technologic developments penetrate many areas of individual's life in our daily lives. Particularly, the increase in the use of internet also causes some changes in the behaviour of individuals in many subjects.

In the household survey of Turkish Statistical Institute (TÜİK), information society statistics indicate that there are an increase in the technologic devices usage rate of elderly people according to years. The fact that elderly people are in touch with technology and internet is significant for brands and online shopping platforms. Brands and online shopping platforms improve various communication strategy for elderly people who are an important target group for them by creating some special content.

In this context, this study aims to explore experiences, attitudes and thoughts of the elderly people towards online shopping, keep in mind the advertisement that are created by gittigidiyor.com shopping platform on online shopping of elderly people. For this purpose, firstly it was made a semiotic analysis and after that, observations and in-depth interviews were conducted on a sample of elderly people. In the study, which constructed as a qualitative research, convenient sampling which is not probabilistic sampling was used.

Keywords: Elderly People, Technology and Internet, Online Shopping, Advertisements.

Giriş

“Çünkü teknoloji toplumdur, çünkü toplum teknolojik aygıtlarına değinilmeksizin anlaşılabilir, resmedilemez.”

Castells

Günümüzde teknolojik gelişmelerin insan yaşantısının birçok alanına nüfuz etmesi bireylerin bilgiye erişiminde ve teknolojik cihazları kullanma formunda birtakım değişimlere neden olmuştur. Bilgi ve iletişim teknolojileri ekonomik ve sosyal modernleşmenin itici bir gücü olmaya devam etmektedir. 2008’de Avrupa Komisyonu’nun yayınladığı rapora göre, Avrupalı şirketler yatırımlarının %20’sini bilgi ve iletişim teknolojilerine ayırmakta ve genel araştırma harcamalarına yönelik bu yatırımlar sektörün %26’sını oluşturmaktadır (Ramón-Jerónimo, Peral-Peral, & Arenas-Gaitán, 2013, 329). İnsanların teknolojik cihazları kullanmaya ve teknolojinin getirdiği birtakım olanaklardan faydalanmaya her zaman eğilimleri olmuştur. İnternet ve beraberinde getirdiği teknoloji de insanlar arasında hızla yaygınlaşmış ve kullanılmıştır. Farklı yaş gruplarından insanlar kendi beklenti, doyum ve tatminlerine göre hem teknolojiyi hem de sosyal platformlarda üretilen içerikleri tüketmektedirler. Sanal ortamlarda yer alan birbirinden farklı içerikler, hitap ettiği kitle tarafından kullanılabilir hale gelmiştir. Birçok farklı formda gerçekleştirilen bu içerik tüketimi; sosyal platformlarda içerik üretmek, kullanıcı profilleri oluşturmak, gündem takip etmek ya da alışveriş yapmak gibi farklı amaçları içeren içerikler olarak çeşitlilik göstermektedir.

Son yıllarda ise toplumun birçok kesiminde dezavantajlı olarak değerlendirilen yaşlı bireylerin internet kullanımında artış olduğu görülmektedir. TÜİK’in gerçekleştirmiş olduğu “Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması” verileri, yaşlı bireylerin internet kullanımında yıllara göre belirli oranda artış olduğunu göstermektedir (TÜİK, 2017). Yaşlı bireylerin sanal ortamlarda ve sosyal platformlarda görünür hale gelmesiyle birlikte bu kitleye hitap eden ve onların beğeni ve motivasyonlarına karşılık gelen içerikler üretilmeye başlanmıştır.

Literatür Özeti ve Kuramsal Çerçeve

Yaşlılık, tanımlaması ve açıklaması yapılırken birtakım alt kategorileri içermektedir: Biyolojik, kronolojik, psikolojik ve sosyal olmak üzere yaşlılık farklı alanlarda yorumlanabilmektedir (Koçak, & Terkan, 2010, 17). Yaşlılığın biyolojik, kronolojik ve psikolojik yorumlamalarının yanı sıra bu çalışmada bilhassa üye-

rinde durulan yaşlılık kategorisi “sosyal yaşlanma”dır. Sosyal yaşlanma (Görgün Baran, Kalıncara, Aral, Akın, Baran, & Özkan, 2005, 28), statü ve rol kayıplarıyla yaşamdan yavaşça geri çekilme, çevrenin kişiyi yaşlı olarak değerlendirdiğinin algılanması ile anlam kazandığı düşünülen bir vakiadır. O halde beşerî yaşam döngüsü içerisinde çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık dönemlerinin anlamı ve içeriğini sadece biyolojik süreçler değil, aynı zamanda toplumsal değerler ve kurumlar da belirlemektedir (Koçak, & Terkan, 2010, 18).

Yaşlı bireylerin teknolojik gelişmelere uyum sağlamaları ve bu gelişimleri yaşamlarına entegre etmeleri, internet teknolojilerini kullanma biçimleri (aktif/pasif) ile teknolojik gelişmeleri algılama ve anlamlandırma biçimleri iletişim çalışmalarında üzerinde durulması gereken önemli meseleler arasında yer almaktadır. Küresel bir dönüşümün yaşandığı teknoloji dünyasında, teknolojik gelişmelerin yaşlı bireylerin yaşantılarındaki rolü ve etkileri, teknolojik cihazları kullanım ve algılama biçimleri iletişim disiplini perspektifinden anlaşılmaya çalışılırken diğer taraftan bu konu üzerine sosyolojik bir bakış açısı ile eğilmek yani sosyal yaşlanma süreçlerinde teknolojik gelişmelerin yaşlı bireylerin yaşantılarındaki yerinin anlaşılabilmesi önem arz etmektedir. Koçak ve Terkan’a (2010, 20) göre sosyolojik bakış açısı; yaşlılığın incelenmesi, sorunların araştırılması, toplumsal yapılanmanın içerisinde bireyler ve toplumlar için yaşlılığın yerinin anlaşılmasını ve değerlendirilmesini kolaylaştırmaktadır. Bu bağlamda, iletişim disiplini içerisinde konunun sosyolojik bakış açısı ile ele alınması, yaşlı bireylerin teknoloji ile temas biçimlerinin, teknolojiyi algılama ve anlamlandırma biçimlerinin ve teknolojiye entegrasyon süreçlerinin anlaşılmasını olanaklı kılarken, toplumsal yapı içerisinde yaşlı bireylerin konumunun belirlenebilmesi açısından da zengin kaynaklar sunmaktadır. Bu açıdan ele alındığında gerontoloji, sosyoloji ve iletişim bilimlerinin sürekli ve doğrudan bir ilişki içerisinde olduğu görülmektedir.

Enformasyon teknolojisinde yaşanan devrim 1980’lerden itibaren kapitalist sistemin kökten yeniden yapılanma sürecinde araçsal bir öneme sahip olmuştur (Özçetin, 2018, 263). Thompson (2015, 419), “Bugün kitle iletişimi olarak tanımladığımız şeyler, simgesel formların sabitlemesi (kaydedilmesi) ve yeniden üretilmesi sürecindeki yeni olanaklardan yararlanmaya çalışan kurumların ortaya çıkışıyla tarihsel olarak gelişen çeşitli olgu ve süreçlerdir.” der. Kitle iletişim araçları, modern toplumların yaşam ve deneyim biçimlerini, etkileşim kalıplarını önemli ölçüde biçimlendirmiştir ancak internet teknolojilerinin ve web tabanlı uygulamaların insan hayatına giderek daha çok nüfuz etmeleri ise bu durumu daha ileri bir noktaya taşımıştır.

Toplumun birçok kesimi internet ve web tabanlı uygulamaları kullanmakta ancak bu uygulamaları kullanım biçimleri, yapılan çalışmalara bakıldığında kuşaklara göre çeşitlilik ve farklılık göstermektedir. Dolayısıyla kuşakların farklı internet kullanım örüntülerine sahip oldukları söylenebilir. TÜİK'in Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması verilerine bakıldığında kuşaklararası internet kullanımı ve teknoloji ile temas etme yaş gruplarına göre farklılık göstermektedir. Bu verilere göre 2017 yılında bilgisayar ve internet kullanımında en aktif olan yaş gurubu 16-24'tür. Bu grubu sırasıyla 25-34, 35-44, 45-54, 55-64 ve 65-74 yaş grupları takip etmektedir. Yani gruplardaki yaş oranı arttıkça bilgisayar ve internet kullanım oranı düşmektedir. Başka bir ifadeyle, yaş grupları ile bilgisayar ve internet kullanım oranları arasında ters bir korelasyon vardır. Bu verilerden hareketle bilgisayar ve internet kullanımını en az gerçekleştirenler 55-64 ve 65-74 yaş aralıklarında olanlardır. Geçmiş yılların kullanım oranlarına bakıldığında 2017 yılında artış görülmektedir. 55-64 yaş grubunda 2015'te bilgisayar %15,8, internet %17,2; 2016'da bilgisayar %16,1, internet %21,0 şeklindedir. 65-74 yaş grubunda 2015'te bilgisayar %5,3, internet %5,6; 2016'da bilgisayar %6,5, internet %8,8 şeklindedir. Bu oran 2017 yılında ise 55-64 yaş grubunda bilgisayar %16,4, internet %27,2'ken; 65-74 yaş grubunda bilgisayar %7,5, internet %11,3 şeklindedir (TÜİK, 2017). Oranlara bakıldığında yaşlı bireylerin internet kullanım oranlarının bilgisayar kullanım oranlarından daha yüksek olduğu ve her iki kullanım örüntüsünde yıllara göre önemli bir artış olduğu görülmektedir. Verilerden hareketle yaş grupları arasında belirgin biçimde farklar gözlemlenmiştir.

Boş zamanlarının büyük çoğunu medya ile temas halinde geçiren yaşlı bireyler için internet teknolojileri yeni bir alan yaratmıştır. İnternet ve web tabanlı uygulamalar zaman geçirme, bilgiye erişme, sitelerde dolaşma, haber okuma, yakınlardan/arkadaşlardan haberdar olma, uzaktaki insanlarla etkileşim içerisine girebilme gibi olanaklar sağladığından yaşlı bireyler için bir doyum ve motivasyon kaynağı olabilmektedir. Yaşlı bireylerin internet ve web tabanlı uygulamaları kullanım oranlarının günümüzde geldiği nokta bilinmektedir. Bununla birlikte konuya ilişkin çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Bu bağlamda görülmektedir ki yaşlı bireylerin internet ve web tabanlı uygulamaları ne sıklıkla ve hangi motivasyonlarla kullandığı, bununla birlikte giderek daha yaygın hale gelen çevrimiçi alışveriş hususunda geleneksel mi yoksa yeniliklere entegre olmuş bir alışveriş mi gerçekleştirdiklerinin belirlenmesi önem arz etmektedir.

İnternet teknolojisinin kullanıcılara sunduğu çeşitli sanal platformlar ve sosyal ağlar mevcuttur. Bloglar, arkadaşlık siteleri, sosyal hesaplar, sanal gazeteler ve

daha birçok sanal alan bu ağ içerisinde yer almaktadır. Çevrimiçi alışveriş siteleri de bu ağ içerisinde kullanıcı ve tüketicilerin sıklıkla kullandığı uygulamalar arasındadır. Bu bağlamda çevrimiçi siteler ve bu sitelerden gerçekleştirilen satın alma eylemleri hem kullanıcı ve tüketiciler hem işletmeler hem de akademik çevreler için zengin kaynaklar ve olanaklar sunmaktadır.

Çevrimiçi (Online) Alışveriş

İnternet teknolojilerinin hızla gelişimi bireylerin ve tüketicilerin yaşantılarında önemli değişikliklere neden olurken onların yaşam tarzlarını da dönüştürmüştür. İnternet tabanlı teknolojilerin yaygınlaşması kullanıcılar için farklı birtakım içerik ve uygulamaları beraberinde getirmiştir. Çevrimiçi (online) alışveriş bu uygulamalardan bir tanesidir. Bu bağlamda, çevrimiçi alışveriş insanların yaşamlarını kolaylaştıran, hız ve pratiklik kazandıran bir alan ve uygulama olarak değerlendirilebilmektedir. Bu bağlamda, internet alışverişi, bireyin tarama güvenliğini, satın almada zaman esnekliğini (kolaylık), ürün değerini (ürün kalitesi) ve güvenliği maksimuma çıkartmaktadır. Bununla birlikte, tüketicilerin internet alışverişine yönelmesi için, geleneksel alışverişin sunduğundan daha iyi bir hizmet aldığını hissetmesi gerekmektedir (Wang, Yeh, & Jiang, 2006, 354-356). Yaşanan gelişmelerle birlikte, çevrimiçi alışveriş geleneksel alışverişe yönelik bir alternatif haline gelmiştir (Wang, Yeh, & Jiang, 2006, 354). En genel ifadeyle çevrimiçi alışveriş birtakım mal, ürün ve hizmetlerin kullanıcı ya da tüketici tarafından sanal ortamlarda çevrimiçi bir şekilde satın alınmasına karşılık gelmektedir. Li ve Zhang'a (2002, 508) göre çevrimiçi alışveriş, aynı zamanda çevrimiçi satın alma ve internet alışverişi olarak da adlandırılan, internet aracılığıyla ürün ve hizmetleri satın alma sürecine karşılık gelmektedir. Tipik bir çevrimiçi alışveriş sürecinde potansiyel müşteriler bir ürün ya da hizmete ihtiyaç duyduklarında internete girip ihtiyaç duydukları bilgiyi ararlar. Bununla birlikte, aktif olarak araştırma yapmaktan ziyade potansiyel müşteriler zaman zaman ihtiyaç duydukları ürün ve hizmetler hakkında bilgiye ulaşabilmektedirler (Li, & Zhang, 2002, 508). İnternet ve web uygulamaları vasıtasıyla bireyler sipariş verebilmekte, sipariş takibi yapabilmekte, mal ve hizmet satın alabilmektedirler. Bununla birlikte çevrimiçi alışveriş bireylere zaman ve pratiklik kazandıran bir satın alma yöntemi ve şeklidir. İnternet üzerinden alışverişin kullanıcılara zaman kazandırmasının yanında, coğrafi sınırlamaları ortadan kaldırma, çok daha fazla bilgiye daha az zamanda ve maliyetle ulaşma imkânı sağlamaktadır. Tüm bunlara ek olarak şirketlere, tüketicilerin kişisel istek, ihtiyaç ve taleplerine uygun

hizmet sunabilme imkânını sağlamakta, mal ve hizmetlerin daha az maliyetle ve çok daha kısa sürede müşterilere teslimini kolaylaştırmaktadır (Turan, 2011, 130). Bu bağlamda insanların giderek çevrimiçi alışverişe yönelmesi işletmeler için de önem arz etmektedir. İşletmeler tarafından konuya ilişkin birtakım uygulamalar ve politikalar geliştirilmektedir.

Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması 2016 verilerine göre, internet kullanan bireylerin internet üzerinden kişisel kullanım amacıyla mal veya hizmet siparişi verme ya da satın alma oranı, 2015 yılına göre 1 puan artarak %34,1 olmuştur. 2017 verilerine göre ise 16-74 yaş grubundaki bireylerin oranı %24,9 olmuştur. Önceki yıl internet üzerinden alışveriş yapanların oranı ise %20,9'du. İnternet üzerinden alışveriş yapan bireylerin 2015 yılı Nisan ile 2016 yılı Mart aylarını kapsayan on iki aylık dönemde, %60'ı giyim ve spor malzemesi, %29,7'si seyahat bileti, araç kiralama vb., %25,8'i ev eşyası (mobilya, oyuncak, beyaz eşya vb.), %21'i elektronik araçlar (cep telefonu, kamera, radyo, tv, dvd oynatıcı vb.), %19,8'i gıda maddeleri ile günlük gereksinimler için ürünler (çiçek, kozmetik, tütün ve içecekler de dahil) satın almıştır. İnternet üzerinden alışveriş yapan bireylerin 2016 yılı Nisan ile 2017 yılı Mart aylarını kapsayan dönemde %62,3'ü giyim ve spor malzemesi, %25,3'ü ev eşyası (tüketici elektroniği hariç mobilya, oyuncak, beyaz eşya vb.), %24,1'i seyahat bileti, araç kiralama vb., %21,9'u gıda maddeleri ile günlük gereksinimler ve %19'u elektronik araçlar (cep telefonu, kamera, radyo, tv, dvd oynatıcı vb.) satın almıştır (TÜİK, 2016; 2017).

Geniş bir kullanıcı ve tüketici ağına sahip internet ve web tabanlı uygulamaların, farklı yaş kategorilerinden bireyler tarafından kullanılmakta olduğu yukarıda açıklanmıştır. Bununla birlikte, yine farklı yaş kategorilerinden bireyler, amaçları doğrultusunda internet üzerinden satın alma davranışı gerçekleştirmektedir. Tüketicilerin çevrimiçi alışverişte karar verme süreçlerinin, niyetlerinin ve tutumlarının belirlenebilmesi için araştırmalar yapılmıştır. Ancak bu çalışma tüketicilerin çevrimiçi alışverişe yönelik tutum, davranış ya da karar verme süreçlerinin irdelenmesinden ziyade çevrimiçi alışverişe yönelik algılarının belirlenebilmesini temel almaktadır. Bu bağlamda, toplumsal ve sosyal yapının önemli bir parçası olan ve aynı zamanda toplumsal olarak dezavantajlı konumda değerlendirilen yaşlı bireylerin çevrimiçi alışverişe yönelik deneyim, tutum ve düşüncelerini keşfetmek önem arz etmektedir.

Yöntem

Gündelik hayat akışı içerisinde bireylerin yaşam ve deneyim biçimlerini kategorize eden, etkileşim kalıplarını önemli ölçüde dönüştüren ve biçimlendiren kitle iletişim araçları üzerine çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Bununla birlikte, medya, gerçekliğin saydam bir taşıyıcısı olmaktansa asimetrik iktidar ilişkileri içerisinde, bazı toplumsal kesimlerin lehine ve diğerlerinin aleyhine varlığını sürdüren muazzam bir mekanizmadır (Başer, 2017, 5). İnternetin de görsel-işitsel yapısından, sahip olduğu geniş ağ kapasitesinden ve çeşitliliğinden kaynaklı çok güçlü bir iletişim aracı olduğu söylenebilmektedir. Dolayısıyla herkes bir biçimde internetle ve onun sunduğu uygulamalarla temas halindedir. Çevrimiçi alışveriş de internetin sunmuş olduğu uygulama ve olanaklardan bir tanesidir. Çalışmanın temel problemini yaşlı bireylerin internet kullanım pratikleri ve konuya ilişkin bakış açıları, bununla birlikte çevrimiçi alışverişe yönelik genel tutum ve davranışlarının nasıl olduğu oluşturmaktadır.

Bu bağlamda araştırmanın evrenini yaşlı bireyler oluşturmaktadır. İdeal örneklem büyüklüğü için çalışma evreninin net bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir. Bütün evreni çalışmak yerine, evreni temsil etme gücüne sahip sınırlı sayıda birey, olay veya olguyu araştırma kapsamına dâhil etmek pratik bir çözümdür (Yıldırım, & Şimşek, 2013, 129). Bu çalışmada yaşlı bireylerin internet kullanımının, çevrimiçi alışverişe ilişkin davranış biçimlerinin ve bakış açılarının nasıl olduğu araştırma konusu olduğundan araştırmanın evrenini internet kullanan yaşlı bireyler oluşturmaktadır.

Nitel bir araştırma olarak kurgulanan çalışmada olasılıklı olmayan örnekleme türlerinden uygun (convenient) örneklem kullanılmıştır. Çalışmada uygun örneklemin kullanılmasının nedeni hem birtakım fiziki kısıtlılıklar hem de çalışmaya hız ve pratiklik kazandırmak istenmesinden kaynaklanmaktadır.

Araştırma için gerekli olan veriler derinlemesine görüşme tekniği ile toplanmıştır. Çalışma nitel araştırma olarak kurgulandığından araştırma boyunca ulaşılabilen maksimum kişiye ulaşılmaya çalışılmıştır. Saha araştırması için iki bölümden oluşan görüşme formu oluşturulmuştur. Birinci bölüm çalışma için bireylere sorulacak yarı-yapılandırılmış ve yapılandırılmamış, ikinci bölüm ise katılımcıların cinsiyet, yaş, meslek, eğitim seviyesi, medeni ve gelir durumu ile ilintili demografik bilgilerini içeren sorulardan oluşmuştur.

Gittigidiyor.com Reklamına İlişkin Göstergibilimsel Analiz ve Katılımcı Görüşleri

Medya sistemleri içerisinde muazzam bir etki gücüne sahip reklamlar geniş ve önemli bir konuma sahiptir. Temelde ikna edici iletişim çalışması olarak değerlendirilse de reklam bir ürün ya da hizmeti hedef kitesine satmayı amaçlamaktadır. Bunun yanı sıra reklamlar, ekonomik sistemlere ve yapıları hizmet eden doğasıyla ve sahip olduğu anlamlarla önemli ölçüde ideolojik bir işlevi de yerine getirmektedir. Williamson'a (2011, 11) göre bütün medyayı kaplayan ve hiçbir sınırı bulunmayan reklamcılık, açıkça özerk bir varoluşa ve muazzam bir etkileme gücüne sahip geniş bir üstyapıyı oluşturur. Maddi biçimleri içinde reklamları çözümlemek, onlara yanlış bir maddilik bağışlamaktan ve "reklam dünyasının" TV ekranı ve gazetelerin çevresindeki gerçek dünyayı çarpıtmasına yol açmaktan kaçınmayı sağlar.

Bu çalışmada temel alınan gittigidiyor.com çevrimiçi alışveriş platformunun yaşlı bireylerin internet üzerinden alışveriş gerçekleştirmelerinin teşviki üzerine kurgulanan reklam filminde geçmişle günümüze ait unsurlar bir arada verilmektedir. Hem geçmişe hem de günümüze göndermelerin yapıldığı reklam filminde mesaj zıtlık içerisinde verilmektedir. Bununla birlikte reklam filmi içerisinde çok fazla kültürel unsur ve değer yer almaktadır. Yaşam biçimlerinin karakterize edilip kültürel unsur ve değerlerin metalaştığı böyle bir reklam filminde yaşlı bireyler çevrimiçi alışverişe özendirilmektedir. Markaların bir ürün ya da hizmet için kurguladıkları reklam filmleri topluma, insana, kültüre ve gündelik yaşantıları içerisinde yer alan neredeyse her şeye ait olanı yeniden kurgulayıp üretmekle birlikte satış için onları araçsal hale getirmektedir.

Bir reklam filmi yalnızca ürün tanıtımının yapıldığı bir sürece karşılık gelmekle birlikte bir anlam üretim sürecine de karşılık gelmektedir. Bu bağlamda, bir reklam akışı içerisinde değerler ve anlamlar yeniden üretilip izlerkitleye sunulmaktadır. Reklamlar yalnızca ürün ve hizmetlerin özellik ve niteliklerini değil, aynı zamanda bu ürün ve hizmetlerin birey için anlam yapılarını da ifade eder. Herhangi bir reklam içeriğinde ürün ya da hizmetin içeriğine yönelik bilgi akışı sağlanırken, o ürün ya da hizmetin ötesinde bireye sunulan dünya ya da

anlam örüntüleri reklamları esas olarak farklı bir konuma yerleştirir. Zira reklamın simgesel ve görsel anlatı gücünün yanı sıra sahip olduğu anlam dünyası ve bireyi içine çektiği vaat edilen dünya ya da şey reklamı yapılan ürün ya da hizmetin ötesinde bir anlam ve değere sahiptir. Yani reklamlar

içerisinde simgesel ve anlamsal değiş-tokuşlar verilmektedir. Bahsi geçen değiş-tokuş vasıtasıyla birey ve nesne arasında anlama dayalı bir bağlantı kurulmaya çalışılır. Gittigidiyor.com reklamında da görüldüğü üzere bir ürünün satışı ya da bir eyleme teşvik bir anlam sürecini gerektirir. Bu bağlamda, reklamda görünenin ötesinde gizli olan verili anlam reklam için belirleyicidir, esas işlevini yansıtır.

Reklamlar içerisinde anlam üretimi kimi zaman kültürel unsurlar ve değerler üzerinden inşa edilir. Anlam üretim süreci reklam filmi içerisinde yer alan gösterge ve metaforlar vasıtasıyla gerçekleştirilir. Bir reklam filmi anlatı içinde yaşam biçimlerini karakterize ederken kimi zaman kültüre kimi zaman yerel unsurlara kimi zaman ise toplumun bütününe gönderme yapar. Dolayısıyla reklam anlatısı içerisinde yer alan göstergeler ve unsurlar kritik bir öneme sahiptir. Bu çalışmada temel alınan gittigidiyor.com reklamının da anlatısı içerisinde topluma, kültüre ve bireye ait oldukça fazla unsur yer alırken, reklamda yaşlı bireyler temel alındığı için yaşlılığa gönderme yapılabilmesi adına geçmiş ve günümüze ait olan bir arada verilerle zıtlıklar yaratılmıştır. Bu anlamda reklam anlatısı, yaşlı bireylerin yaşlılıklarına vurgu yaparken hem onları kategorize etmekte hem de günümüz koşullarına ve gelişmelerine entegrasyon sürecini inşa etmektedir. Bu bağlamda, reklam anlatısında akış içerisinde bu duruma uygun gösterge ve metaforlar yer almaktadır. Bu metaforik unsurlar ve göstergeler ise çay, kahvehane, selamlaşma, köy ve köy yaşantısı, ev ve ev içi dekorasyon, bilgisayar, kurye ve köstekli saattir.

Reklamda çay, kahvehane ve selamlaşma gibi toplumsal unsurların kullanılmasının nedeni; geçmişe gönderme yapılmasından ve belli, özel bir hedef kitleye göre reklamın tasarlanmış olmasından kaynaklanmaktadır. Bir diğer kullanılan köy ve köy yaşantısıdır. Köy bilinen anlamıyla bir yerleşim alanıdır. Köy yaşantısı ise köyde yaşayan insanların gündelik ve rutin işlerini gerçekleştirdiği yaşam

alanıdır. Ev içi dekorasyonda kullanılan nesnelere ve dekorasyon yine geçmiş geleneksel köy yaşantısına ve geçmişteki gündelik yaşantılara karşılık gelmektedir; geçmişe gönderme yapmaktadır. Bilgisayar ve kurye ise günümüze, teknolojiye

ve gelişmişliğe gönderme yaparak anlatıda zıtlık yaratır. Dolayısıyla reklamda, internet kullanımına ya da çevrimiçi alışverişe yönelik teşvikin ötesinde yaşlılık, yaşlı bireylere satılmaktadır. Bu durumda yaşlılar, bu reklam için hem özne hem de nesne konumundadır. Bununla birlikte, reklam anlatısındaki belki de en önemli

gösterge köstekli saattir. Çünkü köstekli saatin toplumsal olarak taşıdığı anlam hala önemli ölçüde geçerliliğini korumaktadır. Hem geçmişe ait bir unsur hem zaman ve zamanın akışkanlığını hem de toplumsal olarak “baba yadigarı” anlamına sahip olduğu için oldukça önemlidir. Zira derinlemesine görüşmeler esnasında katılımcılara reklam filmi izletildiğinde reklam filmi içerisinde köstekli saat en dikkat çeken gösterge olmuştur. Katılımcılar reklam filmini izlerken “aaa köstekli saat”, “köstekli saat de koymuşlar, bak ne güzel olmuş” gibi gülümseyerek tepkiler vermişlerdir. Bununla birlikte derinlemesine görüşmelerin bir kısmı Ankara’da bir kahvehanede gerçekleştirildiği için kahvehanede görülen katılımcıların anlatı içerisinde

yer alan kahvehane kültürü metaforu da oldukça dikkat çeken unsurlar arasında yer almaktadır. Görüşmeler yine çay eşliğinde gerçekleştiği için katılımcılarda reklam izlendikten sonra birtakım serbest çağrışımlar olmuştur. Reklam izlendikten sonra “bizde de çay var” denilip çeşitli espriler yapılmıştır.

Katılımcıların hepsi reklam filmini çok beğenmişlerdir. Reklamda kullanılan mekân, müzik, dış ses, göstergeler ve metaforlar katılımcıların beğenisini toplamıştır. Dolayısıyla katılımcıların genel olarak reklam filmine yönelik tutumları olumludur. Bununla birlikte, anlatı içerisinde yer alan göstergeler ve metaforlar doğrudan dikkatleri çektiği için katılımcıların reklama yönelik farkında olmaya-

rak metaforik bir algıya sahip oldukları gözlemlenmiştir. Reklam filmi izlendikten sonra katılımcılara tekrar çevrimiçi alışverişe yönelik düşünceleri sorulduğunda görüşmeler esnasında olumsuz tutum sergileyen katılımcıların bir kısmının düşünce ve ifadelerinde nispeten daha olumlu izlere

rastlanırken bir kısım katılımcı olumsuz ifadelerde bulunmayıp sessiz kalmayı tercih etmiştir. Aktif olarak çevrimiçi alışveriş gerçekleştiren katılımcılar ise beğenilerini “çok beğendim, çok güzel olmuş” gibi ifadelerle aktarmışlardır. Sonuç olarak gittigidiyor.com reklam anlatısı içerisinde yer alan unsurlar katılımcıların dikkatinden kaçmamıştır. Genel olarak katılımcılar reklam filmi öncesinde, izlerken ve sonrasında gözlemlenmiş, katılımcıların izledikleri reklam filmine yönelik farkında olmadan metaforik algı biçimlerine sahip oldukları bulgulanmıştır. Bu durum bir taraftan insanın düşünme sürecinin büyük ölçüde metaforik olmasından diğeri ise reklam anlatısında kullanılan gösterge ve unsurların metaforik algı inşa etmesinden kaynaklanmaktadır.

Görüşmeler

Araştırmada elde edilen verilere göre katılımcıların yaşları sırasıyla 56, 58, 61, 62, 63, 65 ve 70'tir. Araştırma kapsamında görüşülen 7 katılımcının 4'ü lisans, 1'i lise ve 2'si ilkökul öğrenimine sahiptir. Araştırmaya katılan katılımcıların hane gelirinde en yüksek gelir 9.000 TL, en düşük gelir 1.600 TL olup, ortalama gelir 5.170 TL'dir. Çalışmaya katılan katılımcıların 5'i erkek 2'si kadındır. 6 katılımcı evli, 1'i ise boşanmıştır. Bununla birlikte katılımcıların hepsi çocuk sahibidir ve 70 yaşındaki katılımcı hariç katılımcıların tamamının birer çocuğu vardır.

Genel İnternet Kullanımı

Araştırma kapsamında katılımcılara internet kullanımı ve çevrimiçi alışveriş hakkında düşüncelerinin ve davranışlarının nasıl olduğunun belirlenebilmesi için birtakım sorular sorulmuştur. Bu bağlamda çalışmaya katılan her bir katılımcının akıllı telefona sahip olduğu, bununla birlikte bir katılımcı hariç altı ka-

tılımcının evlerinde bilgisayar ve tablet kullanımı gerçekleştirdiği de bulgulanmıştır. Katılımcıların ifadelerine göre günlük ortalama internette geçirilen süre en az 1 saat iken en fazla 7 saattir. Araştırma esnasında kadın katılımcıların internette daha fazla zaman geçirdiği ve aktif olduğu görülmüştür. Bununla birlikte katılımcıların her biri günün farklı zaman dilimlerinde internette vakit geçirmektedir. Katılımcıların internet kullanımı ve çevrimiçi alışveriş davranışlarında birtakım kesişmeler ve ayrışmalar görülmüştür. Bu ayrışmalarda başlıca rol oynayan değişken ise cinsiyettir. Katılımcıların cinsiyetleri, internet kullanımlarını ve çevrimiçi alışveriş davranışlarını belirlemektedir. Kadın katılımcıların özellikle çevrimiçi alışverişte oldukça aktif oldukları ve buna paralel olarak internette geçirdikleri sürenin daha fazla olduğu gözlemlenmiştir. K4 hariç diğer bütün katılımcılar internete hem kablolu hem kablosuz bağlantı ile erişebilmektedir ve internet kullanımları ev ile birlikte ev dışı mekanlarda da gerçekleşmektedir. Ancak K4, interneti yalnızca evinde kullandığını ifade etmiştir:

“Akşam evimde olduğum için interneti de evimden kullanıyorum.” (K4)

Katılımcılara internet, akıllı telefon ya da bilgisayar kullanırken herhangi bir kişinin yardımına ihtiyaç duyup duymadıkları sorulduğunda K1 dışında diğer tüm katılımcılar ihtiyaç duymadıklarını aktarmışlardır. Katılımcıların herhangi birinin yardımına ihtiyaç duymayışlarında eğitim seviyesi ve meslek değişkenleri önemli rol oynamaktadır. Çünkü katılımcıların 4’ü lisans ve 1’i lise öğrenimine sahiptir. Dolayısıyla farklı meslek gruplarından (bankacı, muhasebeci, mühendis gibi) olan bu bireylerin gerek mesleki tecrübeleri gerek eğitim seviyeleri teknolojik gelişim ve yeniliklere adapte olma ve ayak uydurma sürecinde önemli bir yere sahiptir. K1’in görüşme esnasındaki ifadeleri bu saptamayı desteklemektedir:

“İnternet, bilgisayar ya da akıllı telefon kullanırken birilerinin yardımına ihtiyaç duyuyorum. Mesela arkadaşlarım... Şunu bilmiyorum, şuna bak diyorum bana söylüyorlar. Öğrenemiyorum, tam öğrenemiyorum. Kafam almıyo, bilmiyorum neden? Teknolojiyle çok aram yok. Bilmediğimden... Kızım var işte, evde ona soruyorum.” (K1)

“Bazen bi yere girmem gerekiyor. Onu beceremediğimizde (gülüyor). Bazan soruyoz.” (K7)

Katılımcıların yine internet kullanımına yönelik ifadelerinde çeşitlenmeler olduğu gözlemlenmiştir. Katılımcılar şu şekilde aktarmaktadır:

“İnterneti resimlere bakmak için. Maçlara bakıyorum, işte vakit geçirmek için. Öyle şeyi yok.” (K1)

“Yani işte 1 2 saat öyle 3 4 saat öyle şey yok. İhtiyaç duyduğum noktalarda, ihtiyaç duyduğum saatte girer bakarım. Genelde sosyal olaylar, spor programları... Bunlara ihtiyaç duyarım. Yani ihtiyaç hissettiğimi eğer düşünürsem bişey tasarladığımda, bişeyden yararlanmak istediğimde onu kendi evimde düşünüyorum, neyle görüşeceksen de kendi evimde açar, orda iletişimimi sağlarım.” (K3)

“Bilgi amaçlı kullanıyorum, banka işlerinde kullanıyorum, İşcep falan yararlı oluyor. Fatura ödemelerimi internette yapıyorum. Zamandan tasarruf sağlıyor.” (K4)

“Benim hayatım. Sürekli elimde.” (K5)

“Aklıma geldiğinde mesela... Bi beş Dakka bakıyom, kapatıyom. Mesela merak ettiğim bi şey... Mesela bir hastalığın şeyi nedir dermanı olarak veya bi doktorun, biii şeyleri varsa mesela onu... Aklıma geliyo, onu araştırmasını yapıyom. Ya şey o.” (K7)

Neden interneti kullandıkları sorulduğunda ise katılımcılar, çoğunlukla internette resimlere ve alakalı görsellere bakmak, bilgi almak ve ihtiyaç duydukları için interneti kullandıklarını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte katılımcılar için internet kullanımı genel anlamlara sahiptir. Yaşamının bir parçası ya da arkadaş olarak görme gibi bir durum görülmemiştir ancak katılımcıların bir kısmı “hayatın gerçeği” olarak ifade etmişlerdir. Konuya ilişkin katılımcıların ifadeleri şöyledir:

“İnterneti resimlere bakmak için. Maçlara bakıyorum, işte vakit geçirmek için. Öyle şeyi yok.” (K1)

“Hayatın gerçeği, iyi niyetle kullanırsan çok iyi.” (K2)

“Doğru zamanlarda, doğru şeylerde kullanırsanız güzel, farklı. Her şeye ulaşabiliyorsunuz. Ama doğru kullanmazsanız işte kimisi internette mesela diyelim bilgisayarın başında yaa sabahtan açıyo gecenin bilmem kaçına kadar tık tık tık kendinden habersiz, sosyal olaylardan habersiz ama işte şey ben şeyin başında her şey

hakimim diyor aslında bir şeye hâkim değildir. Orda aslında taklit etmiş olduğu konular kimi doğru kimi yanlış, belli değil. Ulaştığı noktalar doğru mu sakıncalı mı belli değil. Onun için ben ihtiyaç duydukça kullanıyorum. İhtiyaç duydukça, ihtiyaç hissettiğim alanda gereksinim duydukça.” (K3)

“Bilgi amaçlı kullanıyorum, banka işlerinde kullanıyorum, İşcep falan yararlı oluyor. Fatura ödemelerimi internetten yapıyorum. Zamandan tasarruf sağlıyor. Ya şöyle, yani yaşamıma yardımcı oluyor.” (K4)

“Sabah uyanıyorum hemen telefona bakıyorum, hayatın gerçeği.” (K5)

“Şimdi internetten bazı şeyleri, bilgileri alıyosun. Ama öbür türlü kullanmazsan boş boş gezmiş oluyosun. Şimdi internetten baktığım bilgilerin hepsi doğru değil ama onu da birkaç tanesiyle karşılaştırma yapıyorum ki doğruluk var mı yok mu? Yoksa hepsine birden de şu şöyle demiş diye ona inanmam mümkün değil. Sağlık haberleri olsun veya bir yazarın yazdığı kitap olsun.” (K7)

Bununla birlikte katılımcıların en çok kullandığı sosyal hesap Facebook, ikinci olarak da WhatsApp’tır. Hatta apartman sorunlarını çözmek ve tartışmak, yurtdışındaki, memleketlerindeki insanlar ya da akrabalarıyla iletişim kurmak için WhatsApp’ın aktif bir biçimde kullanıldığı katılımcılar tarafından belirtilmektedir. Bunun dışında Instagram kullanan katılımcılar da vardır. Yapılan derinlemesine görüşmelerden elde edilen verilerden hareketle katılımcıların sosyal platformlarda karşılaştıkları içerikler hakkında çevreleri ile sohbet etmedikleri bulunmuştur. Sadece K2, çok nadir olarak satılık ve hediyeelik eşya gibi konular hakkında konuştuklarını aktarmıştır. Bununla birlikte katılımcılar rastgele paylaşım yapmadıklarını ve paylaşım yaparlarken özenli ve dikkatli davrandıklarını belirtmişlerdir.

Çevrimiçi Alışveriş ve Gittigidiyor.com Reklamı

Çalışmada “gittigidiyor.com” adlı çevrimiçi alışveriş platformunun yaşlı bireylerin internet üzerinden çevrimiçi alışveriş gerçekleştirmesi üzerine tasarlanmış olduğu reklam filmini temel alarak, yaşlı bireylerin çevrimiçi alışverişe yönelik deneyim, tutum ve düşüncelerini keşfetmeyi amaçladığından katılımcılara derinlemesine görüşmeler sırasında çevrimiçi alışveriş hakkında ne düşündükleri ve bakış açılarının nasıl olduğunun anlaşılabilmesi için birtakım sorular sorulmuştur. Öncelikle katılımcılara internet alışverişi hakkında ne düşündükleri so-

rulmuştur. Çalışmada erkek olan katılımcıların hepsinin çevrimiçi alışverişe yönelik sergilediği tavır olumsuzdur. Erkek katılımcıların ikisi internet üzerinden güven duymadıkları için hiç alışveriş yapmadıklarını aktarıırken diğer ikisi alışverişlerinde dolandırıldıklarını ileri sürmüşlerdir. Dolayısıyla dolandırılan katılımcılar yalnızca bir kez çevrimiçi alışveriş gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte çevrimiçi alışveriş yapmış olup dolandırılan katılımcılardan K2, altı yıl önce bahsettiği olayı yaşamış olduğunu belirtmiştir.

Çevrimiçi alışveriş gerçekleştiren K2 ve K1 düşüncelerini şu şekilde aktarmaktadır:

“Yok (vurgu yaparak söylüyor). Ben zaten görüyorum. Alacağım şeyi nerde olsa bakıyorum işime gelirse alıyorum. Ben internetten aldım, bi telefon aldık. Arkadaş... Benim bi arkadaş aldı. Postaneye geldi, gitti aldı. Telefon şey çıktı... Oyuncağı çıktı.” (K1)

“Gerek yok. Online alışveriş bilmiyorum, hiç de merak etmiyorum.” (K2)

Eşinin aktif bir biçimde çevrim içi alışveriş gerçekleştirdiğini K3 ise şu ifadelerle aktarmaktadır:

“Hayır, hiç yapmadım. Eşim ve kızım sürekli yapıyorlar. Çok memnun. Valla genelde giriyor şeylere. Orada beğendiği eşya olur, giyim olur oralara girip çıkıyor. Mesela bi akşam bizim meşhur komünist parti belediye başkanımız var. Bi akşam onun sitesine girdi nohut, kuru fasulye siparişi verdi (gülüyor). Ama o ilgili belediye başkanı orda üretmiş olduğu organik ürünleri satmak suretiyle geliri ordaki fakir fukara öğrencilere burs vererek değerlendiriyor. Bizim de katkımız olsun diye o şekilde bulunduk. Ama eşimin kozmetik ürünleri yaptığı için de yani... İnternetle arası epey iyi. Biraz önce arkadaş da söyledi ya şeyi 24 saat düşmez diye (gülüyor). Daha meraklı değil, çok çok daha meraklı (gülüyor).” (K3)

“Eşim başladı. Ama detay, onu hiç bilmiyorum. Eşim ve kızım kendi aralarında konuşuyorlar. Şunu ister misin bunu ister misin diyorlar. Ben bi şey istemiyorum siz ihtiyacınız neyse isteyin diyorum. Benim adıma bi telefon istediler, orda da dolandırıldık. Eşim dolandırıldı, telefonda. 7 8 yıl oldu. Yani telefon geldi, istenilen telefon gelmedi. Daha düşük modeli geldi. Sonuçta bi telefon geldi ama o görsel olarak gösterilen telefon değil.” (K3)

K3, mesafeleri kısalttığı, daha hızlı olduğu, zaman ve mekân sorununu ortadan kaldırdığı için eşinin dolandırılmış olmasına rağmen çevrimiçi alışverişi faydalı bulmaktadır. Ancak kendisi aktif olarak çevrimiçi alışveriş yapmamaktadır.

K4, çevrimiçi alışverişe güven duymadığı için alışveriş gerçekleştirmediğini ifade etmektedir. Güven duymamasının nedeni olarak ise çevresinden duyduğu olumsuz olayları örnek göstermektedir. Şu şekilde aktarmaktadır:

“Etraftan duyduklarım. Genelde kimse memnun değil alışverişten onun için. Belki eş çocuk yanımda olsa o zaman olurdu. Ama şimdi yalnız yaşadığım için zor. Zaten güvenmiyorum.” (K4)

“Siz bayanlar ayrı canım. Bir erkek ne alabilir internetten! Ayakkabı, şey... Avm’ye gidip almak daha basit geliyor. İnternette sipariş ver, gelecek... Yapmıyorum, tercih etmiyorum.” (K4)

K7 ise çevrimiçi alışverişe yönelik düşüncelerini şu şekilde aktarmaktadır:

“İnternet alışverişini tavsiye etmiyorum ve kullanmıyorum. Alışveriş yapmıyorum internetten. Çünkü televizyonda veya internette gösterdikleri mal gelmiyo bir, fiyatlar farklı iki, gönderdikleri mallar bozuk. Benim müşterilerden gelen çok oldu. Pantolon ismarlıyolardı mesela... Orda gördüğü şeyle aradaki gelen fark çok farklı. Onun için çoğu da mahkemelik oldu fakat netice de alamadılar.” (K7)

“Güvence alamadığım için, güvenmiyorum. Çünkü, bak, şimdi benim damada bir araba parçası istedik parayı yatır diyor malı gönderiyim. O zaman diyoruz ki biz, biz sana ödemeli gönder kapıda ödeyelim, ona gelmiyor. O zaman biz sana nasıl güvenelim! Biz güven şeyapcaz, parayı yatırcaz o şekilde hadi malı göndermedi!” (K7)

Çalışmadaki kadın olan diğer iki katılımcı ise aktif olarak çevrimiçi alışveriş yaptıklarını ve uzun zamandır gerçekleştirdiklerini ifade etmişlerdir. Bu iki katılımcının çevrimiçi alışverişe yönelik düşünceleri ise gayet olumludur. Bununla birlikte çoğunlukla kızları ile çevrimiçi alışveriş gerçekleştirdiklerini aktarmışlardır. Katılımcılardan K6, 15 yıldır çevrimiçi alışveriş yaptığını belirtmiştir. Şöyle ifade etmektedir:

“Hem kozmetik ürünleri alıyorum hem de satıyorum. Oriflame. Oriflame kullanıcı değilim, üyesi, satıcısıyım. Ama başka kozmetik ürünleri satın alıyorum. Faz-

lası var eksiği yok. 90'larda Avon yaptım. Şu an Oriflame yapıyorum. 18 yıldır eşimle birlikte çalışıyoruz, yanımda o da çalışıyo." (K6)

"Daha önce yaptım ama dolandırıldım. Ama hala alıyorum internetten bi şeyler." (K5)

Çalışmada yer alan katılımcılardan elde edilen verilerden hareketle kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre çevrimiçi alışverişte aktif oldukları ve olumlu anlamlandırmalara sahip oldukları görülmektedir. Bununla birlikte erkek katılımcıların ise geleneksel alışveriş alışkanlıkları gerçekleştirdikleri bulgulanmıştır. Bu bağlamda hem internet kullanımı hem de çevrimiçi alışveriş hususunda kadın ve erkek katılımcıların davranış, alışkanlık, algı ve bakış açılarında çeşitlenmeler, ayrışmalar ve farklılıklar görülmektedir.

Sonuç

Bu çalışma "gittigidiyor.com" adlı çevrimiçi alışveriş platformunun yaşlı bireylerin internet üzerinden çevrimiçi alışveriş gerçekleştirmesi üzerine tasarlanmış olduğu reklam filmini temel alarak, yaşlı bireylerin çevrimiçi alışverişe yönelik deneyim, tutum ve düşüncelerini keşfetmek üzerine gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla öncelikle gittigidiyor.com'un reklam filminin göstergebilimsel analizi yapılmış ve daha sonra yaşlı bireyler ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilerek çalışmanın verileri elde edilmiştir. Bununla birlikte, yaşlı bireylerin çevrimiçi alışverişe yönelik deneyim, tutum ve düşüncelerine ilişkin veriler toplanmış bir yandan da onların bilgisayar ve internet kullanım örüntülerine ilişkin izler aranırken; yaşlı bireylerin bilgisayar ve internet kullanım örüntüleri ile çevrimiçi alışverişe yönelik deneyim, tutum ve düşünceleri arasında bağlantılar kurulmaya çalışılmıştır.

Araştırma boyunca görüşülen her katılımcı aktif bir internet kullanıcısıdır. Birtakım motivasyonlarla gerçekleştirdikleri kullanım örüntülerinin farklı doyum ve beklentiler üzerine gerçekleştiği bulgulanmıştır. Bunun yanı sıra çalışmaya katılan yaşlı bireyler çok uzun saatler boyunca internette vakit geçirmemektedir. Katılımcılar, ihtiyaç duyduğu ya da herhangi bir beklenti ya da doyum sağlamak istediklerinde interneti kullanmaktadır. Katılımcıların her biri internete, akıllı telefondan erişim sağlarken evde bilgisayar vasıtası ile de bağlanmaktadır. Katılımcıların en çok kullandıkları sosyal medya kanalı Facebook iken WhatsApp'ın en çok kullanılan ikinci sosyal medya platformu olduğu görülmüş-

tür. Buna rağmen interneti aktif olarak kullanan katılımcı grubun çoğunun çevrimiçi alışverişe yönelik algı, tutum ve düşünceleri olumsuzluk içermektedir. Görüşmeler esnasında bu durumun nedeni sorulduğunda ise katılımcıların çoğu 'güven' duymadıklarını aktarmışlardır. Erkek katılımcıların tamamı çevrimiçi alışverişe yönelik olumsuz bir tutum içerisindedir ve bu katılımcıların yarısı internet üzerinden gerçekleştirmiş oldukları alışverişte dolandırılmış olduklarını aktarmışlardır. Diğer yarısı ise çevrelerinden buna benzer kötü duyular aldıklarından dolayı olumsuz düşüncelere sahiptir. Dolayısıyla katılımcılar geleneksel satın alma/alışveriş yapma davranışına sahiptirler. Konuya ilişkin K7 şunları ifade etmektedir:

"Parayı veririm, malı beğenirim, alırım. Alırken de derim, arkadaş! Mesela başka birine alıyosam da ben bunu götüreceğim, göstereceğim, kabul ederse alıyoz. Tamam, mal bizim. Kabul etmezse geri getirip ya değiştiririm veya paramı alırım diyom adama. Kabul ediyo, alıyom. O şekilde..." (K7)

Çalışmada görüşülen diğer iki katılımcı kadındır. Bu iki katılımcı hem aktif bir biçimde internet kullanımı gerçekleştirmekte hem de internet üzerinden alışveriş yapmaktadır. Kadın katılımcıların erkeklere kıyasla çevrimiçi alışveriş hakkındaki düşünceleri ise oldukça olumludur. Katılımcılar çevrimiçi alışverişin zamandan tasarruf sağlamakla birlikte pratik olduğuna ilişkin ifadeleri mevcuttur. Sonuç olarak, herhangi bir genelleme yapma niyeti olmadan, araştırmada görüşülen katılımcılar üzerinden değerlendirme yapılacak olduğunda, çalışmanın verileri, internetin aktif bir biçimde kullanılmasının katılımcıların aktif çevrimiçi alışveriş yapan bireyler olduğu anlamına gelmediğini göstermektedir. Bu bağlamda, Koçak ve Terkan'a (2010: 71) göre, yaşlıların internet kullanımı ve internet kullanımından elde ettiği doyumlar noktasında bir tipoloji oluşturmak için çok fazla araştırmaya ihtiyaç olduğu ortadadır. Dolayısıyla gittigidiyor.com'un reklam filmi izletildikten sonra, gözlemler, katılımcıların davranışlarındaki ve niyetlerindeki katı tutumun nispeten kırıldığını göstermiştir. Bu bağlamda yaşlı bireylerin hedef kitlesi olduğu buna benzer reklamlar yapılarak çevrimiçi alışverişe yönelik olumsuz algı, tutum ve düşünceler olumluya dönüştürülebilir.

KAYNAKÇA

- Başer, E. (2017). *Tüketici ve izlerkitle olarak ev kadını* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Görgün Baran, A., Kalinkara, V., Aral, N., Akın, G., Baran, G., & Özkan, Y. (2005). *Yaşlı ve aile ilişkileri araştırması: Ankara örneği*. Ankara, T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Koçak, A., & Terkan, B. (2010). *Medya ve yaşlılar: Yaşlıların medya izleme davranışları ve motivasyonları*. Konya, Çizgi Kitabevi.
- Li, N., & Zhang, P. (2002). Consumer online shopping attitudes and behavior: An assessment of research. *Americas Conference on Information Systems*, 508-517.
- Özçetin, B. (2018). *Kitle iletişim kuramları: Kavramlar, okullar, modeller*. İstanbul, İletişim Yayıncılık.
- Ramón-Jerónimo, M. A., Peral-Peral, B., & Arenas-Gaitán, J. (2013). Elderly persons and internet use. *Social Science Computer Review*, 31(4), 389-403.
- Thompson, J. B. (2015). Kitle iletişimi, simgesel mallar ve medya ürünleri. In A. Giddens (Ed). *Sosyoloji başlangıç okumaları* (pp. 418-422). İstanbul, Say Yayınları.
- Turan, A. H. (2011). İnternet alışverişi tüketici davranışını belirleyen etmenler: Planlı davranış teorisi (TPB) ile ampirik bir test. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 12 (1), 128-143.
- TÜİK. (2016). *İstatistiklerle yaşlılar (2015)*. Ankara.
- TÜİK. (2017). *Hanehalkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması (2017)*. Ankara.
- Wang, E. T. G., Yeh, H. Y., & Jiang, J. J. (2006). The relative weights of internet shopping fundamental objectives: Effect of lifestyle differences. *Psychology & Marketing*, 23(5), 353-367.
- Williamson, J. (2011). *Reklamların dili - reklamlarda anlam ve ideoloji* (A. Fethi, Trans.). Ankara, Ütopya Yayınevi.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara, Seçkin.

Yaşlılığın Benlik Boyutu: Sembolik Etkileşimcilik Bağlamında Yaşlılık Söyleminin Yeniden Üretilmesi

Aybike Ekinci
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji

ÖZET

Toplumda tıbbi, sanayi ve teknolojik gelişmeler doğrultusunda yaşam süreleri uzamaya başlarken yaşlılık da daha ön plana çıkan bir olgu konumuna gelmiştir. Yaşlı nüfusun artmasına neden olan doğum ve ölüm oranlarındaki azalmalar, toplumsal alanda ortaya çıkabilecek sorunların endişesini de beraberinde getirmektedir. Bu sorunların çözülmesi için en temelde negatif yaşlılık algısına yönelmek gerekmektedir. Toplumdaki hâkim yaşlılık söylemi yaşlıların benliklerini olumsuz yönde etkilerken kitle iletişim araçları aracılığıyla ve dil ile yeniden ve yeniden üretilmektedir. Bu bağlamda düşünme kapasitesini şekillendiren toplumsal etkileşim sürecinde, kendilerine özgü düşünme kapasitelerini gerçekleştirmeyi sağlayan anlamlar ve sembolleri öğrenen insanların, insana özgü olan eylem ve etkileşimini sürdürmesine imkân veren anlamlar ve semboller üzerinde yorumlamaya dayalı olarak değişiklikler yapılabilir. Sembolik etkileşimcilik ilkelerine bağlı olarak, dil üzerinden üretilen bu olumsuz yaşlılık söyleminin yeniden üretimi durdurulduğunda yaşlılar için daha sağlıklı bir benlik oluşumuna katkı sağlanabilir.

Anahtar Kelimeler: Dil, Benlik, Sembolik Etkileşimcilik, Yaşlılık Söylemi.

ABSTRACT

While life expectancy starts to increase in line with medicine, industry and technological developments, old age has become a more prominent phenomenon in the society. Decreases in birth and death rates that cause an increase in the elderly population brings along the concern of the problems that may arise in the social field. In order to solve these problems, it is essential to turn to the perception of negative aging. While the dominant discourse of old age in society negatively affects the selves of the elderly, it is reproduced and reproduced with language through mass media. In this context, in the social interaction process that shapes the thinking capacity, changes can be made based on interpretation on the meanings and symbols that allow people who learn the meanings and symbols that enable them to realize their unique thinking capacities, to continue their actions and interactions that are unique to human beings. Depending on the principles of symbolic interactionism, when the reproduction of this negative language discourse produced through language is stopped, it can contribute to a healthier self-formation for the elderly.

Keywords: Language, Self, Symbolic Interactionism, Old Age Discourse.

Giriş

Yaşlılık bir dönem olarak ele alınırken, yaşlanma insanın doğumundan itibaren başlayan süreci ifade etmektedir. Tarihsel bağlamda yaşlılık, gelişimlerine göre toplumdaki çeşitlilik gösteren ve değişen bir olgudur. Modern dönem öncesi tarım toplumunda, yaşlı sayısına bakıldığında hayatın doğal bir dönemi olan yaşlılığa çok az sayıda insanın erişebildiği görülmektedir. Sayılarının az olması sebebiyle yaşlılar; deneyim, bilgelik ve güç simgesi olarak nitelendirilmişlerdir (Görgün Baran, Kalıncı, Aral, Akın, Baran, & Özkan, 2005, 19). Bundan dolayı tarım toplumlarında yaşlıların toplumsal statüsü yüksek sayılmış ve yaşlılık bir sorun olarak algılanmamıştır (Ceylan, 2015, 34). Aslında yaşlılığın sorun olarak algılanması ve tartışmalara dahil edilmesi oldukça yenidir. Sanayileşmeyle beraber yaşlı bireylerin giderek daha fazla aktif üretimden dışlanmaları söz konusu olmuştur (Görgün Baran, 2016, 108). Sanayi Devrimi ile birlikte ucuz iş gücü pazarında kullanılacak genç ve aktif bireylerle, sosyoekonomik düzeyi ve tüketim gücü yüksek bireyler düzenin devamlılığını sağlarken, yaşlı bireyler yeni kurulan bu düzenin dışında kalmıştır. Sanayi Devrimi yaşlıların toplumdan dışlanmalarına ve işe yaramaz oldukları inancının yayılmasına yol açmıştır (Tufan, 2016, 122). Bununla birlikte geleneksel toplumlarda görülen geniş aile tipi, modernleşme ve endüstrileşme ile beraber çekirdek aile tipine dönüşmüş ve geleneksel bağlar zayıflamıştır. Yaşlılar ailedeki ileri gelen konumlarını modernleşme süreci ile birlikte kaybetmeye başlamışlardır. Artık geleneksel değerler değişmeye başlamış ve buna bağlı olarak toplumda, yoksullar başta olmak üzere, birçok alanda yeni dışlanmış toplumsal gruplar ortaya çıkmıştır (Görgün Baran, 2016, 108). Yaşın ilerlemesi sebebiyle 65 yaş ve üstü bireyler ekonomik yoksullaşmaya, sosyal statülerinde azalmalara ve bununla birlikte sosyal dışlanmaya açık bir konuma gelmiştir.

Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

Modern toplumlarda ekonomi ve üretim merkezli ele alınan yaşlılık, sosyal bir sorun olarak görülmeye başlanmıştır (Ceylan, 2015, 45). Bu dönemde yaşlılık kavramı daha çok ekonomik yönüyle ilişkilendirilmiş ve emeklilikle birlikte iş piyasasından uzaklaşan yaşlıların değersizleşmesini de beraberinde getirmiştir. Bu yönüyle yaşlılığın toplumsal bir sorun olarak algılanması, yaşlı nüfusun artması kadar yaşlılığın ekonomik temellere dayandırılmasından da kaynaklan-

maktadır (Ceylan, 2015, 27-28). Modern toplumlarda yaşlılık ve emeklilik kavramları o kadar bütünleşmiştir ki yaşlılık sosyolojisi kuramları da emeklilik ve çalışma hayatı paralelinde şekillenmiştir. Yaşlının iş piyasasının dışında kalmasıyla ortaya çıkabilecek sosyoekonomik sorunları da ele alan bu kuramlar modern toplumların yaşlılık algısının önemli noktalarına işaret etmektedir (Ceylan, 2015, 40). Yaşlılık sosyolojisi kuramlarından bir tanesi bu çalışmada dolaylı olarak yararlanılan “yaşamdan geri çekilme kuramı”dır. Bu kuramda yaşlılık birey ve toplum arasındaki bağların çözüldüğü bir süreç olarak ifade edilmektedir. Bu süreç yaşlı bireylerde farklı şekillerde görülür ancak tüm yaşlı bireyler bu süreçten geçmektedir (Akçay, 2015, 35). Yaşlılar var olan toplumsal düzenin devamlılığı için düzene uyum sağlamalıdır ve toplum içerisindeki rollerini ve aktivitelerini bırakarak geri çekilmelidir. Yaşlılarda daha sık görülen fiziksel değişim, yaşam içerisinde bireylerin birçok alanını sınırlandırır ve kendi yaşamlarına odaklanmalarını gerektirir. Toplum içerisinde etkileşim olanağı azalmaktadır ve yaşlı bireyler toplumdaki rollerini yitirirler. Bu kuram temelde yaşlı bireylerin toplum içerisinde çekilmesini olumlu bulmaktadır. Ancak yaşlı bireylerin toplum içerisinde tamamen çekilmesi söz konusu değildir. Bu durum yaşlıların yaşamına ve isteklerine göre değişmektedir. Bazı yaşlılar toplumdaki rollerini yitirken bazı yaşlılar yeni roller edinerek toplum içerisinde var olmaya devam etmektedir (Canatan, 2008, 50-51). Neugarten ve Tobin tarafından geliştirilen “aktivite kuramı”na göre ise bireyin geçmiş yaşantısı, yaşam biçimi, insan ilişkileri, sosyoekonomik statüsü o bireyin toplum içerisindeki etkinlik durumunu etkilemektedir (Canatan, 2008, 51-58). Bu teori yaşamdan geri çekilme kuramına bir tepki olarak geliştirilmiş ve temelde sembolik etkileşimcilik ilkelerine dayanmaktadır. Yaşlılığa olumlu bir şekilde uyum sağlamayı açıklamaya çalışırken, bireylerin kaybettikleri rollerinin yerine yenilerini üstlenme ve toplumdaki katılımlarını sürdürme ihtiyaçları olduğunu ileri sürmektedir. Bu katılım benlik duygusunu pekiştirmekte ve bireylerin iletişim kurmasıyla beraber sosyal düzenin sürmesine yardımcı olmaktadır (Görgün Baran et al., 2005, 40). Bununla birlikte bu çalışmayı kapsayan bir diğer kuram ise “sembolik etkileşimci kuram”dır. Sembolik etkileşimcilik kavramı ilk olarak Blumer’in 1937’de bu kavramı kullanması ile tanınmıştır. Sembolik etkileşimcilik insanlar arasındaki etkileşimin semboller aracılığı ile gerçekleştirilen bir iletişim olduğunu varsayar. Sembolik etkileşimcilik dediğimizde kendi içinde çeşitlenen bir ekolden bahsedilmektedir. Fakat bu ekollerin bazı ortak özellikleri de vardır. En temelde insanlar hayvanlardan düşünme kapasitesi nedeniyle ayrılmaktadır. Toplumsal etkileşim sürecinde insanlar, düşünme kapasitelerini şekillendirmekte ve kendilerine özgü düşünme ka-

pasitelerini gerçekleştirmeyi sağlayan anlamlar ve sembolleri öğrenmektedirler. Bu anlamlar ve semboller, insanların insana özgü olan eylem ve etkileşimini sürdürmesine imkân vermektedir. İnsanlar, durumu yorumlamaya dayalı olarak eylem ve etkileşim içinde kullandıkları anlamlarda ve sembollerde değişiklikler yapabilirler ve onları tamamen değiştirebilirler (Ritzer, 2013, 353-354). Bu kurama göre tüm özyapısal özellikleriyle toplum, bireylerin zihin ve benlikleriyle oluşan bir bütündür (Şentürk, 2018, 149). Sembolik etkileşimci kuramın ilkelerine dayanan bir başka kuram ise "etiketleme kuramı"dır. İnsanlara toplum tarafından atfedilen etiketler hem bireysel hem de toplumsal anlamda bireyleri yaşamları boyunca etkilemektedir. Bu kurama göre üretilen etiketler birer kendini gerçekleştiren kehanet konumundadır ve kişi benliğini oluşturmaya sebep olan etiketle yaşamını sürdürmektedir:

"Bireyin yaşamında çevresiyle olan ilişkilerindeki etkileşimi içinde edindiği kültürlü, zengin, yoksul, hasta cahil, beceriksiz, suçlu, sapkın, başarılı, genç, yaşlı vb. gibi tanımlama veya toplumsal etiketler, bireylerin onlardan etkilenmesine bağlı olarak yaşamını belirlemektedir." (Şentürk, 2018, 151)

Bununla birlikte toplumsal olarak dışlanmaların temeli etiketleme kuramıyla doğrudan bağlantılı olan "damga" kavramına dayanmaktadır. Nadir durumlarda pozitif, genellikle negatif anılan damgalar belli bir grubu etiketleme girişi olarak tanımlanmıştır. Etiketlenen grupların sosyal çevre tarafından algılanışları birkaç özelliğe indirgenmiştir. Örneğin, yaşlıların hastalıklı olduğu veya yaşlılığın her yönden gerileme dönemi olarak nitelendirilmesi bu etiketlemenin sonucunda ortaya çıkmıştır (Tufan, 2014, 17-18).

Yaşlılık Söylemi

Bebek doğumlarının azalması ve yaşam süresinin uzamasına bağlı olarak artan yaşlı nüfus oranları toplumda önemli sosyal sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu sorunların önemlilerinden bir tanesi de daha çok yaşamın ileri döneminde kendisini gösteren yaş ayrımcılığıdır. Ayrımcılık, toplumda yer alan bir bireye, gruba ya da o grup içerisinde yer alan bireylere karşı önyargı sebebiyle ortaya çıkan hor görme, dışlama ya da nefret etme gibi tutum ya da davranışları ifade etmektedir (Çayır, 2012, 21). Yaş ayrımcılığı terimi ise 1969 yılında ilk olarak Amerika Ulusal Yaşlılık Enstitüsü Başkanı Robert Butler tarafından kullanılmıştır. Irk ayrımcılığı ve cinsiyet ayrımcılığı nasıl insanlara deri renklerine ya

da cinsiyetlerine göre sistemli bir ayrımcılık uyguluyorsa yaş ayrımcılığı da insanları yaşlı oldukları için bir ayrıma tabi tutma sürecidir (Çilingiroğlu & Demirel, 2004, 228). Modern dünya tasarımının dışında kalan yaşlılar bu dünyada kendilerini gerçekleştirme fırsatını yakalayamazken aynı zamanda toplumda oluşan yeni yaşlılık algısı sebebiyle de ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Tüketici ve üretici kavramlarının en başında yaşlılar zaten dışarıda bırakıldıklarından her iki ayrımcılığın da kuvvetlenmesine bizzat katkıda bulunmaktadır (Kalaycıoğlu, 2016, 159). Yaş ayrımcılığının en çok görüldüğü alanlar çalışma yaşamı, aile yaşamı, sosyal yaşam gibi alanlardır. Örneğin iş alanında yaşlıların genç çalışanlara göre yavaş olması ve esnek olamaması iş yerlerine çalışan alımında genellikle genç bireylerin tercih edilmesine neden olmaktadır. Bu ayrımcılıklar nedeniyle toplumda çoğunlukla yaşlı ve yaşlılığa karşı olumsuz kalıp yargılar ya da önyargılar oluşmaktadır (Çilingiroğlu & Demirel, 2004, 228). Bu bağlamda da yaşlı bireyler toplumda bağımlı ve bakıma muhtaç insanlar olarak algılanmaktadır. Ancak bu durumun tüm yaşlılar için geçerli olması söz konusu değildir. Nitekim bakıma muhtaç yaşlılar olduğu gibi bakıma muhtaç olmayan birçok yaşlı da yaşamını sürdürmektedir. Diğer bir ayrımcı unsur ise yaşlıları muhatap almama durumudur. Burada yaşlılar bunama ile özdeşleştirilmekte ve yaşlıların değişmez ve sabit fikirli olduklarına, esnek ve hoşgörülü olmadıklarına dair bir algı meydana gelmektedir. Yaşlı bireyler alıngan, cimri, kinci vb. özelliklerle etiketlenip, muhatap alınmamaktadır. Tüm bu ayrımcı tutumlarla yaşlılar sosyal hayattan dışlanmakta ve bununla birlikte bireyler yaşlandıkça toplumdan kendilerini geri çekme gereksinimi hissetmektedirler. Yaşlılar toplumdan kendini geri çektikçe mutlu olmamakla birlikte aksine bu durum yaşlıları daha da olumsuz etkilemektedir ki yaşlıların toplum içinde asosyal olduklarına dair yaratılan algı, toplum tarafından dışlanmalarına sebep olmaktadır (Buz, 2015, 271). Bunların yanı sıra yaşlı bireyin sağlık durumu ve fiziksel fonksiyonları iyi olsa dahi olumsuz sembollerle etiketlenen yaşlılar durumu kabullenip, kendilerini bu şekilde görmeye başladığında sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadırlar (Görgün Baran, 2016, 110). Kişiden kişiye değişen ve özellikle farklı sosyoekonomik kesimlerde belirgin bir farklılık gösteren yaşlılık söylemi, modern dünyanın gündelik yaşam tasarımı ile iş ve üretkenlik üzerine sembollerle yaptığı aşırı vurgu sebebiyle, yaşlılar modern toplumda toplumsal yaşamdan dışlanmaktadır (Kalaycıoğlu, 2016, 160). Ayrıca yaşlılıkta olumsuz algılamalar daha çok sosyoekonomik statüsü düşük olan bireylerde görülürken gelir ve eğitim düzeyi yüksek olan bireyler yaşlılığın toplumda atfedilen olumsuz yargılardan ibaret olmadığını savun-

maktadır. Nitekim sosyoekonomik statüsü yüksek olan bireylerde yaşlılık daha aktif ve dinç bir yaşamla ilişkilendirilebilmektedir (Kalaycıoğlu, 2016, 160).

Yaşlılığın Benlik Boyutu

"Modern toplumun toplumsal kurumları toplumsal oluşuma özgü ve dolayısıyla da tarihseldir. Bu yegâne tarihsel olguyu çerçeveleyen gönderme çerçevesi, yegâne bir iktidar ve 'gerçek' rejimdir... modern iktidar rejimini belirledi ve böylece, birey sürekli diğer bireylere ve kendisine karşı ölçülüp, sistemsel bir biçimde 'normal' toplumsal davranışın standartlarına doğru yönlendirildi." (Tekelioğlu, 2003, 26)

Yaşlılarda bu "normal" toplumsal davranış standartlarına doğru yönlendirilmeler ise modern toplumsal sembollere dayanmaktadır. Sembolik etkileşimcilik ilkelerine göre toplumsal dünyamız, yaşantımız, deneyim ve etkileşimlerimiz gerçek olmayıp zamanla inşa ettiğimiz şeylerdir (Şentürk, 2018, 145). İnsana bir özgürlük alanı sağlayan düşünme kapasitesi, yaratıcı ve yorumlayıcı olarak davranma, yani gerçekliği ve eylemi inşa etme imkânı vermektedir. Düşünme kapasitesi fiziksel beyinden farklı okunmalıdır ki zihin, fiziksel bir yapı olmaktan ziyade toplumsal bir sürecin ürünü olarak karşımıza çıkmıştır. İnsanlar genel bir düşünme kapasitesine sahip olmasına rağmen bunun toplumsal etkileşim süreci içinde şekillenmesi ve işlenmesi gerekmektedir. Bu toplumsallaşma failin tek yönlü olarak belirlendiği bir süreç değil, failin bilgisini kendine ait ihtiyaçlara göre şekillendirdiği ve uyarladığı devingen bir süreçtir. Buna bağlı olarak toplumdan ayrı bir benlik oluşumu söz konusu değildir (Coser, 2008, 296). Eylemlere ilave olarak toplumsal edim çerçevesinde gelişen jestler, karşılıklı bir ilişki içindeki kişinin ötekinin eylemine neden olması otomatik düşünce süreci olmadan gerçekleşmesi sürecidir. Ancak bunlar anlamlı olmayan jestler olarak nitelendirilmektedir. Anlamlı jestlerde ise sesler önemlidir. Anlamlı semboller sadece insanların yapabileceği bir tür jesttir ve ancak karşılıklı olarak bunu ortaya çıkaran ve onu alan arasında benzer bir tepki olduğundan anlamlı sembol haline gelmekte ve yalnızca anlamlı sembollere sahip olduğumuzda hakiki iletişim gerçekleşmektedir. Fiziki jestler anlamlı sembol olabilir ancak anlamlı sembollerin aslı sesli jestler, yani dildir. Jest birinci bireyin deneyiminde bir anlama cevap veren ve ikinci bireyde anlamı seslendiren bir sembol durumuna ulaştığında dil haline gelmektedir. Artık bir anlamlı semboldür ve anlama işaret etmektedir (Ritzer, 2013, 359-360). Bu bağlamda yaşlılık da dil ile yeniden ve yeniden üretilen bir diskurdur. Modern toplumlarda ortaya çıkan yeni yaşlılık söylemi yaşlılar

hakkında negatif algılara yol açmış ve bunu anlamlı sembollerle sağlamıştır. Yaşlı birey hasta, muhtaç, eski, çirkin, huysuz, sağlıksız, çocuksu, yorgun, aciz, fiziksel olarak gerilemiş, aksi gibi tanımlamalarla negatif algılara maruz bırakılmıştır (Kalaycıoğlu, 2016, 160). Yaş ayrımcılığına yol açan bu söylem döngüsünü dil üzerinden sağlamaktadır. Nitekim yazılı ve görsel basında yaşlılığı düşük statülü konumlara yerleştiren bir dilin hâkim olduğu saptanmıştır. Burada yaşlılık sürekli hasta olma hali, toplumdaki kopukluk, cinsel yetersizlik, depresyon durumlarıyla ilişkilendirilmekte ya da bu durumları çağrıştıran bir yaşam dönemi olarak işlenmektedir. Bu yaratılan algı toplumda var olan yaşlılık söyleminin dil ile kendini yansıtmış ve yeniden üretmesinden başka bir şey değildir (Şentürk, 2018, 211). Sadece anlamlı semboller yani dil aracılığıyla insan düşüncesinin mümkün olduğu bu durumda toplumda var olan yaşlılık söylemi de yaşlı bireylerin zihinlerini etkilemektedir. Hem doğal, biyolojik hem de özünde toplumsal bir fenomen olan zihin ise diyalektik olarak benlikle ilişkilidir. Benliği bir bilinç içine oturtmaktan ziyade toplumsal deneyim ve toplumsal süreçlerin içine yerleştirmek gerekmektedir. Fiziki olarak bir anlamı olmayıp ancak diğerleriyle iletişim ve etkileşim halinde olduğunda anlam kazanan zihni oluşturan toplumdur. Toplumsal bütün hem mantıksal hem de zamansal olarak birey zihninden önce gelmektedir. Zihin tüm topluluğa tepki verme ve düzenli bir tepki koyma yeteneği olarak ele alınmalıdır. Diyalektik olarak zihinle ilişkili olan benlik kavramı ise hem özne hem de nesne olmaya yönelik özgün bir yeteneği kapsayan, kendi kendini bir nesne olarak kavrama yeteneğidir (Ritzer, 2013, 362). Mead'e göre benlik ben (I) ve beni (me)den oluşan bir süreçtir. Ben bir bireyin ötekilere doğrudan tepkisi olarak tanımlanır ve bu durum benliğin daha önceden hesaplanamayan, yaratıcı yönünü ifade etmektedir. Bireyler benin eyleminin ne olacağını kolayca tahmin edememektedir. Biz benin tamamen farkında olmamakla birlikte onun ışığında kendimizi eylemlerimiz ile şaşırtmaktayız. Beni davranış gerçekleştirmeden bilenebiliriz. Yalnızca davranış yerine getirildikten sonra kendini göstermektedir. Ben olmadığı takdirde ise failler, dışsal ve içsel denetimlerin tamamen altına girmektedir. Ben, birinin kendisinin varsaydığı ötekilerin bir dizi örgütlü tutumları olan beniye karşı tepki göstermektedir ve benin tersine insanlar şuurlu sorumluluğu içeren beninin bilincindedir ve beni olağan alışılabilir bir birey olarak tanımlanmaktadır. Toplum bireye beni ile hâkim olmaktadır. Mead'in toplumsal denetim fikri, beninin ben üzerindeki hâkimiyeti olarak tanımlanmaktadır (Ritzer, 2013, 366). Bu çerçevede belli bir yaşta geride bırakan yaşlılar için toplumda oluşturulan algılar, etiketleme süreciyle yaşlı bireylerin de kendini toplum içerisinde ayrı bir grup olarak görüp, yaşamlarını bu söylemlere

yönelik devam ettirmelerine yol açmıştır (Şentürk, 2018, 212). Bu etiketleme süreciyle yaşlı bireyler günlük aktivitelerini yapmaktan uzaklaşmakta, toplumun geri kalanından ayrı olma düşüncesiyle yaşamın önceki dönemlerinde yaptıklarından farklı davranmaya zorlanarak negatif yaşlılık söyleminin yeniden üretimi sürecine dahil edilmektedir.

Sonuç

Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan modernleşme süreci yaşlılık algısını olumsuz etkilemektedir. Yaşlıların bu dönemde karşılaştıkları sorunların önemli bir kaynağı yeni modern dünyanın onlara göre tasarlanmamış olmasıdır. Yaşlılar günümüzde değişen değerler çerçevesinde üretim ve tüketim ilişkilerinin bir şekilde dışında kalmakta ya da düşük seviyede katılım sağlamaktadırlar. Bu yüzden yaşlılar hem kendini gerçekleştirememekte hem de bu kurguda kendisine aktör olarak bir rol üstlenemediği için negatif yaşlılık söyleminin yarattığı ayrımcılığa katkı sağlamaktadır (Şentürk, 2018, 216). Bununla beraber yaşlıların sosyoekonomik bağlam çerçevesinde ayrımcılığa maruz kalması durumu kendini yazılı ve görsel basında da tezahür ettirmektedir. Bu bağlamda kitle iletişim araçları aracılığı ile toplumdaki hâkim yaşlılık söylemi dil ile yeniden ve yeniden üretilmektedir. Bu etkileşim sürecinde ise yaşam boyu değişebilen ve dönüşebilen benlik oluşumu meydana gelmektedir. İnsanlar ilkel toplumda daha fazla beni tarafından hâkimiyet altına alındığı halde modern toplumda benin etkisi daha belirgindir (Ritzer, 2013, 366). Ancak yaşlıların modern dünya tasarımının dışında tutulması sebebiyle yaşlı bireylerde bu durumun tam tersi yönünde seyrettiği söylenebilmektedir. Hala beninin baskısı altında tutulan yaşlılarda ben duygusunun ön plana çıkabilmesi için kendini gerçekleştirme olanakları sağlanmalı, yaşlılıkla ilgili olumsuz algılara yol açan söylemlerin dil ile yazılı ve görsel basında yeniden üretimi durdurulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akçay, C. (2015). *Yaşlılık ve emeklilik*. Ankara, Pegem Akademi.
- Buz, S. (2015). Yaşlı bireylere yönelik yaş ayrımcılığı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(53), 269-278.
- Canatan, A. (2008). *Sosyal yönleriyle yaşlılık*. Ankara, Palme Yayıncılık.
- Ceylan, H. (2015). Sosyal değerden sosyal soruna yaşlılık: Geleneksel toplumdan modern topluma değişen yaşlılık algısı. In H. Ceylan (Ed.), *Modern hayat ve yaşlılık* (pp. 25-49). Ankara, Nobel Yayın.
- Coser, L. A. (2008). *Sosyolojik düşüncenin ustaları*. Ankara, De Ki Basım Yayınları.
- Çayır, K. (2012). *Ayrımcılık çok boyutlu yaklaşımlar*. İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çilingiroğlu, N., & Demirel, S. (2004). Yaşlılık ve yaşlı ayrımcılığı. *Türk Geriatri Dergisi*, 7(4), 225-230.
- Görgün Baran, A., Kalıncara, V., Aral, N., Akın, G., Baran, G., & Özkan, Y. (2005). *Yaşlı ve aile ilişkileri araştırması Ankara örneği*. Ankara, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Görgün Baran, A. (2016). Yaşlılıkta sosyal dışlanmanın toplumsallığı. In V. Kalıncara (Ed.), *Yaşlılık disiplinlerarası yaklaşım, sorunlar, çözümler* (pp. 105-125). Ankara, Nobel Yayın.
- Kalaycıoğlu, S. (2016). Yaşlılıkla baş etme stratejileri. In H. Ceylan (Ed.), *Yaşlılık sosyolojisi* (pp. 157-167). Ankara, Nobel Yayın.
- Ritzer, G. (2013). *Sosyoloji kuramları*. Ankara, De Ki Basım Yayım.
- Şentürk, Ü. (2018). *Yaşlılık sosyolojisi yaşlılığın toplumsal yürünceleri*. Bursa, Dora Basım Yayın.
- Tekelioğlu, O. (2003). *Foucault sosyolojisi*. Bursa, Alfa-Aktüel Kitapevi.
- Tufan, İ. (2014). *Türkiye’de yaşlılığın yapısal değişimi*. İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları.
- Tufan, İ. (2016). *Antik çağdan günümüze yaşlılık ve yaşlanma*. Ankara, Nobel Yayıncılık.

2. BÖLÜM
Teknoloji, Mimari ve
Aktif Yaşlanma

Age Effect on Spatial Orientation

İrem Yumuşak

Bilkent University, Department of Interior Architecture and Environmental Design

ABSTRACT

Increasing age is associated with some declines in the functional capacities of elderly. These declines cause some limitations for the elderly daily lives. An important decline is the spatial orientation, the ability to determine body position related to the surrounding environment. The decrease in spatial orientation can prevent healthy and independent ageing. In this sense, this paper reviewed findings regarding to healthy ageing with its definitions and functional abilities. Likewise, spatial orientation also reviewed including its definitions, frames (egocentric-allothetic) and individual differences (age, gender, sense of direction). This study also conducted an experiment that comprised of two tests in order to observe age effect on spatial orientation. Results showed that age impacts spatial orientation performance of people, in which younger participants performed better at the given tasks. As regards the gender, a relationship found for both the spatial orientation and sense of direction. Lastly, results showed that there isn't any relationship between Santa Barbara Sense of Direction scale and spatial orientation.

Keywords: Spatial orientation, Healthy ageing, Ageing, Sense of Direction.

ÖZET

İnsanların fonksiyonel kapasitelerinde bazı azalmalar, artan yaş ile ilişkilidir. Bu azalmalar, yaşlıların günlük yaşamlarında bazı sınırlamalara neden olmaktadır. Mekânsal yön belirleme kapasitelerindeki azalmalar, yaşlıların günlük hayatlarını ve aktif yaşlanma süreçlerini negatif yönde etkileyen önemli faktörlerden biridir. Mekânsal yön belirleme, çevredeki ortam doğrultusunda vücut pozisyonunu belirleme yeteneğidir. Bu çalışma, birey merkezli referans sistemleri (egosentrik) ve cisim merkezli referans sistemleri (alosentrik) çerçevesinde, yaşın mekânsal yön belirleme kapasitesini gözlemlemektedir. Yaşın mekânsal yön belirleme kapasitesi üzerindeki etkisini gözlemlemek için iki testten oluşan bir deney gerçekleştirilmiştir: Egosentrik mekânsal yön belirleme testi, santa barbara yön hissi ölçeği testi. Deney sırasında, sadece yaş etkisi değil, aynı zamanda cinsiyet ve yön hissi ölçeği de bireysel farklılık değişkeni olarak dikkate alınmış ve veriler zenginleştirilmiştir. Deney sonuçları doğrultusunda, genç katılımcıların mekânsal yön belirleme testinde daha başarılı oldukları gözlemlenmiştir. Erkek katılımcılar ise, mekânsal yön belirleme ve santa barbara yön hissi ölçeği testinde daha başarılı performans göstermiştir. Son olarak ise, santa barbara yön hissi ölçeğiyle mekânsal yön belirleme kapasitesi arasında bir ilişki bulunamamış ve yön hissi ölçeği yüksek olanların mekânsal yön belirleme testinde daha başarılı olduğuyla ilgili bir sonuca ulaşılammıştır.

Anahtar Kelimeler: Mekânsal Yön Belirleme, Aktif Yaşlanma, Yön Hissi Ölçeği.

Introduction

The rapid increase in elderly population has become a global phenomenon. The increase in the population aged 60 and over is estimated in almost every country during 2015-2080 (Marešová, Mohelská, & Kuča, 2015). According to UNDESA (2013), the global population of people aged 60 and more is expected to reach more than two billion in 2050. Likewise, World Health Organization (2007) also claims that the number of people aged 60 and more will double from %11 to %22 by 2050. Therefore, such a rapid increase in elderly population requires some new strategies and policies in order to meet the specific needs of the elderly population.

Within this context, in recent years, 'healthy ageing' or 'active ageing' have become the commonly used terms not only in society but also in research studies as well. In order to promote healthy ageing, the primary concern should be the problems that elderly people would encounter. In this connection, the major problems of elderly are mainly related to some declines in their functional capacities (Srichuae, Nitivattananon, & Perera, 2016). These declines limit not only the physical and mental health of elderly but also their quality of life and well being as well. At this point, these limitations contradict with the healthy ageing tendency. On the other hand, one of the most significant functional declines for elderly is related to their spatial orientation skills (Caffò et al., 2017), which causes high limitations for the elderly population in the sense of their self-dependence and their quality of life.

Considering all these, this study is about the spatial orientation decline in later life. In the first part of the paper, a review of advances about healthy ageing is presented, including its definition and functional abilities by analyzing and comparing with other research studies. In addition to the healthy ageing, a review about spatial orientation is presented as well, embracing with its definitions, frames and individual differences. Furthermore, to achieve the objective of promoting healthy ageing for ageing societies, the following questions have been proposed:

- What are the age effects on the spatial orientation?
- What are the age effects on the sense of direction?
- What are the gender effects on the spatial orientation?
- What are the gender effects on the sense of direction?

- What is the relationship between the sense of direction and spatial orientation?

Lastly, an experiment has been conducted in order to answer these questions.

Literature Review

Healthy Ageing

According to World Health Organization, WHO (2002), most developed countries determine people over the age of 65 years as 'elderly' or older person. However, the definition of elderly shows differences across countries and disciplines. For instance, Gorman (1999) claimed that ageing is a biological process within its own dynamics without any human control. Since the age of 60 and 65 are generally the retirement age in many developed countries, the beginning of old age can be considered as 60-65 years. Similarly, there are some researchers (Thane, 1978 & 1989; Roebuck 1979) accepted the age of 60 and 65 years as the beginning of old age. Although, according to a traditional African definition, the older ages differ from each other depending on the setting, the region and the country (WHO, 2002). Despite different age considerations for elderly, for an ageing society, 'healthy ageing' or 'active ageing' have become commonly used terms in research studies.

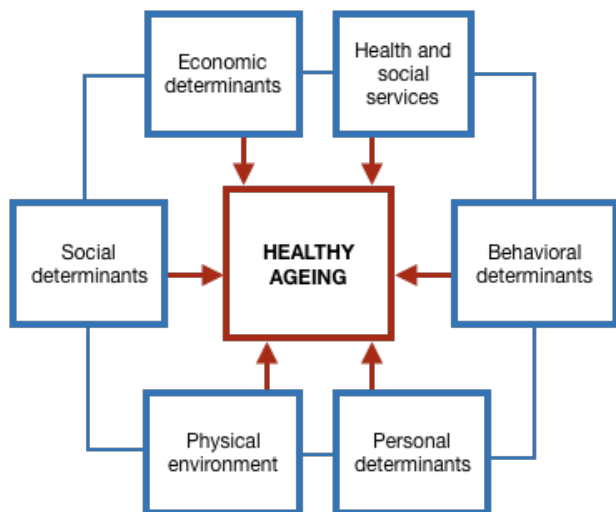
Swedish National Institute of Public Health (2006) indicates that healthy or active ageing consists of life-long learning, working longer, late retirement, being active after retirement, and remaining health-supportive activities. According to the definition of WHO (2018), healthy ageing is the process of developing and maintaining the functional ability that provides wellbeing in later life. The functional abilities of a person include:

- Moving around
- Meeting basic needs
- Learning, growing and making decisions
- Maintaining relationships
- Contributing to society (WHO, 2015).

Moreover, healthy ageing depends on many variables such as health and social services, physical environment and behavioral, personal, financial conditions

and etc. as seen in Figure 2.1 (WHO, 2007). The reason that the old age is the transitional period of life in the way of physical health and social roles (Gilmour, 2012), these variables start to show some decreases. In this sense, it is critical for elderly to preserve their abilities during that transitional period. Continuing to be socially active in later life will compose positive and significant impact on their quality of life, psychological well being, good health, and cognitive ability (Cachadinha, Pedro, & Fialho, 2011).

Figure 2.1. The determinants of active ageing

Source: Adapted from “Active Ageing: A Policy Framework” by WHO, 2002.

Spatial Orientation

The ability to determine object positions and how they are related to each other is related to the formation of the mental map (Tolman, 1948). Spatial orientation occurs as the ability which is a result of the performance of that mental map. It can be defined as all states and actions that are actively ordered in space (Rieser, Narasimham, & Erdemir, 2012). In other words, it can be described as space exploration and determination of body position in space (Karnath, 1997). Similarly, Allahyar and Hunt (2003) defined spatial orientation as the ability to orient oneself with respect to the environment. This ability is a very basic skill for

any freely moving animals, since they are using variety of places in the environment. People frequently use their spatial skills in a broad range of situations. They can use their skills strategically. For example, people can think alternative roads during a busy traffic morning, in order to reach their destination point more easily and quickly.

As mentioned above, Tolman (1948) introduced the mental map to emphasize spatial information and navigation of individuals. This spatial information is stored in the brain according to two types of spatial frames that are egocentric and allocentric (Arnold et al., 2013; Ruggiero, Frassinetti, Iavarone, & Iachini, 2014). The egocentric frame is related to subject-to-object relations, in which the body-centered representations occur (Colombo et al., 2017). By contrast, allocentric frame is related to object-to-object relations, in which the frames of reference are centered on external objects or to the environment (Ruggiero, D'Errico, & Iachini, 2015).

Individual Differences

People show differences while they are navigating and orientating in the new environments. Individual differences in terms of spatial abilities are related to numbers of variables such as sense of direction (Hegarty, Richardson, Montello, Lovelace, & Subbiah, 2002), age, gender, and the strategy used for navigating (Hunt, 2002). On the other hand, it is important to note that individual differences in spatial abilities are not only related to object-based spatial skills but also related to spatial visualization or spatial perception among others as well (Zancada-Menendez et al., 2015).

Age

Several studies have shown that a decline in spatial abilities is observed among healthy people with the poorer performance in older samples (Akiyama, Akiyama, & Goodrich, 1985; Park, & Reuter-Lorenz, 2009; Headh, & Isom, 2010). The decline in spatial ability has been observed apparently after the age of 60 and further accelerated after the age of 70 (Barrash, 1994). That decline is observed due to an age-related deterioration in the hippocampus where is the most involved part of the brain for mental mapping (Bird, & Burgess, 2008). In other words, since the spatial orientation is related to cognitive maps and older people become less capable to develop such maps (Rieser, Narasimham, & Erdemir,

2012), the age-related decline occurs. The ability to choose the proper strategy for orienting deteriorates (Morganti, & Riva, 2011). Therefore, the elderly people can get lost, experience confusion and feel unsafe. This causes a high limitation for the elderly population and this creates a huge impact on their day-life autonomy and their self independence (Morganti, & Riva, 2011). Thus, this decline directly creates a contradiction with the process of healthy ageing.

Sense of Direction

Sense of direction is defined as the ability to update one's position and orientation while walking without any visual connection to the target destination. In other words, it means that to point to unseen orientations in a familiar environment (Wolbers, & Hegarty, 2010). The other definition for the sense of direction is the accuracy on people's responses towards familiar but non-visible environment (Sholl et al., 2000). People who report good sense of direction means that they (1) are actively explore their physical environments, (2) are good at giving and following directions, (3) are able to remember new routes and (4) can pay attention to details in the new environments (Kozlowski, & Bryant, 1977). In contrast, people who report poor sense of direction means that they (1) have concerns about getting lost (Bryant, 1982), (2) easily get lost in new buildings and cities (Lorenz, & Neisser, 1986) and (3) more anxious when they get lost (Kozlowski, & Bryant, 1977). Lastly, it is important to note that females reported a poorer sense of direction than males in the previous studies (Kozlowski, & Bryant, 1977; Bryant, 1982; Castelli, Corazzini, & Geminiani, 2008).

Gender

Gender also influences spatial skills as shown in previous studies in which males performed better than females in several spatial navigation tasks (Lawton, 1994; Moffat et al., 1998; Saucier et al., 2002; Coluccia, & Louse, 2004). Gender can also be taken into consideration under socio-cultural factors, spatial performances and used strategies (Kutlu, 2005). Thus, the different psychological state of the people such as anxiety or fear can be analyzed as the determinants of gender differences as well (Schmitz, 1997). Besides, in the previous studies, it is shown that females reported higher levels of spatial anxiety than the males, which directly affects the spatial ability of people in their environments (Lawton, 1994).

Methods

Aim

As mentioned above, increasing age is associated with some declines in spatial skills of people. These declines could restrict elderly self-dependence and their quality of life. In this sense, in order to promote healthy ageing, this study aims to analyze, age effects on spatial orientation, not only concentrating on age but also analyzing it with its individual differences as well. Therefore, by drawing attention to the importance of decreasing spatial skills with age; architects and designers can design more elderly-friendly environments for independently ageing societies. Within this context, the aim is to conduct a study, which tests the relationship between the spatial orientation and the age.

Hypotheses

- There is a relationship between sense of direction (SOD) and spatial orientation (SO).
- There is a relationship between age and Santa Barbara Sense of Direction (SBSOD) scale.
- There is a relationship between gender and SBSOD scale.
- There is a relationship between age and SO skill.
- There is a relationship between gender and SO skill.

Participants

The study involved 24 participants: 17 (%70.8) younger adults (aged 19 to 31; 10 females) and seven (%29.2) older adults (aged 65 to 74; four females). For younger adults, the mean age was 25.53 and the standard deviation was 2.93. For older adults, the mean age was 68.71 and the standard deviation was 3.81. All participants were selected randomly and voluntarily. The older participants were all healthy and living independently.

Procedure

In order to see the relationship between SO and individual differences, the experiment was conducted with two tests.

Santa Barbara Sense of Direction

The first test was the Santa Barbara Sense of Direction (SBSOD) (Hegarty, Richardson, Montello, Lovelace, & Subbiah, 2002), which enables the participants to make a self-report measurement of their sense of direction (SOD). While dealing with the spatial skills of people, SBSOD scale has been an inestimable research tool for over 16 years (Davies, Athersuch, & Amos, 2017). Although, SBSOD has been a very useful test for the self reports about how good or poor people think their sense of direction are. In this test, there were 15 questions to emphasize people's experiences and abilities related to their SOD in a Likert Scale from 1 (strongly agree) to 7 (strongly disagree) (see Appendix A). Each participant answered all those questions individually. The questions were translated into Turkish (Turgut, 2014) (see Appendix B).

Virtual Environment

The second test was in the virtual environment in which a virtual tour and a pointing task were included. All participants who participated in the first test experienced a one-minute of desktop virtual tour in passive exploration mode. It means that the participant only watched the virtual tour without any physical participation (Gaunet, Vidal, Kemeny, & Berthoz, 2001). The virtual tour was in the viewer-based movement type. The participants seated in front of a computer and were informed in advance about the procedure of the second test. All the participants were tested individually. In the virtual tour, they watched the interior of a café (see Figure 2.2, Appendix D) that is modeled with SketchUp Pro 2015 software (see Figure 2.3). The main expectation from the participants was to observe the interior layout of the space and the locations of the objects. Participants watched that virtual tour three times. For all trials, they watched the same clockwise virtual tour with the same viewpoint. At the end of the third trial, the virtual observation of an interior of a café ended and all participants were asked to perform a pointing task by using direction circle method (Waller, Beall, & Loomis, 2004).

Figure 2.2. Spatial layout of the virtual café environment

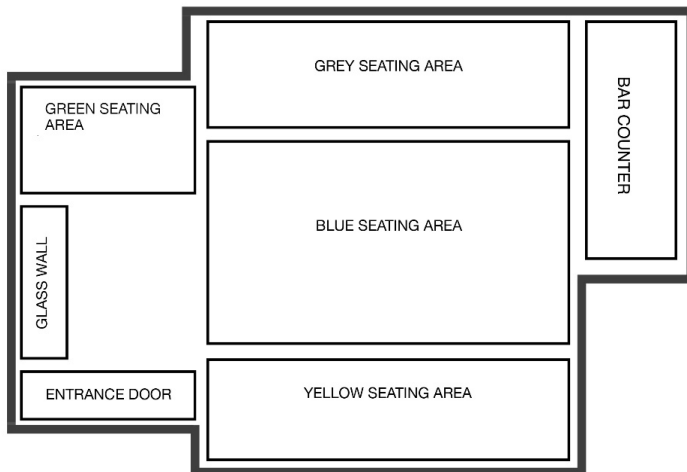

Figure 2.3. Some scenes of the café from the virtual tour

Results

All quantitative data were analyzed using the IBM SPSS Statistics 24 software. Frequency tables, t-tests and chi-square tests were used for obtaining the results.

Santa Barbara Sense of Direction (SBSOD)

For analyzing sense of direction, the mean scores of Likert scale answers were calculated. The questions number of 2, 6, 8, 10-13, and 15 are reverse scored. For all the participants who scored below the mean (3.07) are considered as the participants who have good sense of direction (GSOD). By contrast, the participants who scored above 3.07 are considered as poor sense of direction (PSOD).

Table 2.1. SBSOD Cross tabulation based on age groups

Sense of Direction	Age Group Young Adults	Age Group Older Adults	Total
Good Sense of Direction (GSOD)	9	5	14
Poor Sense of Direction (PSOD)	8	2	10
Total	17	7	24

Table 2.2. SBSOD Cross tabulation based on gender groups

Sense of Direction	Gender Group Males	Gender Group Females	Total
Good Sense of Direction (GSOD)	9	5	14
Poor Sense of Direction (PSOD)	1	9	10
Total	10	14	24

Chi-square Tests for SBSOD

Chi-square analyses were used separately in order to see the independency of age and gender with SBSOD.

➤ *Chi-square test, independency test between age and SBSOD.*

H0: Age and SBSOD scale are independent of each other.

HA: Age and SBSOD scale are not independent of each other.

If $p < \alpha$, reject H0 at alpha 0.05.

$P = 0.404 > \alpha 0.05$.

Do not reject H0, which we can conclude that age and SBSOD scale were independent of each other ($\chi^2 = 0.697a$, $df = 1$, $p = 0.404$) (see Table 2.3).

Table 2.3.4 Chi-square test for independency of SOD and age

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	.697 ^a	1	.404
Continuity Correction^b	.144	1	.704
Likelihood Ratio	.717	1	.397
Linear-by-Linear Association	.668	1	.414
N of Valid Cases	24		

➤ *Chi-square test, independency test between gender and SBSOD.*

H0: Gender and SBSOD scale are independent of each other.

HA: Gender and SBSOD scale are not independent of each other.

If $p < \alpha$, reject H0 at alpha 0.05.

$P = 0.008 < \alpha 0.05$.

Reject H0, which we can conclude that age and SBSOD scale were not independent of each other ($\chi^2 = 7.073a$, $df = 1$, $p = 0.008$) (see Table 2.4).

Table 2.4. Chi-square test for independency of SOD and gender

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	7.073 ^a	1	.008
Continuity Correction^b	5.016	1	.025
Likelihood Ratio	7.850	1	.005
Linear-by-Linear Association	6.778	1	.009
N of Valid Cases	24		

Spatial Orientation (SO)

Chi-square Tests

In order to test, if the SO and SBSOD scale are independent from each other, a chi-square test was used.

➤ *Chi-square test, independency test between SO and SBSOD scale.*

H₀: SO and SBSOD scale are independent of each other.

H_A: SO and SBSOD scale are not independent of each other.

If $p < \alpha$, reject H₀ at alpha 0.05.

$P = 0.208 > \alpha 0.05$.

Do not reject H₀, which we can conclude that SO and SBSOD scale are independent to each other ($\chi^2 = 195.167a$, $df = 180$, $p = 0.208$) (see Table 2.5).

Table 2.5. Chi-square test for independency of SO and SBSOD scale

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	195.167 ^a	180	.208
Likelihood Ratio	93.955	180	1.000
Linear-by-Linear Association	1.527	1	.217
N of Valid Cases	24		

T-tests

- Paired sample t- test, for mean differences of aligned and misaligned questions.

As mentioned above, the pointing task was composed of two parts. The first part included the questions in which the objects were in the order (aligned) in the participant viewed. By contrast, the second part included the questions in which the objects were in the reverse order (misaligned). In order to see the effect of the aligned and misaligned questions, a paired sample t-test was used.

H0: There is no significant difference in the number of correct answers of aligned and misaligned questions.

HA: There is a significant difference in the number of correct answers of aligned and misaligned questions.

If $p < \alpha$, reject H0 at alpha 0.05.

$P = 0.354 > \alpha 0.05$.

Do not reject H0, which we can conclude that aligned and misaligned questions didn't significantly affect the performance of the participants ($t = 0.947$, $df = 23$, $p = 0.354$) (see Table 2.6).

Table 2.6. Paired samples test for aligned and misaligned questions

	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	t	df	Sig.(2-tailed)
Pair 1 Correct answers in part 1 - Correct answers in part 2	.250	1.294	.264	.947	23	.354

- *Paired sample t- test, for age and spatial orientation.*

H0: There is no significant difference in the number of correct answers of young and old adults.

HA: There is a significant difference in the number of correct answers of young and old adults.

If $p < \alpha$, reject H0 at alpha 0.05.

$P = 0.004 < \alpha 0.05$.

Reject H₀, which we can conclude that age is a significant variable in the spatial orientation skill of people ($t= 4.589$, $df=6$, $p=0.004$) (see Table 2.7).

Table 2.7. Paired samples test for age difference

	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	t	df	Sig. (2-tailed)
Pair 1 Young Answers – Old Answers	8.429	4.860	1.837	4.589	6	.004

➤ *Paired sample t- test, for gender and spatial orientation.*

H₀: There is no significant difference in the number of correct answers of males and females.

H_A: There is a significant difference in the number of correct answers of males and females.

If $p < \alpha$, reject H₀ at alpha 0.05.

$P = 0.120 > \alpha 0.05$.

Do not reject H₀, which we can conclude that gender is not a significant variable in the correct answers of people in that pointing task ($t= 1.716$, $df=9$, $p=0.120$) (see Table 2.8).

Table 2.8. Paired samples test for gender difference

	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	t	df	Sig. (2-tailed)
Pair 1 Young Answers – Old Answers	3.500	6.451	2.040	1.716	9	.120

➤ *Independent sample t- test, for gender and spatial orientation in young adults.*

H₀: There is no significant difference in the number of correct answers of males and females in young adults group.

H_A: There is a significant difference in the number of correct answers of males and females in young adults group.

If $p < \alpha$, reject H₀ at alpha 0.05.

$P = 0.001 < \alpha 0.05$.

Reject H_0 , which we can conclude that gender is a significant variable in the correct answers of young adults in the pointing task (see Table 2.9).

Table 2.9. Independent samples test for gender difference in young adults

	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference
Young Adults Total Answers Equal variances assumes	4.253	15	.001	5.129
Young Adults Total Answers Equal variances not assumes	5.079	9.741	.001	5.129

Table 2.10. Characteristics of the samples by age difference

Variables	Participants (Young adults) 19-31 years old	Participants (Older adults) 65-74 years old
Age, means (SD), years	25.53 (2.93)	68.71 (3.81)
Women, No (%)	10 (%58.82)	4 (%57.14)
SBSOD scale, mean (SD)	3.38 (1.24)	3.04 (0.96)
SO test part 1, means (SD)	5.86 (2.19)	1.57 (0.53)
SO test part 2, means (SD)	5.86 (2.11)	1.00 (0.57)
SO test total, means (SD)	11.00 (4.20)	2.57 (0.97)

Table 2.11. Characteristics of the samples by gender difference

Variables	Participants Males	Participants Females
No (%)	17 (%70.8)	7 (%29.2)
SBSOD scale, mean (SD)	2.40 (0.78)	3.55 (1.07)
SO test part 1, means (SD)	5.50 (2.50)	4.10 (2.37)
SO test part 2, means (SD)	5.60 (3.02)	3.50 (2.46)
SO test total, means (SD)	11.10 (5.38)	7.60 (4.62)

Discussion

Being in relation with the environment is an experience for every stage of our lives. In this study, the spatial orientation of healthy people from different age groups was investigated through the same spatial tasks. While analyzing the age effect on spatial orientation, this study also considered the individual differences such as sense of direction and gender as well.

According to analysis with regards to sense of direction (SOD), results showed that age wasn't correlated with the Santa Barbara Sense of Direction (SBSOD) scale. However, a correlation found between the gender and SBSOD scale which is consistent with the previous literature (Kozlowski, & Bryant, 1977; Bryant, 1982; Castelli, Corazzini, & Geminiani, 2008). The results showed that males have better SOD than females. Besides, for the correlation between SBSOD scale and spatial orientation (SO), this study found that there wasn't any correlation between SBSOD and SOD.

With regards to SO, as mentioned before, the pointing task composed of two parts, which consist of aligned (part 1) and misaligned (part 2) questions. According to the results, there wasn't any significant difference between the mean scores of these two parts, which we can conclude that the object alignments don't affect people's spatial performances. As regards the impact of age on spatial orientation, the results showed that there is a significant relationship between the age and the spatial orientation. Again, consistent with the previous literature, (Akiyama, Akiyama, & Goodrich, 1985; Park, & Reuter-Lorenz, 2009; Headh, & Isom, 2010), the younger participants were more accurate than the older participants.

With reference to the gender impact on SO, this study didn't find any significant relationship between the gender and SO. Since this study has two sample groups included both younger and older adults, the older adults performances affected the means of genders. Due to there wasn't any significant difference with regards to gender in the correct answers of older adults, the means of the overall correct answers was affected accordingly. However, with aim of understanding this result better, a further analysis was conducted for the performance of the younger group in order to see the gender impact more accurately. Results showed a significant difference between the males and females performance, in which males were more accurate than females. Several previous studies (Lawton, 1994; Coluccia, & Louse, 2004) in this field of research have reported similar effects when studying gender differences as well.

Conclusion

Considering that the elderly population starts to experience a transitional period of their lives in the way of physical health, psychological health, and social status etc., the physical environment should support the elderly by considering active ageing. Within this context, in order to promote healthy ageing; this study analyzed the spatial orientation decline in older adults by comparing with the younger adults. The aim of this study did not only consider age effect but also individual differences such as gender and sense of direction as well. Results showed that younger adults were more accurate than the older adults in the spatial orientation task. For the sense of direction task, the study didn't find any significant relationship between the age and sense of direction. With regards to gender effects, significant relationships found for both spatial orientation and sense of direction. Lastly, results showed that Santa Barbara Sense of Direction scale and spatial orientation are independent of each other.

On the other hand, there were some limitations during the experiment. Firstly, according to the feedback of the participants related to the pointing task, many of the participants mentioned that they didn't give any attention to the colors of the interior environment of the virtual tour. The reason that the majority of the space layout and, accordingly, the questions were divided in relation to the colors of the furniture, the reliability of the results of the pointing task decreases. Thus, further studies can be design that are pointing task environment by considering other design factors. Besides, the results would have been more accurate and reliable, if this study was conducted with the bigger sample size. For instance, this study wouldn't have some contradictions while analyzing gender effect on spatial orientation. Considering not only colors but also other design features, during the pointing task and having a bigger sample size, further studies can explore the effect of age on spatial orientation more accurately and reliably.

KAYNAKÇA

- Akiyama, M. M., Akiyama, H., & Goodrich, C. C. (1985). Spatial development across the life span. *International Journal of Aging and Human Development*, 21, 175-185.
- Allahyar, M., & Hunt, E. (2003). The assessment of spatial orientation using virtual reality techniques. *International Journal of Testing*, 3(3), 263-275. doi:10.1207/s15327574ijt0303_5
- Arnold, A. E., Burles, F., Krivoruchko, T., Liu, I., Rey, C. D., Levy, R. M., & Iaria, G. (2013). Cognitive mapping in humans and its relationship to other orientation skills. *Experimental Brain Research*, 224, 359-372. doi:10.1007/s00221-012-3316-0.
- Barrash, J. (1994). Age-related decline in route learning ability. *Developmental Neuropsychology*, 10(3), 189-201. doi:10.1080/87565649409540578
- Bird, C. M., & Burgess, N. (2008). The hippocampus and memory: Insights from spatial processing. *Nature Reviews Neuroscience*, 9(3), 182-194.
- Bryant, K. J. (1982) Personality correlates of sense of direction and geographical orientation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 43, 1318-1324.
- Cachadinha, C., Pedro, J. B., & Fialho, J. (2011). Social participation of community living older persons: Importance, determinants and opportunities. *The 6th International Conference on Inclusive Design: The Role of Inclusive Design in Making Social Innovation Happen*. London.
- Caffò, A. O., Lopez, A., Spano, G., Serino, S., Cipresso, P., Stasolla, F., Savino, M., Lancioni, G. E., Riva, G., & Bosco, A. (2017). Spatial reorientation decline in aging: The combination of geometry and landmarks. *Aging & Mental Health*, 22(10), 1372-1383. doi: 10.1080/13607863.2017.1354973
- Castelli, L., Corazzini, L. L., & Geminiani, G. C. (2008). Spatial navigation in large-scale virtual environments: Gender differences in survey tasks. *Computers in Human Behavior*, 24(4), 1643-1667. doi:10.1016/j.chb.2007.06.005
- Colombo, D., Serino, S., Tuena, C., Pedroli, E., Dakanalis, A., Cipresso, P., & Riva, G. (2017). Egocentric and allocentric spatial reference frames in aging: A systematic review. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 60, 605-621.
- Coluccia, E., & Louse, G. (2004). Gender differences in spatial orientation: A review. *Journal of Environmental Psychology*, 24(3), 329-340. doi:10.1016/j.jenvp.2004.08.006

- Davies, C., Athersuch, L., & Amos, N., (2017). Sense of direction: One or two dimensions? In Clementini, E., Donnelly, M., Yuan, M., Kray, C., Fogliaroni, P., & Ballatore, A (Eds.), *13th International Conference on Spatial Information Theory* (pp. 9:1-9:13). Dagstuhl, Dagstuhl Publishing.
- Gaunet, F., Vidal, M., Kemeny, A., & Berthoz, A. (2001). Active, passive and snapshot exploration in a virtual environment: Influence on scene memory, reorientation and path memory. *Cognitive Brain Research*, 11(3), 409-420. doi:10.1016/s0926-6410(01)00013-1
- Gilmour, H. (2012). Social participation and the health and well-being of Canadian seniors. *Health Reports*, 23(4), 23-32.
- Gorman, M. (1999). Development and the rights of older people. In J. Randel, et al. (Eds.), *The ageing and development report: Poverty, independence and the World's older people* (pp. 3-21). London, Earthscan Publications.
- Head, D., & Isom, M. (2010). Age effects on wayfinding and route learning skills. *Behavioral Brain Research*, 209, 49-58.
- Hegarty, M., Richardson, A. E., Montello, D. R., Lovelace, K., & Subbiah, I. (2002). Development of a self-report measure of environmental spatial ability. *Intelligence*, 30(5), 425-447. doi:10.1016/s0160-2896(02)00116-2
- Hunt, E. (2002). *Thoughts on thought*. Mahwah, Lawrence Erlbaum Associates.
- Sancaktar, İ. (2006) *Updating spatial orientation in virtual environments* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Bilkent University Dept.of Interior Architecture and Environmental Design, Ankara.
- Karnath, H. O. (1997). Spatial orientation and the representation of space with parietal lobe lesions. *Philosophical Transactions of the Royal Society*, 352, 1411-19.
- Kozlowski, L. T. & Bryant, K. J. (1977). Sense of direction, spatial orientation, and cognitive maps. *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance*, 3, 590-598.
- Kutlu, Z. G. (2005). *The sense of direction in virtual environments* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Bilkent University, Ankara.
- Lawton, C. A. (1994). Gender differences in way-finding strategies: Relationship to spatial ability and spatial anxiety. *Sex Roles*, 30(11-12), 765-779. doi:10.1007/bf01544230
- Lorenz, C. A. & Neisser, U. (1986). *Ecological and psychometric dimensions of spatial ability*. Atlanta, Emory U.

- Marešová, P., Mohelská, H., & Kuča, K. (2015). Economics aspects of ageing population. *Procedia Economics and Finance*, 23, 534-538. doi:10.1016/s2212-5671(15)00492-x
- Moffat, S. D., Hampson, E., & Hatzipantelis, M. (1998). Navigation in a “virtual” maze: Sex differences and correlation with psychometric measures of spatial ability in humans. *Evolution and Human Behavior*, 19(2), 73-87. doi:10.1016/s1090-5138(97)00104-9
- Morganti, F., & Riva, G. (2011). Spatial orientation decline in elderly population. *International Conference on Virtual Rehabilitation*. doi:10.1109/icvr.2011.5971848
- Park, D. C., & Reuter-Lorenz, P. (2009). The adaptive brain: Aging and neurocognitive scaffolding. *Annual Review of Psychology*, 60, 21.1-21.24.
- Rieser, J., Narasimham, G., & Erdemir, A. (2012). Spatial orientation. *Encyclopedia of Human Behavior (2nd ed.)*. Nashville, Vanderbilt University.
- Roebuck, J. (1979). When does “old age begin?”: The evolution of the English definition. *Journal of Social History*, 12(3), 416-28.
- Ruggiero, G., Frassinetti, F., Iavarone, A., & Iachini, T. (2014). The lost ability to find the way: Topographical disorientation after a left brain lesion. *Neuropsychology*, 28, 147-160. doi:10.1037/neu0000009
- Ruggiero, G., D’Errico, O., & Iachini, T. (2015). Development of egocentric and allocentric spatial representations from childhood to elderly age. *Psychological Research*, 80(2), 259-272. doi:10.1007/s00426-015-0658-9
- Saucier, D. M., Green, S. M., Leason, J., Macfadden, A., Bell, S., & Elias, L. J. (2002). Are sex differences in navigation caused by sexually dimorphic strategies or by differences in the ability to use the strategies?. *Behavioral Neuroscience*, 116(3), 403-410. doi:10.1037//0735-7044.116.3.403
- Schmitz, S. (1997). Gender-related strategies in environmental development: Effects of anxiety on way finding in and representation of a three dimensional maze. *Journal of Environmental Psychology*, 17, 215-228.
- Sholl, M. J., Acacio, J. C., Makar, R. O., & Leon, C. (2000). The relation of sex and sense of direction to spatial orientation in an unfamiliar environment. *Journal of Environmental Psychology*, 20(1), 17-28. doi:10.1006/jevp.1999.0146
- Srichuae, S., Nitivattananon, V., & Perera, R. (2016). Aging society in Bangkok and the factors affecting mobility of elderly in urban public spaces and transportation facilities. *IATSS Research*, 40(1), 26-34.

- Swedish National Institute of Public Health. (2006). *Healthy ageing - a challenge for Europe*. Huskvarna, NRS Tryckeri AB.
- Thane, P. (1978). The muddled history of retiring at 60 and 65. *New Society*, 45(826), 234-36.
- Thane, P. (1989). History and the sociology of ageing. *Social History of Medicine*, 2(1),93-96.
- Tolman, E. C. (1948). Cognitive maps in rats and men. *Psychological Review*, 55, 189-208.
- Turgut, M. (2014). Turkish validity studies of an environmental spatial ability scale: Banta Barbara sense of direction. *Acta Didactica Universitatis Comenianae Mathematics*, 14, 87-103.
- UNDESA (2013). *World population ageing*. New York, UN.
- Waller, D., Beall, A. C., & Loomis, J. M. (2004). Using virtual environments to assess directional knowledge. *Journal of Environmental Psychology*, 24, 105-116.
- WHO (2002). *Proposed working definition of an older person in Africa for the MDS Project*. Geneva, WHO Press.
- WHO (2007). *Global age-friendly cities: A guide*. Geneva, WHO Press.
- WHO (2015). *World report on ageing and health*. Geneva, WHO Press.
- WHO (2018). *What is healthy ageing?*. Geneva, WHO Press.
- Wolbers, T., & Hegarty, M. (2010). What determines our navigational abilities?. *Trends in Cognitive Sciences*, 14(3), 138-146. doi:10.1016/j.tics.2010.01.001
- Zancada-Menendez, C., Sampedro-Piquero, P., Lopez, L., & Mcnamara, T. P. (2015). Age and gender differences in spatial perspective taking. *Ageing Clinical and Experimental Research*, 28(2), 289-296. doi:10.1007/s40520-015-0399-z

3. BÖLÜM
SİYASET, SOSYAL POLİTİKA
ve YEREL YÖNETİMLER

Kentte Yaşlılık ve Yerel Yönetimlerin Sosyal Hizmetleri: İstanbul Örneği *

*Hamza Kurtkapan
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji*

ÖZET

Türkiye’de yaşlılık henüz ileri endüstriyel toplumlardaki kadar büyük bir “sorun” olarak algılanmasa da ortalama yaşam süresinin uzamasıyla yakın gelecekte bir sorun olma potansiyeli taşımaktadır. Kentleşme sürecinde yaşanan toplumsal değişimle birlikte aile yapısı da farklılaşmaya devam etmektedir. Bu değişimin etkilediği aktörlerin başında ise yaşlılar gelmektedir. Yaşlıların toplum içindeki konumları ve sosyo-ekonomik durumları her geçen gün kötüye gitmektedir. Kentleşmeyle ortaya çıkan sorunlar, bugün artık yalnızca aile bağlarıyla çözülemeyecek bir durumdadır. Bu sorunların üstesinden gelinebilmesi, aile ile birlikte yerel yönetimlerin ve sivil toplum kuruluşlarının (STK) daha fazla sosyal sorumluluk üstlenmesine bağlıdır.

Bu çalışmada kentleşme sürecinin yaşlıların hayatına yaptığı etkiler ekseninde yerel yönetim hizmetlerinin ne tür bir işlevsellik kazandığını ortaya çıkarmak hedeflenmektedir. Yerel yönetimler üzerinden yapılması kararlaştırılan çalışmanın sahası olarak İstanbul’un ilçe belediyeleri belirlenmiştir. Nitel araştırma geleneği içinde yer alan fenomenoloji deseni kullanılarak, 22 Haziran 2016 ile 26 Ağustos 2016 tarihleri arasında yerel yönetimlerin ilgili mekanlarında yaşlılara hizmet veren yerel yönetim aktörleriyle 30 adet yarı yapılandırılmış mülakat ya-

* Bu çalışma, Doç. Dr. Murat Şentürk danışmanlığında yürütülen ve 28 Nisan 2017 tarihlerinde İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde savunulan “Kentleşme Sürecinde Yaşlılık ve Yerel Yönetim Uygulamaları: İstanbul Örneği” başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

pılmıştır. Mülakatlardan elde edilen veriler kategorik içerik analizine tabi tutularak değerlendirilmiştir.

Yaşlılar kentsel alanda yoksullaşabilmekte ve statü kaybı yaşayabilmektedir. Kentsel alanda yaşlı bakımı hizmetlerinde yerel yönetimlerin daha fazla sorumluluk almaları gerekebilmektedir. Bu çalışmada yerel yönetim hizmetlerinin bu sorumluluklar çerçevesinde nasıl bir konuma sahip oldukları irdelenmiştir. Araştırmada yerel yönetimlerin üstlendiği hizmetler arasında evde yaşlı bakım ve evde sağlık hizmetlerinin yer aldığı görülmüştür.

Sonuç olarak, yaşlanma sürecinin ortaya çıkardığı dezavantajlara bağlı olarak geleneksel anlamda aile bireylerinin üstlendikleri yaşlı bakımı sorumluluklarının önemli bir kısmının yerel yönetimlerce paylaşılması gerekmektedir. Yaşlıların ekonomik düzeylerine bakılmaksızın yaşlılık olgusu bağlamında her yaşlının bakım, temizlik, sağlık ve yemek hizmeti gibi sosyal destek hizmetlerinin giderilmesinde aile ve yerel yönetim birimlerinin birlikte hareket etmesinin daha verimli olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kentleşme, Sosyal Demografi, Sosyal Politika, Yaşlılık.

ABSTRACT

Aging is not yet perceived as a major “problem” in Turkey like developed countries. It has the potential to be a problem in the near future with the prolonged life expectancy. New urbanization processes pave the way for different social changes that have important effects on the individual and social lives of the elderly, whose number is increasing in Turkey. The purpose of this study is to determine changes in the lives of the elderly during the new urbanization process and to reveal the position of local administrative practices alongside these changes.

In this study, it is aimed to reveal the contribution of the district local government services to the activeness of the elderly in Istanbul. Using the phenomenological research design from among the qualitative research traditions for this purpose, in-depth interviews have been applied to local management actors who serve elderly and senior volunteers in municipalities. The data derived from these interviews have been subjected to categorical content analysis and evaluated in the light of the relevant literature. The survey was conducted with 30 participants in the municipalities where the aged population is high in Istanbul. Interviews were held between June 15 and August 20, 2016 in the accompaniment of a semi-structured interview form. Research data were analyzed by descriptive analysis technique.

The elderly can become impoverished in the urban area and experience a loss of status. Local governments may need to take more responsibility for aged care services in the urban area. In this study, the position of local government services within the framework of these responsibilities is examined. In the study, it was seen that the services undertaken by local governments include elderly care at home and home health services. As a result, due to the disadvantages caused by the aging process, a significant portion of the elderly care responsibilities traditionally taken by family members should be shared by local governments. Regardless of the economical level of the elderly, it is thought that it will be more efficient for family and local government units to act together in the elimination of social support services such as care, cleaning, health and food services of every elderly.

Keywords: Urbanization, Social Demography, Social Policy, Aging.

Giriş

Birleşmiş Milletler (UN) tarafından 2002 yılında Madrid’de düzenlenen “Dünya Yaşlanma Asamblesi”nde hızla yaşanan dünya nüfusu karşısında yerel, ulusal ve küresel ölçekte alınması gereken önlemler ve atılması gereken adımlar konusunda çeşitli görüşler bildirilmiştir (UN, 2002). Bunun yansıması olarak Türkiye’de Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından 2007 yılında Türkiye’de “Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı” hazırlanmıştır (DPT, 2007a, vii). DPT’nin 9. Kalkınma Planı’nda da (DPT, 2007b) kadınlar, çocuklar, yaşlılar, özürllüer ve kente göç edenler başta olmak üzere yoksulluk riskiyle karşı karşıya olanlara yönelik eğitim, kültür ve sağlık gibi sosyal hizmetlerin artırılması ihtiyacının devam ettiği belirtilmekte ve “ülkemizde yaşlı nüfusta gözlenen artış ve aile yapısının değişime uğraması gibi nedenlerin, yaşlı kesime götürülecek hizmetlerin önemini artırdığı” vurgulanmaktadır (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2013, 14). Bu uyarılar göz önüne alındığında yaşlıların kentseel ortamlarda karşılaşılabilecekleri sosyal sorunların ve bu sorunlara yönelik çözüm uygulamalarının değerlendirildiği çalışmaların gerekliliği bir kez daha karşımıza çıkmaktadır.

Kentleşmenin, yaşlıların bireysel ve toplumsal hayatını önemli ölçüde etkilediği söylenebilir. Yıllardır aile içinde söz sahibi olan yaşlılar, kentleşme sonucunda yaşam koşullarının güçleşmesi ile birlikte aileleri tarafından yük olarak değerlendirilmeye başlanmışlardır. Zor ekonomik koşullarda yaşayan ailelerde bu durum daha da belirgindir. Yaşlı birey, eskiden olduğu gibi ailenin ekonomik ve manevi yaşam yükünü paylaşmamaktadır. Bu durum ise aile içindeki samimi duyguların yitmesine ve saygının azalmasına neden olmaktadır. Giderek aile içinde “yük” olarak görülmeye başlanan yaşlılar, kentli aile modeline uyum sağlamakta zorluk çekmektedirler (Konak, & Çiğdem, 2005, 37). Böylece toplumda “marjinalize” edilen yaşlılar; özgüvenlerinin azlığı, görelî yoksullukları, kurum bakımı hizmetini ikincil görmeleri, kuşaklar arası gerilim, ailelerine bağımlı yaşamaları, gelir yetersizliği, yaşa göre damgalanarak kategorize edilmeleri, mikro düzeyden makro düzeye yaşlılığa hazırlanmamaları vb. nedenlerle negatif ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar (Dönümcü, 2006, 43). Bu çalışmada yerel yönetimlerin yaşlılara ve yaşlıların ailelerine dönük hizmetleri değerlendirilmektedir. Kentleşme sürecinin yaşlıların hayatında oluşturduğu değişimler ve yerel yönetimlerin bu değişimleri dikkate alarak hayata geçirdikleri uygulamaların konumu, bu araştırmanın temel konusudur. Araştırmada, yaşlıların sosyal hayata

aktif olarak katılabilmeleri için yerel yönetimlerin alması gereken sorumluluklar da değerlendirilmektedir.

Bu amaç doğrultusunda, yerel yönetimlerin yaşlılara yönelik uygulamalarının kentteki yaşlıların hayatları hakkında bilgi vereceği ön kabulüyle, çalışmanın yerel yönetimler üzerinden yapılması kararlaştırılmış, çalışma sahası olarak ise İstanbul'un ilçe belediyeleri belirlenmiştir. Çalışma boyunca aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır.

- Yerel yönetimlerin yaşlılığa bakışları nasıldır; yaşlılığa dönük uygulamaları nelerdir?
- Kentleşme sürecinde kentsel mekanlar yaşlılar için ekonomik ve sosyal bakımdan ne tür imkanlar ve sorunlar barındırmaktadır?
- Yaşlıların yerel yönetimlerin uygulamalarından memnuniyet durumları nasıldır ve yerel yönetimlerden beklentileri nelerdir?
- İstanbul'da yaşamanın yaşlılar açısından zorlukları ve kolaylıkları nelerdir?

Araştırmanın Yöntemi

Nitel araştırma geleneği içinde yer alan fenomenoloji deseni kullanılarak, yerel yönetim aktörleri ve belediyelerin yaşlı hizmetlerinde yer alan gönüllüleriyle derinlemesine mülakatlar yapıldı. Bu mülakatlardan elde edilen veriler kategorik içerik analizine tabi tutularak ve ilgili literatür ekseninde teorik bakışlarla desteklenerek yorumlandı.

Çalışmada araştırma amaçları doğrultusunda verilere ulaşmak için, yaşlı nüfusun yoğun olduğu tarihî kent merkezleri olan Anadolu yakasında Üsküdar ve Kadıköy; Avrupa yakasında ise Fatih, Beşiktaş ve Şişli ilçeleri çalışma sahasına dahil edildi. Tarihî kent merkezlerine bitişik olarak sayfiye merkezi olarak gelişen Maltepe ve Bakırköy ile tarihî kent merkezlerine yönelik göçlerin etkisiyle gelişen Eyüp ve Ümraniye ilçeleri de çalışma alanında yer aldı. Diğer bir kategoriyle, 1990'larda kurulan ve yaşlı nüfus oranının az olduğu ancak yakın gelecekte önemli bir yaşlı nüfusu ağırlamaya aday Beylikdüzü ve Bağcılar ilçeleri de çalışma sahası içerisinde yer alacak ilçeler olarak belirlendi. Üsküdar, Kadıköy, Fatih ve Maltepe İstanbul'da yaşlı nüfusun en yoğun olduğu dört ilçedir. Bu ilçelerle birlikte ağırlıklı olarak, genel nüfus içinde yaşlı nüfus oranları fazla olan Beşiktaş ve Şişli ilçelerinde çalışıldı; Ümraniye ilçesinden iki, Eyüp, Bağcılar, Bakırköy, Beylikdüzü ilçelerinden birer katılımcı çalışma grubuna dahil edildi.

Bu araştırmada çalışma grubu, nitel araştırmalarda kullanılan çeşitli amaçlı örneklem modelleri arasından kartopu/zincir örnekleme yöntemi kullanılarak oluşturuldu. Derinlemesine mülakatların yapıldığı yerler, çoğu zaman belediyelerin hizmet binaları içinde seçildi. Kimi zaman belediyelerin yaşlı yaşam merkezleri de kullanıldı. Bu soru formuyla birlikte 22 Haziran 2016 ile 26 Ağustos 2016 tarihleri arasında yerel yönetimlerin ilgili yaşlı yaşam merkezlerinde ve belediye binalarında derinlemesine mülakatlar yapıldı.

Yerel Yönetimlerin Yaşlılara Yönelik Hizmetlere Yaklaşımı

Yerel yönetimler tarafından verilen hizmetler nüfusun demografik özelliklerine göre Őekillenmekte, ilçedeki vatandaşların sosyal, kültürel ve ekonomik durumlarından etkilenmektedir. Yerel yönetimlerin hizmetlerinin değerlendirildiği bu bölümde, tüm yaş grupları içinde 65 yaş üstü bireylere ve/veya yaşlılara yönelik özel yerel yönetim hizmetleri ele alınmaktadır.

Yaşlanma sosyolojisi literatüründe yaşlılar arasında “yaşlı” ve “ileri yaşlı” Şeklinde bir ayırım yapılmaktadır (Canatan, 2016, 139). Bu sınıflandırmaya ilave olarak, bu araştırmada yaşlılar ayrıca “aktif yaşlı” ve “engelli yaşlı” Şeklinde iki ana gruba ayrılmaktadır. Aktif yaşlılar, kentli ve kentle tam olarak btnleşememiş yaşlılar; engelli yaşlılar ise kendi içinde “bakım ihtiyaçlarını kendi imkanlarıyla karşılayabilen yaşlı” ve “bakım ihtiyaçlarını karşılama noktasında kamunun desteğine ihtiyaç duyan yaşlı” diye iki kategoride değerlendirilmektedir. Öte yandan aktif yaşlılar da “kentli aktif yaşlı” ve “g etmiş ve hlen geleneksel kırsal özelliklerden kopamamış yaşlı” olmak üzere iki alt kategoriye ayrılmaktadır.

Yerel yönetimlerin yaşlı ve engelli birimlerinin daha çok bakıma ihtiyaç duyan engelli yaşlılara hizmet verdikleri görülmektedir. Sosyal destek birimlerinde ise birinci grupta yer alan faal yaşlılara da hizmet sunulmaktadır. Diğer taraftan yerel yönetimlerin yaşlılara yönelik hizmetleri ile diğer yaş gruplarına yönelik hizmetleri arasında çoğu zaman bir farklılık bulunmamakta, bazı durumlarda ise sadece yaşlılara yönelik özel çalışmaların yapıldığı görülmektedir.

Tablo 3.1. Kentte yaşayan yaşlılar

Kentte Yaşayan Yaşlılar			
1. Aktif Yaşlılar		2. Engelli Yaşlılar (Bağımlı Yaşlılar)	
Kentli Aktif Yaşlılar	Göçle Gelen, Kentle Tam Bütünleşmemiş Aktif Yaşlılar	Bakım ihtiyaçlarını kendi imkanlarıyla karşılayabilen yaşlı”	Bakım ihtiyaçlarını karşılama noktasında kamunun desteğine ihtiyaç duyan yaşlı

Yerel yönetimlerin yaşlılara yönelik faaliyetlerine geçmeden önce, yerel yönetimlerin yaşlılara yönelik hizmeti nasıl algıladıklarını görebilmek adına, hizmetlerin verildiği ahlaki zemine ve bu hizmetlerin hangi müdürlüklere verildiğine bakılacaktır.

Yerel Yönetimlerin Yaşlılara Sunduğu Hizmetlerin Lütuf Değil Hak Oluşu: Hizmet Etiğini Yeniden Düşünmek

Yerel yönetim çalışanı katılımcıların bir kısmı, yerel yönetimlerin yaşlılara yönelik hizmetlerinin iyilik değil de hak eksenli planlanmasının ve uygulanmasının önemini vurgulamaktadır. Zira bu hizmetlerin bireylerin iyilik anlayışlarına bağlı olması, hizmetlerin sürekliliğinde bazı sorunlar oluşturabilmektedir. Dolayısıyla söz konusu hizmetlerin “yaşlıların temel hakkı anlayışıyla” sunulması gerekmektedir. Bu bağlamda katılımcıların bir kısmı, yerel yönetimlerin sunduğu hizmetlerin yaşlılara bir lütuf ya da ihsan olmadığını, aslında bunların yaşlıların doğal hakları olduğunu dile getirmektedir. Bunun yanı sıra yerel yönetimlerin yaşlılar için yapması gerekenler, ilgili yasalarla belirlenmesine rağmen bunların geliştirilme ihtiyacı bulunmaktadır.

Yerel yönetim birimlerinde sosyolog olarak çalışan bir katılımcı, yaşlılara sunulan hizmetlerde sürekliliğin önemine dikkat çekmektedir. Katılımcıların bir kısmı, bu noktada kimi zaman siyasi tercihlere bağlı olarak yönetimin ve işleyişin değişebildiğini, bunun da yerel yönetim hizmetlerinin şahıslara bağlı olmasına yol açtığını ifade etmekle birlikte yerel yönetimlerin yaşlılara yönelik temel hizmetlerinin yönetmelikler çerçevesinde ve insani değerler ekseninde yürütülmesi ve bu hizmetlerin denetime tabi tutulması gerektiğini vurgulamaktadır:

“Belediyelerin kurumsal yapılarıyla ilgili şöyle sıkıntılar var: Bazen müdür değişince bütün yapı da değişebiliyor. Bazen de bir seçim sonrası bütün yönetim ve işleyiş de değişebiliyor. O yüzden kurumsallaşma önemli, hizmetlerin sürekliliği çoğu zaman kesintiye uğrayabiliyor. Temel hizmetler, insani değerler[in] ortak olduğu anlaşılırsa o kişi değişse bile, siyasi parti değişse de belediyenin asli görevleri var. Bütün belediyelerin yapacağı yönetmelikte sabit şeyler var; bunları denetleyebilir, bunları yapıp yapmadıkları denetlenir. Siyasi parti değişse bile ne yapması gerektiğini bilir. Hizmetleri kişilere bırakmamak gerekmektedir.” (07, K, 27, HS, Sosyolog)

Bu bağlamda yaşlı destek biriminde sosyal hizmet uzmanı olarak çalışan bir katılımcı, yaşlılara yerel yönetimler tarafından sunulan hizmetleri, “önemli olan, düzgün, kaliteli ve o yaşlının hak ettiği hizmeti almasını sağlamak...” (11, E, 41, HS, SHU) ifadesiyle, kaliteli ve hak edilen şeklinde tasvir etmektedir. Ancak yaşlıların bir kısmında bu hizmetlerin hak olmaktan ziyade kendilerine yapılmış iyilik olduğu düşüncesi hakimdir. Sosyal yaşam merkezi sorumlusu bir katılımcı, sorumlusu olduğu tesisi kullanan ihtiyaç sahibi bir yaşlı adına ilgili birime başvuruda bulunduğu anda, yaşlı bireyin bu durumu kendisinden daha fazla ihtiyaç sahibi olur, düşüncesiyle pek de kabul etmediğini, buna karşın kendisinin “Bu senin yasal bir hakkındır.” diyerek durumu açıklamaya çalıştığını ifade etmektedir:

“Sıkıntıda olduklarını tespit ettiklerimi hemen belediyeye bildiriyorum. Onlar onur yapıyorlar, gitmiyorlar, istemiyorlar; diyorum ki ama senin buna ihtiyacın var, bunu yapmalısın, bu senin yasal hakkın benden daha kötü durumda olanlar vardır düşüncesi ile talep etmiyorlar. Onlar adına ben gidiyorum, müdürüm işte böyle bir durum var, kararı size bırakıyorum [diyorum].” (14, K, 60, BA, Emekli)

Hak anlayışına dair toplumsal bilinç düzeyinin zayıflığı, yoksul yaşlıların en tabii haklarını bile ihtiyaçlarını gidermek için kullanmamalarına yol açmaktadır. Bu durum söz konusu yaşlıların yerel yönetim hizmetlerini kişilerin tercihine bağlı iyilik olarak değerlendirdiğini göstermektedir.

Bu hizmetlerin bir hak olmasının yanında, diğer önemli bir husus ise hizmetlerin sunulmasında adil olunması gerektiğidir. Ancak sosyal yardım işlerinde sorumlu bir katılımcı, hizmetlerde her zaman adaletli olunmadığını, siyasetçilerden ya da bürokrasiden tanıdıkları olanlara ayrımcılık yapılabildiğini söylemektedir. Bu durumun İstanbul’da yaygın olmamakla beraber küçük yerlerde daha sık yaşandığını belirtmektedir:

“Ben evde bakım hizmeti biriminde çalışırken siyasilerden telefon alırdım, bu kişiye bu parayı niye bağlamıyorsunuz diye. Bağlayın dediler. İstanbul’da bir bürokrasi var, bu bürokrasi bu tip şeyleri engelleyebiliyor. Küçük yerlerde daha çok adamı olan devletten (imkanlarından daha çok) yararlanabiliyor. Siz huzurevine kabulde sıra bekleyen birinci kişisiniz, araya bir bakan (milletvekili) girdiği zaman 50. sıradaki kişi de huzurevinde direk yararlanabiliyor, kabul alabiliyor. Ben bunu İstanbul’da da yaşadım. Bu anlamda kamu kurumlarının hizmetlerinden yararlanma konusunda da bir adalet yok çünkü siyasi anlamda, idari anlamda tanıdığı olan kişiler bu yardımlardan daha hızlı ve daha çabuk yararlanıyorlar.” (01, E, 40, BA, Psikolog)

Diğer taraftan kimi katılımcılar, yaşlı hizmetlerinin herkese eşit şekilde ulaştırılmasının mesleki etik açısından önemini vurgulamaktadır. Bu bağlamda ayrımcılığa gidilmeden, her bireye eşit hizmet ilkesi doğrultusunda hareket ettiklerini belirtmektedirler.

“Ama biz hiç kimseye fark gözetmeden, meslek inancımız gereği herkesi eşit görek eşit hizmet veriyoruz. Hiç kimsenin neci, nasıl, kim, nereden geldiği bizim için önemli değil, önemli olan insan olması hizmetleri yapabilmemiz açısından...” (11, E, 41, HS, SHU)

Diğer taraftan, yaşlı hizmetlerinin yerel yönetimlerde hangi birimlere bağlı olarak yürütüldüğü, yerel yönetimlerin yaşlı hizmetlerini hangi zemin üzerinden değerlendirdiği önem arz etmektedir. Bu çerçevede yaşlı hizmetleri, yerel yönetimlerin bir kısmında sağlık işleri müdürlüğüne, bir kısmında sosyal yardım işleri müdürlüğüne, diğerlerinde ise birden fazla müdürlük bünyesinde yürütülmektedir. Bazı katılımcılar ise bağlı oldukları yerel yönetimlerde yaşlılara ve diğer vatandaşlara yönelik sosyal destek hizmetleri müdürlüğünün bulunduğunu ve bu müdürlüğün bünyesindeki birimlerden bir tanesinin de “yaşlılar birimi” olduğunu belirtmektedir. Yerel yönetimlerin doğrudan yaşlılarla ilgili bir biriminin olması o kurumun hassasiyetine de işaret etmektedir:

“Sosyal destek hizmetleri müdürlüğümüz, doğumdan ölüme sosyal destek hizmetleri, doğan bebeklere tebrik ekibimiz var, tebrik etmeye gidiyoruz; vefat durumunda taziyeye ekibimiz var, taziyelere gidiyoruz. Bu arada kalanlar için de farklı risk grubundaki insanlarımıza hem yardım hem hizmetlerimiz var. Bunlardan bir birimiz de yaşlılar birimiz var, başında sorumlusu olan, personeli olan bir birim bulunmaktadır.” (13, E, 45, BA, Müdür)

Öte yandan genel olarak yerel yönetimlerde yaşlılarla ilgili hizmetler “kadın ve aile” müdürlükleri bünyesinde verilmektedir.

“Aile ve Kadın İşleri Müdürlüğü’ne bağlı bir birim olarak hizmet yürütmekteyiz. Bu müdürlük içinde, dezavantajlı yaşlılarımız var. Belediyemiz müdürlük bünyesinde bu yaşlılara hizmet sunmaktadır. Bu yaşlılar tek başına yaşayan ve yakınında çoluğu çocuğu bulunmayan yaşlılardan oluşmaktadır. Bu yaşlılar ayrıca bazı hizmetleri maddi anlamda satın almaya gücü yetmeyen yaşlılardır.” (25, K, 42, BA, Müdür)

Yaşlı hizmetlerinin kadın ve aile müdürlükleri bünyesinde sunulmasının bir nedeni, yaşlı kadın oranının yüksekliği olabilir. Diğer bir faktör ise yaşlı bakımında kadınların öne çıkmasıdır. Yine yaşlı bakımında ailenin pozisyonuna yapılan vurgu da bu nedenler arasında sayılabilir. Yaşlı hizmetlerinin kadın ve aileden sorumlu müdürlükler tarafından organize edilmesi, yerel yönetimlerin yaşlıya hizmeti aileye yapılmış bir destek olarak gördüğüne işaret edebilir.

“Yaşlı Hizmetlerinin Yerelde Yönetilmesi Gerekmektedir”

Yaşlılar kentsel yaşamda örtük bir biçimde sosyal dışlanmaya maruz kalabilmektedir. Ancak onların da kentin imkanlarından faydalanan bir aktör olduğu ve bir miktar desteğe ihtiyaç duydukları göz önünde bulundurulmalıdır. Aile, akrabalık ve komşuluk ilişkilerinde gerileme yaşanması ise kamu kuruluşlarının söz konusu desteği sağlamada daha fazla öne çıkmasını gerektirmektedir.

Kentlerde yaşlılara yönelik kamusal hizmetler, başta Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı olmak üzere Sağlık Bakanlığı, varsa büyükşehir ve ilçe belediyeleri aracılığıyla yürütülmekte, sorumluluklar merkezî ve yerel yönetimlerin ekonomik ve sosyal destek mekanizmaları arasında paylaşılmaktadır. Literatürde bu hizmetlerin daha başarılı bir şekilde ihtiyaç sahiplerine ulaştırılabilmesi için merkezî yönetimlerin mi yoksa yerel yönetimlerin mi daha fazla sorumluluk alması gerektiğine dair bir tartışma mevcuttur (Şentürk, 2015). Merkezi politikalar bu hizmetlerin yürütülmesinde genel olarak daha önde olsalar da planlanma ve uygulanmada giderek yerelleşmeye doğru bir yöneliş söz konusudur. Zira yerel yönetimler, sosyal hayatı yerinde gözlemleyerek ihtiyaca göre politika ve uygulama geliştirme noktasında birtakım avantajlara sahiptir. Katılımcıların neredeyse tamamı yaşlı hizmetlerinde yerel yönetimlerin daha fazla yetki alması gerektiğinin altını çizmektedir. Ancak kimi katılımcılar yerel yönetimlerin, yaşlılık

gibi çok yönlü hizmet gerektiren bir alanda kaynak ve personel sıkıntısı çekebileceğine de dikkat çekmişlerdir:

“Sosyal hizmetlerin merkezî yapıdan yerele dönüşümü AK Parti hükümetinin ciddiye aldığı, tartıştığı ve uyguladığı bir konudur.” (10, K, 45, BA, Sosyolog)

“Yaşlılara yönelik sağlık hizmetlerinin bir kısmı yerel yönetimlerde iken bir kısmı bakanlıkta olabiliyor. Ancak yerel yönetimlerin yetkileri arttırılmaya doğru gidiliyor. Bir kısım belediyeler yetkilerini bazı yönetmeliklerle aşmaya çalışıyorlar. O noktada yerel yönetimler arasında uygulama farklılıkları doğuyor.” (07, K, 27, HS, Sosyolog)

“Evde bakım kongrelerine gidiyoruz. Belediyeler bu kongrelere iştirakçi oluyor, her belediye bunu yapmak istiyor. Sağlık Bakanlığı da buna karşı çıkmamakta, evde bakım hizmetini belediyelere vermek istiyorlar. Bu süreç ne kadar olur ne kadar sürer onu bilmiyorum.” (19, K, 35, HS, Hemşire)

Kentlerde yaşlıların bakım hizmetleri büyük ölçüde yakın akrabalık bağlarına sahip oldukları bireyler tarafından karşılanmaktadır. Ekonomik imkanları yerinde olan aileler, yaşlı bakımında özel sektörden destek alabilmektedirler. Ayrıca bazı sivil toplum kuruluşları da yaşlı bakımında görev üstlenebilmektedir. Bütün bunların yanında, kentte yaşlı bakımında kamu kurumlarına önemli bir sorumluluk düşmektedir.

Kamu kurumları bu hizmetleri hem merkezî hem de yerel düzeyde yürütebilmektedir. Bundan dolayı yaşlılara hizmeti sunma ve organize etme yetkisinin kimde olması gerektiği tartışmalı bir konudur. Görüşmelerden elde edilen bulgularda, bu yetkinin yerel yönetimlerde olması gerektiğine dair kuvvetli bir eğilim tespit edilmiştir. Bunun nedenleri arasında, yerel yönetimlerin yaşlılara yönelik hizmet ihtiyaçlarını daha etkin tespit edilebilmesi ve daha hızlı neticelere ulaşabilmesi gösterilmektedir. Yerel birimler halkla daha fazla içli dışlı olduklarından, hizmetlerin tespiti ve ihtiyacı karşılayıp karşılamadığını daha rahat görebilmektedirler. Ayrıca vatandaşların yerel yönetim birimlerine daha rahat ve kolay bir şekilde erişim imkanına sahip olması da söz konusu yetkinin yerel yönetimlerde olması gerekliliğinin nedenlerinden sayılmaktadır.

Kimi katılımcılar yerel yönetimlerin daha fazla öne çıkması gerektiğine gerekçe olarak yaşlıların yerel yönetimleri kendilerine daha yakın bulmalarını göstermektedir (23, K, 40, HS, Hemşire). Zira yerel yönetim personeliyle vatandaş direkt temas halindedir (13, E, 45, BA, Müdür). Yerel yönetimlerin yaşlılara ait so-

runların tespitinde ve bunlara çözüm üretmede hareket alanının genişliğine de ayrıca vurgu yapılmaktadır. Yerel yönetimlerin pratikliği ve hızlı çözüm üretmesi de diğer bir sebep olarak gösterilmektedir. Ayrıca yerel yönetimlerin taahhüt ettiği hizmetlerin vatandaşlar tarafından kolayca denetlenebilir olması da yaşlılara yönelik hizmette yerel yönetimlerin daha fazla rol alması ve sorumluluk üstlenmesi gerekliliğine işaret etmektedir:

“Vatandaşla beraber yaşayan belediye, maddi boyutuna vâkıf değilim, vatandaşa kamu hizmetini belediye götürüyor. Her dakika vatandaşla iç içe olması yönüyle yaşlılar belediyeleri kendilerine il özel idaresinden ya da bakanlıktan daha fazla yakın görmektedir.” (09, E, 57, BA, Müdür)

“Sağlık ve sosyal politikalara yerel belediyelerin, yönetimlerin daha hızlı aksiyon alabileceğini düşünüyorum. Bağımlılıkla mücadele, yaşlı bakımı gibi yerel sorunlara anında müdahale için elbette yerel yönetimler. İlçe bazında yerel yönetimlerin daha hızlı cevap oluşturabileceğini düşünüyorum.” (16, E, 45, BA, Müdür)

Diğer bir gerekçe ise yerel yönetimlerin vatandaşları daha iyi tanımlarıdır. Bu bağlamda katılımcılardan biri, yaşlı bakım hizmetlerinin en küçük birimde organize edilmesinin önemini şöyle vurgulamaktadır:

“Her şeyin başı organizasyon... Yurt dışında şunu gördüm, merkezî yapılar bu konuda çok başarılı olmuyorlar. Türkiye’de de öyledir. İstanbul’un gerçekleri ile Türkiye’nin diğer illerindeki gerçekler çok farklı, dolayısıyla merkezî otorite tüm Türkiye’yi kapsayan kurallar ortaya koyduğu zaman olmuyor. Bunu yurtdışında da gördük. Onun için bunu hep en küçük birimde organize etmeye çalışmışlar. En yerel, en küçük birimin bu konudaki organizasyonu üstlenmesi lazım çünkü o birim o kişileri birebir tanıyor. Tanışıklıktan dolayı bu organizasyonu yapmak çok daha kolaydır. Bunların en küçük yerel birimler tarafından o yerelde yaşayan kişiler için organize edilebiliyor olması lazım. O olduğu zaman daha başarılı oluyor...” (20, E, 40, BA, Müdür)

Bazı katılımcılar ise yerel yönetimlerin merkezî yönetimlere göre daha fazla esneklik gösterip inisiyatif alabilmelerine dikkat çekmektedir. Yerel yönetimlerin hizmetlerinde belirli yasal sınırlandırmalar bulunmaktadır. Ancak yerel yönetimler duruma ve şartlara bağlı olarak bir miktar esneme payına sahiptir. Bu özellikle yerel yönetimleri diğer kamu kuruluşlarına göre daha pratik ve sorun çözücü kılmaktadır.

“Kıyafet desteği, kömür desteği bunları sosyal incelemeye tabii alan tarama ekipleri inceliyor, bizim kriterlerimize göre inisiyatif kullanabiliyoruz. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı gibi katı sert çizgilerimiz yok: Bakanlığın yardım bağlayabilmesi için 572,3 olmak zorunda. Eğer kişi başı gelir 573 lira olursa bağlanamıyor bu yardımı. Belediyelerde bu tarz şeylerde bir tık daha inisiyatif vardır.” (15, E, 40, BA, Müdür)

“Adam 63 yaşında, yaştan kaybediyor çünkü 65 yaş sınırı var, o da ilginçtir. O yüzden bu tarz hizmetlerin belediyelere devredilmesi elzem çünkü biz de bir inisiyatif durumu olabiliyor. Gelir seviyesinin 1 lira üstünde diye olmuyor, belediyeler biraz daha esnek. Tabi bir sınır olmalı bu arada, kalıbı olmalı, o olması gerek. %10 incelemecinin inisiyatifinde olabilmelidir.” (15, E, 40, BA, Müdür)

Yerel yönetim personelinin halkın ihtiyaçlarını daha iyi bilmesi, onları yaşlı hizmetlerinde avantajlı konuma getirebilmektedir. Diğer taraftan yaşlı bakımı meselesi, sağlık hizmetleri, bakım hizmetleri gibi konular çok fazla bütçeye ve yetmiş elemana sahip olunmasını gerektirmektedir. Bu doğrultuda katılımcıların önemli bir kısmı, yaşlı bakımının masraflı ve zor olduğuna dikkat çekerek bu konunun ilçe belediyelerinin gücünü aştığını belirtmektedir. Bu anlamda ilçe belediyelerinin finansal, ekipman ve eleman sınırlılığına işaret edilmektedir (24, K, 42, HS, Hemşire).

Yaşlı hizmetlerinde yetkinin merkezî ya da yerel yönetimlerde olması tartışması, önemli olmakla birlikte cari hizmetlerin koordine edilmesi de en az yetkinin kimde olacağı kadar hayatidir. Zira kentte yaşlılara yönelik kamusal hizmetler, başta yerel yönetimler olmak üzere pek çok kuruluş tarafından sağlanmaktadır. Bundan dolayı bu birimler arasında koordinasyonun ve iş birliğinin olması gerekmektedir.

“Yaşlılara Yönelik Hizmetlerin Koordine Edilmesi Gerekmektedir”

Kentlerde yaşlılara birden fazla kamu kurumu tarafından hizmet verilmektedir. Yaşlılara hizmette yerel yönetimler daha aktif olduklarından, bu kurumlar arasında koordinasyon sağlamada yerel yönetimlere ayrıca iş düşmektedir. Zira yerel yönetimler diğer kurumlara kıyasla yaşlılarla sürekli ve doğrudan temas halindedirler. Bu bağlamda katılımcıların bir kısmı Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve diğer ilçe belediyeleriyle iş birliği ve koordinasyonun önemine dikkat çekmektedir. Bütün bu

kurumlar arası iş birliği ve koordinasyonun amacını ise yaşlılara yönelik hizmetlerin çeşitliliğini ve kalitesini arttırmak olarak belirlemektedirler. Bu koordinasyon, ilçe belediyesinin ilgili birimleri arasında başlayarak önce diğer ilçe belediyelerine, oradan da büyükşehir belediyesine kadar uzanacaktır. Ayrıca muhtarlıklar, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı'nın ilgili ilçedeki hizmet sağlayıcı birimleri de koordinasyon halinde olunması gereken diğer kamu kurumlarıdır.

Yerel yönetimlerin yaşlı hizmetlerindeki koordinasyonu, öncelikle ilçe belediyelerindeki birimler arasında sağlanmalıdır. Zira yerel yönetimlerin yaşlılık hizmetleri bu kurumlarda pek çok farklı birim tarafından örgütlenmektedir. Bu örgütlü yapı içinde bazı iş bölümleri olmaktadır. Bu anlamda farklı iş kolları arasındaki hizmetlerin aksamaması adına koordinasyon önemlidir. Yanı sıra aynı ilçede yaşlılara benzer hizmetleri veren kamu kurumları arasında da koordinasyon ancak iyi bir örgütlenmeyle sağlanabilir.

Bu kurumlar arası koordinasyon çalışmaları, diğer ilçe belediyeleri ve kamu kuruluşlarına doğru yaygınlaştırılmalı ve sistemleştirilmelidir. Zira bir ilçede benzer hizmetleri verecek farklı kamu kurumları arasında koordinasyonu sağlamak verilen hizmetin kalitesine ve çeşitliliğine etki edecektir. Bu doğrultuda bazı katılımcılar da aynı il sınırları içerisindeki farklı yerel yönetimler arasındaki rekabetin, hizmetlerin sayısını ve kalitesini artıracaklarını düşünmektedir:

"Zaten şu anda İstanbul özelinde bütün belediyeler birbirleriyle rekabet halindedir. İşte ben kuaförlük hizmeti yapıyorum. İşte öteki ben başka hizmet yapıyorum. Bizim belediye niye yapmıyor. İyisiyle kötüsüyle tartışılabilir ama rekabet olduğu için hizmetin kalitesi ve çeşitliliği de artmaktadır." (01, E, 40, BA, Psikolog)

Yerel yönetimler birbirlerine bakarak güzel hizmet örneklerini kendi ilçeleri içinde uygulayabiliyorlar. Sunulan hizmetler belediyeden belediyeye değişebilmektedir. Bu anlamda yerel yönetimler arasında sağlanacak koordinasyon, farklı belediyelerin birbirlerine yeni hizmetler sunmada örnek teşkil etmesini sağlayacaktır:

"Başka belediyelerle koordinasyonu önemsiyoruz. Yaşlılara yönelik hizmetlere ilişkin çalışmaları koordine eden bir kurul olabilir. Belediyeler koordine olabileceklerdir. Her sosyal destek biriminden görevliler her ay bir araya geliyorlar. Biz neler yapıyoruz, sosyal hizmet alanında siz neler yaptınız, örneğin bir yaşlılık alanında şunu yapıyoruz, tartışılıyor. Herkesin fikri tartışılıyor, eğer iyiyse diğer belediyeler

de yapmayı istiyorlar. Hizmetlerin yaygınlaştırılması için bir araya gelmek önemli." (07, K, 27, HS, Sosyolog)

Bu çerçevede bazı katılımcılar kendi ilçelerinde yapılan yaşlılık hizmetlerinin şehir içi ve şehir dışı olmak üzere farklı yerel yönetimler tarafından incelendiğini belirtmektedir:

"Farklı illerden gelenler çok oldu; geldiler, gezdiler, neler yapıldığını incelediler ve fotoğraflar çektiler. Muhtemelen onlar da bu tarz hizmet vermeyi planlıyorlar. Yurtdışından buradaki çalışmalarını incelemeye gelen öğrenciler oldu, tercümanları aracılığı ile yaşlılarımızla muhabbet ettiler, çok da beğendiler." (08, K, 34, HS, SHU)

"Biz televizyona çıktık. Benim Eskişehir'de yaşayan bir arkadaşım buranın resimlerini çekti ve kendi belediyesini de benzer bir yer almaya mecbur etti. Buranın benzerini açmayı kendi belediyesinden istiyor." (27, K, 65, G, Emekli)

Yerel yönetimlerde yaşlılara yönelik hizmetler, yaşlı nüfusun artışına bağlı olarak artmakta ve çeşitlenmektedir. Ayrıca bazı katılımcılar ilçe yerel yönetimleriyle İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin pek çok noktada ortak hizmet üretebildiğini ancak kurumlar arasında daha iyi bir koordinasyon sağlanırsa yaşlılara verilen hizmetlerde artış olabileceğini ifade etmektedir. Bu hizmetlerin sağlıklı bir şekilde koordine edilmesi için ise yerel yönetimlere sorumluluk düşmektedir. İlçedeki yaşlı hizmetlerinin koordine edilmesi, kurumlar arası rekabet ve iş birliği o ilçedeki yaşlı hizmetlerinin kalitesine ve çeşitlenmesine katkı sağlayacaktır.

Yerel Yönetim Hizmetlerinden Yararlanan Yaşlılar

Görüşmelerden, yerel yönetimlerin hizmetlerinin çok az bir kısmının yaşlılara özel olarak geliştirildiği, hizmetlerin çoğunun bütün yaş gruplarına ortak olarak sunulduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda yaşlılar "sadece yaşlı oldukları için değil, genel hizmetlerden herkesle beraber yararlanmaktadırlar" (15, E, 40, BA, Müdür). Bu doğrultuda kimi katılımcılar, yaşlıları diğer yaş gruplarından ayırmayan bir sosyal belediyecilik anlayışına sahip olduklarını, örgün eğitimde uygulanan "bütünleşik hizmet modelinin" yerel yönetim uygulamalarında da hayata geçirildiğini belirtmektedir. Yaşlı/genç ve engelli/engelsiz ayrımı yapılmadan tüm vatandaşların hizmetlerden birlikte yararlandıkları söylenmektedir:

“Bunun dışında insanların toplumda sınıfsal olarak katmanlara ayrıştırılmasından yana değilim, yani önceden ayrıştırmayı öneriyorlardı. Ayrıştırdığınız zaman o kişiyi izole ediyorsunuz, izole etmek de sosyal anlamda dışlamak anlamına gelmektedir.” (01, E, 40, BA, Psikolog)

“Biz burada genelde tüm yaş grubundakilere verdiğimiz hizmetleri, yaşlılara da veriyoruz. Özel bir uygulamamız bulunmamaktadır.” (22, E, 60, BA, Doktor)

Yerel yönetimlerin yaşlılara özel çalışmalarının irdelendiği bu çalışmada, katılımcıların önemli bir bölümü tarafından yerel yönetimlerin sunduğu hizmetlerde yaş kategorilerine göre ayırım yapılmadığı özellikle vurgulanmaktadır. Bu duruma örnek olarak sağlık hizmetleri gösterilmektedir. Yerel yönetimlerin sağlık hizmetleri ayırım gözetmeksizin tüm yaş gruplarına, hastalara ve engellilere eşit şartlarda sunulmaktadır. Diğer taraftan yaşlıları ayrımcılığa maruz bırakmadan ancak onların özel hallerini de göz önünde tutarak onlara bir miktar pozitif ayrımcılık yapılmaktadır. Özellikle yaşlı nüfusun fazla olduğu merkez ilçelerde yaşlılara özel bazı uygulamalar yapıldığı görülmektedir.

Diğer taraftan yaşlıların, yerel yönetimlerin sunduğu yaşlılara yönelik hizmetlerden yararlanabilmesi için bazı koşulları sağlaması beklenmektedir. Yaşlılar, ihtiyaç sahibi olup olmadıklarının tespiti için sosyal incelemeye tabi tutulmaktadır. Bu anlamda ihtiyaç sahibi yaşlıların tespitinde en yaygın olarak ihbar ve sosyal inceleme yöntemi kullanılmaktadır. Çeşitli yollarla ihtiyaç sahibi olduğu haber verilen yaşlılar, yerel yönetim yetkililerince sosyal incelemeye tabi tutulmakta ve bu hizmetlerden yararlanabilmelerinin uygunluğuna karar verilmektedir:

“Bu gruptan çeşitli ihbarlar sonucunda da gelebiliyorlar, sosyal yardımda kayıtlı yaşlılar da oluyor. Maddi destek bekleyen yaşlıları sosyal yardım işlerine yönlendiriyoruz. Maddi desteği olmayan, evde kendi yemeğini pişiremeyecek yaşlılarımıza da yemek hizmetimiz bulunmaktadır.” (25, K, 42, BA, Müdür)

Özellikle yardım benzeri hizmetler, yerel yönetimlerin sosyal destek birimi uzmanları tarafından yapılan sosyal incelemeler sonucu uygun görülenlere verilmektedir. İhtiyaç sahiplerinin sosyal incelemeyle tespiti bazı bürokratik engeller çıkartmakla beraber suistimalleri önlemektedir. Öte yandan bürokratik yapının diğer resmî kurumlara göre daha az olduğu yerel yönetimlerde bile ilgili birim ve hizmet sağlayıcılara ulaşmak kimi zaman güç olabilmektedir:

“Telefonla Beyaz Masa aranıyor ya da kendisi gidemiyorsa birisini gönderiyor. Belediye elemanları giderek muhtara soruyor. Kendi elemanları ile giderek tespitler yapılıyor, araştırılıyor. Maalesef suistimal edenler var, onun için ihtiyacı var mı yok mu araştırılıyor. Gerçek hak sahiplerine yardımcı olunuyor.” (14, K, 60, BA, Emekli)

Sosyal tespitler yapılırken yaşlıların bazı özelliklere sahip olup olmadıklarına bakılmaktadır. Bu bağlamda bazı katılımcılar, yaşlıların verilen hizmetlerden yararlanabilmeleri için öncelikle yalnız ve yoksul olmaları gerektiğini belirtmektedir. Hizmet almak isteyen yaşlıların “dezavantajlı” olduğunun tespit edilmesi gerekmektedir:

“Ama ihtiyaç sahibi olan yaşlılara, onları da biz nasıl belirliyoruz. Çoluk çocuğu olmayan, yalnız yaşayan yaşlı ya da çocukları varsa bile çok yakınında değil, çocukları her zaman gelip yardımcı olamayacak yaşlılar bizim hizmet sunduğumuz yaşlılardır. Kaydetmemiz için maddi sıkıntısı olacak, kimsesiz olacak, çocukları varsa da birebir onunla ilgilenecek kadar yakınında (olmayacak), uzak ilçelerde olacak. Biz bu tür yaşlılara ev temizliği, kişisel bakımlarıyla alakalı işte bedensel temizlik, tırnak kesimi, saç, sakal kesimi, bakım vs. hizmetler veriyoruz.” (25, K, 42, BA, Müdür)

“Tek koşulun yaşlı olması olmaz. Yaşlı ama milyarder? O zaman başka bir şey. Bu hizmeti dışarıdan alamayacaklar... Genel belediyenin sunduğu hizmetler eğer bu hizmeti dışarıdan satın alsa dezavantajlı duruma düşecek, yıkılmayacak belki, perişan olmayacak ama dezavantajlı duruma düşecek; işte kuaföre gitmesi sıkıntı, dışarı çıkıp gelmesi problem; bir de çok kilolu utaniyor vs. yaşlılığından dolayı. Eğer onun evine ayda 2 defa kuaför gelse, 250-300 lira masraf açacak, o dezavantaj açacak, belki o parayı verebilir, asgari ücret üzeri geliri var, eğer onu bu para dezavantajlı duruma düşürecekse biz bu hizmeti veriyoruz. Adamda ayda 4000-5000 TL gelir varsa diyoruz sen bunu dışarıdan alabilirsin; sadece yaşlı olması eşittir hizmet alması anlamına gelmemektedir.” (15, E, 40, BA, Müdür)

Öte yandan yerel yönetimlerin bir kısım hizmetlerinden yararlanabilmek için bazen sadece yaş kriterini sağlamak da yeterli kabul edilmektedir. Özellikle ileri yaşta olmakla beraber yalnız yaşayan bireylerin söz konusu hizmetlere daha fazla ihtiyacı olmaktadır. İleri yaş grubu içinde olan ve yakınında kimsesi olmayan yaşlılar, risk grubu içinde kabul edilmekte ve onlara öncelik verilmektedir:

“Herkesin 75 yaş üstü olduğu aileler daha riskli, 3 kişi varsa da ileri yaşta olması durumu, en riskli grup, biz böyle başlamayı uygun bulduk...” (02, E, 32, HS, SHU)

Katılımcıların tamamı, hizmet talep eden veya kendisine yönelik hizmet talep edilen yaşlıların ihtiyaç durumlarını araştıran sosyal inceleme ekiplerinin olduğunu belirtmektedir. Öte yandan katılımcıların bir bölümü, bu birimlerin sağladığı veriler ışığında hizmetler organize ettiklerini ifade etmektedir. Yerel yönetimlerin geliştireceği hizmetlerin veri destekli olması gerektiğine ve bu anlamda saha çalışmalarının önemine dikkat çekilmektedir. Zira “gerçek hizmet modeli yaşayanların ihtiyaçlarının tespit edilmesinden sonra ortaya çıkarılmasıyla olur” (10, K, 45, BA, Sosyolog). Bu kuruluşlarda yaşlıların reel ihtiyaçlarına göre hizmet üretilmesi gerekliliğinin üzerinde durulmaktadır:

“Bunun için ne yapıyor, bir veri tabanı oluşturulmaya çalışılıyor. İlçemizin çeşitli mahallelerinde emekli, yaşlı lokallerimiz var. Oradaki arkadaşlarımız tarafından yaş ve eğitim durumlarına göre demografik veri bankası oluşturmaya başlandı.” (17, K, 50, BA, Doktor)

Yapılan hizmetlerin veri destekli olduğuna örnek olarak bir ilçedeki hizmet geliştirme sürecinin aşamaları verilmektedir. Bu ilçede yaşlılara yönelik hizmetler sunulmadan önce saha çalışması yapılmış, buna binaen yaşlıların ihtiyaçları tespit edilmiştir. Bu ihtiyaçlar noktasında ileri yaştakilerin dörtte birinden fazlasının günlük aktivitelerini yerine getiremedikleri tespit edilmiştir. Yine buna yakın oranda bir yaşlı grubunun kendi kişisel bakım ihtiyaçlarını karşılamakta zorlandıkları görülmüştür. Ayrıca yaşlıların üçte birinin kişisel bakım, temizlik ve hijyen desteğine ihtiyacı olduğu tespit edilmiştir:

“Gittik onlara sorduk, onlar da söyledi. %6,31 [oranındaki] 75+ bu nüfusa bu dönemde “ihtiyacınız nedir” [diye] sorduğumuzda %30’u ev temizliği ve hijyen ihtiyacı desteğine büyük bir ihtiyaç duyuyoruz dediler. %33’ü kişisel bakım ve temizlik cevabı verdiler. Biz bir ölçek geliştirdiğimizde bu grubun %28’i günlük aktivitelerini yerine getirmede, öz bakımlarını yapmada, ihtiyaçlarını karşılama noktasında tam ya da kısmen bağımlı yani bu ihtiyaçlarını ya karşılayamıyorlar ya da çok az bir noktayı karşılıyorlar.” (02, E, 32, HS, SHU)

Yaşlı nüfusun ihtiyaçlarının tespiti amacıyla yerel yönetimler tarafından yapılan saha çalışmalarına katılan sosyal hizmet uzmanı bir katılımcı, yaşlılar belirttikleri ihtiyaçları karşılamıyorlarsa bu ihtiyaçların yerel yönetimlerce karşılanması gerektiğini belirtmektedir:

“En çok ihtiyaç duyduğunuz şey nedir sorusunda veriler ortadadır. Kamusal bir sorumluluk olarak tabii ki yapmamız gerekiyor bunları. Dolayısıyla bu gayet açık bir şekilde bize diyor ki yaşlılar bu ihtiyacı (kendi başlarına) karşılamıyorsa bir kamu kuruluşu (olarak belediyenin) sorumluluk alması gerekmektedir. Biz de ‘Esenlik’ diye bir hizmet başlattık. Bu hizmet kapsamında hem gidip kişilerin hanelerini temizliyoruz hem de kişisel bakımlarını yapıyoruz.” (02, E, 32, HS, SHU)

Ailelerin devletten yardım almasına karşı geliştirilen tepkilerdeki değişim, aynı zamanda sosyal değişime de işaret edebilir. Zira yerel yönetimlerin yaşlılara yönelik hizmetlerinin yaygınlaşması, yaşlıların toplumdaki geleneksel pozisyonlarını kaybettiklerine işaret etmektedir. Geleneksel sosyal destek ağları zayıflayan kentli yaşlının yaşadığı mekândan kopmaması için yaşlının ve ailesinin yerel yönetimlerce desteklenmesi gerekmektedir. Diğer taraftan kentli yaşlıların önemli bir kısmının bu hizmetleri kendi imkanlarıyla karşılayamıyor olması, onların ailelerinden ve sosyal çevrelerinden destek alamadıkları anlamına gelebilmektedir. Bu durum ayrıca modernite kuramının, yaşlıların bir kısmının modern dönemde ihtiyaçlarını aile ve akrabalık ilişkileri üzerinden karşılayamadığı argümanı ile örtüşmektedir (Moody, & Sasser, 2012, 7; Palmore, 1990, 59-60).

Sonuç

“Bu anlamda biz pek kentlileşemedik...” (11, E, 41, HS, SHU)

Kentin ve kentsel hizmetlerin yaşlılar için ne derece uygun olduğunun tartışılması, aslında kentsel yaşamın kendisini eleştiriye açması anlamına gelmektedir. Yaşlı bakımında bir yandan “biz tam da kentlileşemedik” şeklinde özetlenebilecek bir durum yaşanmaktayken diğer taraftan giderek artan ilgi ve faaliyet çeşitliliği dikkat çekmektedir. Belediyelerin yaşlı yaşam merkezleri, mahalle düzeyinde giderek yaygınlaşmaktadır. Bu durum yerel yönetimlerin kentte aktif yaşayan yaşlıların potansiyellerini gelecekte daha fazla kullanabileceklerini göstermektedir. Bu merkezlerin yaygınlaşması ise şüphesiz yaşlıların yaşam doyumlarını artıracak, kentin bir aktörü olarak kenti deneyimlemelerinin önünü açacaktır.

Yukarıdaki önerilere ilave olarak, bu araştırmanın sınırlarını aşmakla beraber ileriki dönemlerde yapılacak araştırmalarda ele alınması faydalı olacak bazı araştırma konuları sayılabilir. Yaşlanan bir nüfus olduğumuz göz önünde bulundurulduğunda, ileride karşılaştığımız çeşitli sorunlarla baş edebilme ve bu du-

ruma hazırlıklı olma adına yeni araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle yaşlı nüfus oranının fazla olduğu ilçeler, yaşlılıkla ilgili bilimsel araştırmalarda iş birliğine hazır olduklarını belirtmişlerdir. Bugüne kadar yaşlıların sosyal durumlarıyla ilgili farklı çalışmalar yapılmıştır ancak bu çalışmaların kentleşme ve yaşlılık ilişkisine dair sundukları tartışmalar ne yazık ki oldukça yetersizdir. Bu alışma ise işte bu eksikliği giderme yolunda mütevazı bir katkı olarak dşnlmelidir.

Yaşlılık araştırmalarında öncelikle yaşlılığı kendi içinde “yaşlı” ve “ileri yaşlı” şeklinde evrelere ayırarak incelemek faydalı olacaktır. Bu kategorileştirme, yaşlı kuşağın sosyal, sağlık ve ekonomik farklılıklarının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda yaşlıların en azından 65-80 yaş aralığı ile 80 ve üstü yaş olmak üzere iki farklı kategori üzerinden değerlendirilmesi önerilmektedir.

- Yaşlı yaşam merkezlerinin yaşlıların sosyalleşmelerine katkılarının detaylıca incelenmesi gerekmektedir. Zira bu mekanlar son yıllarda giderek yaygınlaşma eğilimi göstermektedir. Bu merkezlerin kurumsal kimlikleri hl şekillenme aşamasındadır.
- Bir diğer araştırma konusu olarak, ileri yaşta ve yalnız yaşayan yaşlılarla kapıcılar arasındaki ilişkiler sosyo-kültürel boyutlarıyla çalışılabilir. Kapıcısı olan apartmanlarda, yaşlı ve kapıcılar arasındaki ilişki sembolik etkileşimcilik perspektifiyle incelenebilir. Burada birincil ilişki düzeyi, güven ve istismar gibi meselelere bakılabilir.
- Benzer şekilde yabancı bakıcı olgusu da ayrı bir araştırma konusudur. Yaşlı bakımında giderek etkisini artıran bu olgunun, sosyo-kültürel bağlamda incelenmesi gerekmektedir. Yaşlı, yaşlının ailesi ve yabancı bakıcı arasındaki ilişki; memnuniyet, zorunluluk ve tercih ekseninde değerlendirilebilir. Yabancı bakıcı olgusu aynı zamanda, gelecekte karşılaşılacak yaşlı bakımı ihtiyaçlarına bir zm sunup sunmadığı noktasında incelenebilir.
- Ayrıca cami, cemevi gibi dini ve kültürel derneklerin, kentte yaşlılık, yaşlı yalnızlığı ve yoksulluğuyla mücadelede etkinlikleri, yaşlıların sosyalleşmelerine katkıları incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Canatan, A. (2016). Yaşlılıkta sosyal ilişkiler ve kuşaklar arası etkileşim. In H. Ceylan (Ed.), *Yaşlılık sosyolojisi* (pp. 139-155). Ankara, Nobel Kitap.
- Dönümcü, Ş. (2006). Yaşlı ve sosyal hizmetler. *Türkiye Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Dergisi*, 1(52), 42-46.
- DPT (2007a). *Türkiye'de yaşlıların durumu ve yaşlanma ulusal eylem planı*. Ankara. Yayın No DPT: 2741
- DPT (2007b). *Dokuzuncu kalkınma planı (2007-2013)*. Ankara.
- Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2013). *Türkiye'de yaşlıların durumu ve yaşlanma ulusal eylem planı uygulama programı*. Ankara, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- Konak, A., & Çiğdem, Y. (2005). Yaşlılık olgusu: Sivas Huzurevi örneği. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(1), 23-63.
- Moody, H. R., & Sasser, J. R. (2012). *Aging: Concepts and controversies (7th ed.)*. Los Angeles, Sage.
- Palmore, E. B. (1990). *Ageism: Negative and positive*. New York, Springer Publishing Company.
- Şentürk, M. (2015). Sonuç ve tartışma: Bir yaşam alanı olarak kent ve İstanbul'da yaşlanmak. In M. Şentürk, & H. Ceylan (Eds.), *İstanbul'da yaşlanmak İstanbul'da yaşlıların mevcut durum araştırması* (pp. 282-340). İstanbul, Açılım Kitap.
- United Nations (2002). *Political declaration and Madrid International Plan of Action on Ageing*. New York, UN.

www.senex.org.tr

 SenexDernek

 SenexDernek

 SenexDernek

 youtube.com/SenexDernek

 0530 2017 242